

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра теорії і методики дошкільної освіти

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ У ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З
УКРАЇНСЬКОЮ НАРОДНОЮ КУЛЬТУРОЮ

Виконала:

Коломієць Світлана Михайлівна
ОПП Дошкільна освіта
Спеціальність 012 Дошкільна освіта

Науковий керівник:

канд. пед. наук, доцент
І.Д. Куліш

Допущено до захисту:

« 7 » листопада 2024 року

Завідувач кафедри

_____ А. П. Дмитренко

Дата захисту: « ____ » _____ 20__ р.

Оцінка _____

Підписи членів ЕК:

_____
_____
_____

Глухів 2024 р.

Анотація. Коломієць С.М. «Виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення з українською народною культурою» В українському суспільстві усе більше стверджується необхідність відходу від тоталітаристської ідеології минулого, більш глибокого вивчення своєї багатовікової історії та культури, формування у молодого покоління засад національного світобачення. Український патріотизм повинен мати не декларативний, а справжній, дієвий та рефлексивний характер, коли кожен українець має визначати своє місце в справі розбудові своєї, незалежної країни, не тільки словами, але й справами доводити свою громадянську позицію. Результатом дослідження є впровадженні в освітній процес закладу дошкільної освіти педагогічні умови виховання патріотичних почуттів у старших дошкільників у процесі ознайомлення з українською народною культурою. Основні положення магістерської роботи апробовано на конференціях: VI Всеукраїнській науково-практичній онлайн-конференції для студентів, магістрантів та молодих науковців «Дошкільна і початкова освіта: реалії та перспективи», 10 квітня 2024 року м.Суми.

Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційні процеси в дошкільній освіті: теорія, практика, перспективи», 21-22 березня 2024 року в Житомирському державному університеті імені Івана Франка. IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Розвиток педагогічної майстерності майбутнього педагога в умовах освітніх трансформацій» ГНПУ 5 квітня 2024 року.

Ключові слова: патріотизм, почуття, культура, традиції, обряди.

Abstract. Kolomiyets S.M. "Education of patriotic feelings in children of senior preschool age in the process of familiarization with Ukrainian folk culture" In Ukrainian society, the need to move away from the totalitarian ideology of the past, to study its centuries-old history and culture more deeply, and to form the foundations of a national worldview in the younger generation is increasingly being asserted. Ukrainian patriotism should not be declarative, but real, effective and reflective in nature, when every Ukrainian must determine his place in the development of his independent country, not only in words but also in deeds to prove his civic position. The result of the study is the introduction into the educational process of a preschool educational institution of pedagogical conditions for the education of patriotic feelings in senior preschoolers in the process of familiarization with Ukrainian folk culture. The main provisions of the master's thesis were tested at conferences: VI All-Ukrainian scientific and practical online conference for students, master's students and young scientists "Preschool and primary education: realities and prospects", April 10, 2024, Sumy.

International scientific and practical conference "Innovative processes in preschool education: theory, practice, prospects", March 21-22, 2024 at Zhytomyr Ivan Franko State University. IV All-Ukrainian scientific and practical conference "Development of pedagogical skills of the future teacher in the conditions of educational transformations" GNPU April 5, 2024.

Keywords: patriotism, feelings, culture, traditions, rituals.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	
1.1. Теоретичні основи патріотичного виховання дошкільників.....	8
1.2. Специфіка виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку.....	15
1.3. Національна культура як засіб виховання патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку.....	19.
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I.	
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ НА ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	
2.1. Експериментальне дослідження рівнів патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку.	33
2.2 Педагогічні умови виховання патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення з народною культурою.	49
2.3 Оцінка ефективності педагогічних умов виховання патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку.....	71
ВИСНОВКИ	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	83
ДОДАТКИ	91

ВСТУП

Сучасна політична, соціально-економічна ситуація розвитку української держави, політичні події доби Майдану, військові події останніх років нагально окреслили необхідність посилення засад національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Дороговказом цьому слугує історія нашої держави, боротьба її кращих синів за незалежність.

В українському суспільстві усе більше стверджується необхідність відходу від тоталітаристської ідеології минулого, більш глибокого вивчення своєї багатовікової історії та культури, формування у молодого покоління засад національного світобачення.

Український патріотизм повинен мати не декларативний, а справжній, дієвий та рефлексивний характер, коли кожен українець має визначати своє місце в справі розбудові своєї, незалежної країни, не тільки словами, але й справами доводити свою громадянську позицію. Процес виховання покоління українських патріотів слід розпочинати вже з періоду дошкільного дитинства, коли закладається система культурних цінностей; дитиною засвоюються традиції українського народу, його фольклорної скарбниці; дорослі сприяють вихованню в малюка шанобливого ставлення до рідної мови, формування культури міжетнічних та міжособистісних взаємин тощо.

У змісті Базового компоненту дошкільної освіти в Україні наголошено на необхідності й своєчасності найбільш раннього патріотичного виховання дітей, формування у них основ патріотизму, плекання патріотичних почуттів. Основи патріотичного виховання дітей дошкільного віку відображено в низці законодавчо-нормативних документів.

Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді (на 2016/2020 рр.), Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, Постанові МОН України «Заходи щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді» (2015 р.), інструктивно-методичних рекомендаціях МОН України «Про організацію

національно-патріотичного виховання у дошкільних навчальних закладах» (2016 р.).

Теоретичні засади національно-патріотичного виховання закладено у дослідженнях українських вчених, істориків, педагогів, психологів М. Боришевського, Г. Ващенко, Д. Віконської, Д. Донцова, О. Кульчицького, Ю. Липи, В. Москальця, Г. Філіпчука, Д. Чижевського, М. Шлемкевича, В. Яніва, Я. Яреми та інших.

В їхніх працях визначено концепцію, згідно якої серцевиною національного виховання є патріотичне виховання. Дослідження проблеми патріотичного виховання дошкільників ґрунтуються на фундаментальних працях у галузі національної системи виховання (А. Алексюк, І. Бех, А. Богуш, О. Вишневський, К. Журба, О. Захаренко, П. Ігнатенко, В. Киричок, Ю. Руденко, О. Сухомлинська, М. Стельмахович, Т. Усатенко, К. Чорна та ін.). Велику цінність у теоретичному обґрунтуванні нашого дослідження представили роботи, присвячені вивченню особливостей освоєння дітьми дошкільного віку навколишнього світу й ціннісного орієнтування в ньому.

Разом з тим аналіз наукової літератури, програмно-методичних матеріалів і знайомство з практикою організації патріотичного виховання у ЗДО дозволили визначити що на сьогодні створено обмежену кількість наукових робіт, які б розкривали специфіку використання культурознавчого матеріалу для виховання патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку.

Актуальність проблеми патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку, наявні суперечності між зміною концептуальних підходів до патріотичного виховання дітей дошкільного віку, можливість і необхідність залучення щодо цього ефективних засобів виховання зумовили вибір теми даного дослідження *«Виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення з українською народною культурою»*.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов виховання патріотичних почуттів

у дітей старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення з українською народною культурою.

Об'єкт наукового дослідження: процес виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: педагогічні умови виховання патріотичних почуттів в дітей старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення з українською народною культурою.

Гіпотеза: ґрунтується на припущенні, що виховання патріотичних почуттів у старших дошкільників у процесі ознайомлення з українською народною культурою буде ефективним за таких умов:

- облаштування музейного середовища, в якому сконцентровано різноманітні елементи української народної культури;
- збагачення змісту освітньої та виховної роботи з дітьми старшого дошкільного віку елементами української народної культури;
- доцільне поєднання індивідуальних та групових форм роботи ЗДО з сім'єю у процесі вихованні патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати психолого-педагогічну літературу з проблеми виховання патріотичних почуттів дошкільників.
2. Визначити критерії, показники та схарактеризувати рівні розвитку патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку.
3. Розробити педагогічні умови виховання патріотичних почуттів у старших дошкільників у процесі ознайомлення з українською народною культурою та перевірити їх ефективність.
4. Розробити методичні рекомендації для вихователів щодо виховання патріотичних почуттів у старших дошкільників в процесі ознайомлення з українською народною культурою.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань використовувалися такі методи дослідження: аналіз та узагальнення науково-

методичної літератури, педагогічне спостереження, педагогічний експеримент, математична обробка результатів.

Практичне значення дослідження полягає у вдосконаленні і впровадженні в освітній процес закладу дошкільної освіти педагогічних умов виховання патріотичних почуттів у старших дошкільників у процесі ознайомлення з українською народною культурою та перевірити їх ефективність.

Апробація дослідження здійснювалася на VI Всеукраїнській науково-практичній онлайн-конференції для студентів, магістрантів та молодих науковців «Дошкільна і початкова освіта: реалії та перспективи», 10 квітня 2024 року м.Суми.

Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційні процеси в дошкільній освіті: теорія, практика, перспективи», 21-22 березня 2024 року в Житомирському державному університеті імені Івана Франка

IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Розвиток педагогічної майстерності майбутнього педагога в умовах освітніх трансформацій» ГНПУ 5 квітня 2024 року.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, практичних рекомендацій, списку використаних джерел та додатків. Текст магістерської роботи становить 122 сторінки комп'ютерного набору, містить 8 таблиць, 6 малюнків, 4 додатків. У роботі використано 65 джерел.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1 Теоретичні основи патріотичного виховання дошкільників.

Патріотичне виховання є одним із найбільш важливих напрямів досліджень в сучасній педагогіці. З поняттям «патріотичне виховання» тісно пов'язано низку інших понять, які становлять своєрідний логічний ряд і дозволяють найбільш повно розкрити сутність самого процесу патріотичного виховання.

Основним щодо цього, є поняття «патріотизм», яке визначається, перш за все, як духовно-моральна якість особистості. Наукові основи поняття «патріотизм» розглядалися в працях багатьох дослідників у галузі соціології, філософії, психології та педагогіки. Це такі науковці, як Н. Анісімов, В. Афанасьєв, І. Бех, Г. Біленька, Г. Бугайцева, В. Вугрич, Є. Голибард, П. Ігнатенко, Ф. Константинов, Л. Кошуга, В. Лебединський, О. Леонтєв, Л. Міщенко, О. Павелко, Р. Петронговський, А. Русецький, В. Сластьонін, М. Терентій, К. Чорна та ін.

Відомі українські вчені І. Бех та К. Чорна, автори багатьох праць стосовно патріотичного виховання, розглядають патріотизм як беззаперечну любов до своєї Вітчизни та свого народу; бажання утвердження держави в європейському та світовому просторі; готовність служити батьківщині, сприяти її розквіту, обороняти її тощо.

Основу патріотизму становить система знань, переконань, відповідних почуттів, які людина, відповідним чином засвоївши, може надалі визначати в ставленні до своєї родини, краю, Вітчизни. В основі патріотизму є також ставлення людей до історії та культури свого народу, традицій своєї родини, окремих фактів з минулого свого роду, якими пишаються близькі люди. Патріотизм характеризується не тільки відповідними патріотичною свідомістю, патріотичними переконаннями, патріотичною життєвою

позицією. Виховання у людини патріотизму ґрунтується на відповідних патріотичних почуттях. І. Бех, характеризуючи сутність патріотизму, визначає його дві особливості – безумовність та високо смислове почуття – цінність. І означені особливості, на думку вченого, можливі до формування й у дітей старшого дошкільного віку. При цьому базовою основою слугують зовнішні орієнтири особистості, тобто – її життєві уподобання, стремління, намагання [4, с. 4].

Вчений так характеризує компонентний склад почуття патріотизму:

- любов до свого народу, відданість своїй країні;
- суспільна спрямованість цінностей, а також розвиненість моральних якостей, наявність почуття власної гідності, що створює підоснову національної самосвідомості [4, с. 5].

Дослідниця Т. Анікіна розглядає поняття «патріотизм» як потребу та спроможність особистості до взаємодії із соціально-культурним досвідом певної народності або національної спільноти. При цьому слід визначати своєрідність та значущість означеного феномену культури для загальнолюдської культури, що надає можливість людині аналізувати роль культури для себе та себе в контексті культури, історії та сьогодення свого народу [1, с. 4].

Слід зазначити, що більшість науковців, які розглядали сутність поняття «патріотичне виховання» вказували на його філософське підґрунтя, яким є національна свідомість народу, яку можна визначити як його ментальність. Таких поглядів дотримуються науковці І. Бех, Д. Прасол, В. Сухомлинський, Ф. Ефендієв, Однак, враховуючи історико-часову специфіку та її вплив на значення окремих слів у мові, ми повинні констатувати, що в багатьох роботах педагогів і громадських діячів (особливо – у 18 столітті, коли відбувається оформлення і розвиток вітчизняної педагогічної думки), слова «патріот» і «громадянин» слугували синонімами. Сислове визначення слова «громадянин» було не просто іншим, воно було швидше невідповідним його сучасному розумінню. Громадянин – це не законслухняний громадянин, а

діяльний, який виступає за справедливість і благо народу, країни, людина активна та прогресивна. Громадянське виховання – це виховання, спрямоване на формування особистості, яка відповідально ставиться до власних громадянських обов'язків, глибоко усвідомлює, що від її дій залежить як власне життя, так і доля близьких людей, народу й держави в цілому.

Громадянське виховання можливе лише у демократичному суспільстві. Всі тоталітарні суспільства передбачають обов'язкове схилення людини до «вірності ідеалам» певної політичної сили, ідеологічним постулатам, а відтак – маніпулювання свідомістю людини, починаючи з дитинства, за допомогою відповідного цим цілям виховання.

Видатний педагог і реформатор педагогічної науки, уродженець Чернігівщини, К. Ушинський, обґрунтовуючи принцип «народності» виховання, вказував педагогам на важливість урахувати в освітньому процесі національні особливості при виборі форм, методів і змісту педагогічної діяльності. К. Ушинський вважав, що система виховання породжується історією народу, його матеріальною та духовною культурою [62, с. 94].

Багатий педагогічний матеріал віками накопичувався в народній культурі – її декоративно-ужитковому мистецтві, народних ремеслах, у фольклорних і класичних творах, у творах майстрів живопису, архітектури тощо. Можна зазначити, що саме ці елементи становлять єдине ціле – художню культуру рідного краю, яку люди пізнають через проведення відповідної художньо-краєзнавчої роботи. Патріотичне виховання – це сфера духовного життя, яка проникає в усе, що пізнає, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, яка формується [1, с. 5].

Патріотичне виховання як введення підростаючого покоління в систему цінностей демократичного (громадянського) суспільства передбачає формування у нього основ громадянської культури. Видатна українська громадська діячка С. Русова, надавала великого значення педагогові, який закладає у дітей громадянськість, духовність, патріотизм. Вона накреслила

основні вимоги до українського національного закладу та відводила особливу роль громадянському вихованню дітей, яке будується з урахуванням національних рис народу. Патріотичне виховання за С. Русовою – це система високоефективних ідей, принципів, методів, доступних та емоційно наснажених засобів, приймів і форм роботи з дітьми. Принципи патріотичного виховання визначають вихідні положення, згідно з якими організовується навчально-виховний процес [59].

Значний внесок у розгляд питань патріотичного виховання як духовноморального розвитку особистості вніс В. Зінківський, який стверджував, що моральна чистота дитячої душі є найважливішим і глибоким чинником її духовного розвитку. Дитину відрізняє щирість, простодушність, відкритість світу й людям. Саме в цьому закладена головна морально-виховна сила, у своєму розвитку малюк рухається від незнання світу до добра. Дитина стає на шлях етичного розвитку дуже рано, хоча повномірне етичне дозрівання в ній ще не може закінчитися у період дошкільного дитинства [41, с. 301].

У 1960-х роках питання патріотичного виховання через ознайомлення дітей з історією та культурою рідного краю піднімав український педагоггуманіст В. Сухомлинський. Він наголошував на необхідності ознайомлення дітей насамперед з рідним краєм, з народними традиціями, героями, використання окремих подій історії, щоб прищепити їм гордість за свій народ. Таке пізнання, на думку В. Сухомлинського, варто здійснювати в безпосередніх формах пізнання навколишнього – екскурсіях, подорожах, дитячому туризмі та інших прийнятних формах краєзнавчої роботи [43, с. 328].

На думку академіка Д. Лихачова, патріотизм – це почуття любові до Батьківщини, яке в наш час, на жаль, втратило своє першоосновне значення. У його визначенні поняття «Батьківщина» включає в себе всі умови життя: територію, клімат, природу, організацію суспільного життя, особливості мови і побуту, а також духовне життя народу, творчі зусилля, досягнення, які надають особливу своєрідність культурі. Він вважав: для того, щоб стати справжнім сином або дочкою свого народу, необхідно відчутти його духовне

життя і творчо затвердити себе в ньому. Ця думка, безперечно, відображає необхідність використання різних видів краєзнавства у роботі з дітьми [56, с. 65].

Національна свідомість – усвідомлення людиною себе об'єктом (представником) національного світу, своєї національної приналежності, оцінка себе як носія національних цінностей [12, с. 11]. Унаслідок аналізу філософської, гуманітарної та психолого-педагогічної літератури нами зроблено висновок про сутність патріотизму як моральної якості людини, що виявляється у її здатності ідентифікувати себе з рідним народом, у любові та відданості своїй батьківщині, потребі в постійному власному духовному й інтелектуальному зростанні заради величі й слави своєї вітчизни та готовності за будь-яких умов постати на захист національних інтересів свого народу та демократичних цінностей, практичними справами зміцнювати могутність і незалежність держави.

Означеного поняття дотримується, зокрема Т. Анікіна, визначення якої співзвучне проблемі, що досліджується нами, а саме: «патріотизм – це здатність і потреба особистості у відтворенні соціально-культурного досвіду даної спільноти (народності, національності) у системі розвитку загальнолюдської культури, на рівні особистісного утворення – це складна інтегративна моральна якість особи, яка містить емоційно-чуттєвий, інтелектуальний і діяльнісний компоненти. Через механізм власної діяльності людина оволодіває соціально-культурним досвідом.

Виховання патріотизму це цілеспрямовано діючий педагогічний процес організації та стимулювання активної діяльності особи по оволодінню соціально-культурним досвідом людей в системі розвитку загальнолюдської культури й цінностей» [1, с. 4].

Цієї ж думки дотримується Л. Кокуєва, говорячи про те, що існує кілька категорій поняття «патріотизм». У широкому соціально-культурному розумінні патріотизм трактується як активна причетність до її історії, культури, її досягнень і проблем. Як сутнісних суб'єкта патріотизму виступає

особистість, пріоритетно соціально-значущим завданням, якої є усвідомлення своєї історичної, культурної, національної та духовної приналежності до Батьківщини [46, с. 25].

Ставлячи проблему виховання патріотизму, ми приймаємо його визначення, запропоноване Л. Новіковою, О. Газманом, Є. Щурковою як «м'яко керованого педагогічного процесу щодо передачі та засвоєння духовно-культурних цінностей». У зв'язку з цим патріотизм розглядається нами як духовна загальнолюдська і національно-культурна цінність. *Сучасний український патріотизм* слід визначати не лише за ознаками спілкування рідною мовою чи любові до певних культурних цінностей, а як мислення, що сформоване на повазі до країни та з любов'ю до малої батьківщини. Під таким кутом зору проблема національного виховання дітей досліджувалася такими сучасними українськими вченими А. Богуш, Н. Кирстою, Н. Лисенко, Н. Луцан, О. Макаренко, Л. Плетеницькою, Н. Рогальською та ін. (ними розглядалися окремі питання ознайомлення дітей в дошкільних навчальних закладах з українським народознавством); В. Зелюк, Г. Кловак, Е. Павленко, І. Таран (аналізувався аспект залучення дітей до української народної творчості).

Близьким до поняття «патріотизм» є поняття **«національно-патріотичне виховання»**. Воно розглядається як процес формування національної самосвідомості, усвідомлення власної гідності, традиційних цінностей культури.

Національно-патріотичне виховання на традиціях українського народу розглядають у своїх працях багато сучасних педагогів, такі як Ю. Бондаренко, О. Вишневський, Р. Захарченко, П. Ігнатенко, В. Каюков, В. Лаппо, О. Онищук, Н. Рогальська, Б. Ступарик, О. Ярмоленко та ін. Згідно з Концепцією національно-патріотичного виховання дітей та молоді, затвердженої Наказом МОН України від 16.06.2015 р. №641, окреслено завдання з формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, любові до Батьківщини тощо. Для підвищення якості дошкільної освіти, педагогічним колективам ЗДО рекомендується спрямовувати свою діяльність на національно-патріотичне

виховання у контексті розвитку духовного потенціалу особистості дитини дошкільного віку [51, с. 7].

Основними *напрямами патріотичного виховання* є: формування уявлень про сім'ю, родину, рід і родовід; краєзнавство; ознайомлення з явищами суспільного життя; формування знань про історію держави, державні символи; ознайомлення з традиціями і культурою свого народу; формування знань про людство.

Але, на жаль, в українському суспільстві спостерігається криза етнічної ідентичності особистості, внаслідок якої патріотичному вихованню приділяється недостатньо уваги, що й зумовлює пошук нових підходів до формування патріотичних цінностей особистості. Задля того, щоб виховати патріотичні почуття в дошкільників *існує багато різноманітних засобів*. Серед них: навколишнє середовище, природа, ігри, предмети побуту, народні традиції і звичаї, образотворче мистецтво, сім'я, народні художні промисли та ремесла, українська народна педагогіка, художня література, усна народна творчість, технічні засоби навчання, образотворче мистецтво, народне декоративно-прикладне мистецтво, музика, праця, свята, які відзначаються в країні і в дитячому садку, фольклор, картина, міні-музей.

Питанню патріотичного виховання приділяли увагу багато педагогів, істориків, серед яких Г. Ващенко, О. Духнович, А. Макаренко, С. Русова, а також сучасні педагоги Л. Вовк, О. Вишневський, Ю. Руденко, М. Стельмахович та інші. Вчені запевняють, що патріотизм – це не тільки почуття любові і гордості за свою країну, але і внутрішня потреба в діяльності на благо своєї держави.

Спираючись на дослідження Л. Кокуєвої, ми визначаємо *особливості патріотичного виховання* дітей старшого дошкільного віку як *формування інтересу до історії своєї сім'ї, історії міста (села), до народної культури, природи рідного краю; почуття причетності до них; спільна емоційно-чуттєва діяльність дітей і дорослих; тісний контакт вихователів з батьками, працівниками музеїв, бібліотеками, створення евристичного середовища в*

дитячому саду та в родині тощо [46, с. 171]. Таким чином, нами було здійснено теоретичний аналіз проблеми виховання патріотизму, схарактеризовано опорні поняття дослідження; уточнено поняття «патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку».

1.2. Специфіка виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку

Виховання патріотичних почуттів є складним процесом, який ґрунтується на загальному розвитку особистості дитини, у тому числі – розвитку її самосвідомості, самооцінки, емоційно-почуттєвої сфери тощо. Не можна не погодитися з думкою Л. Кокуєвої стосовно важливості засвоєння дитиною 6-7 років навколишнього світу, яке виражається у тому, що дитина не тільки пізнає його об'єкти та явища, але й ті цінності, які світ, суспільство мають в своїй основі. Пізнання дитиною світу розкриває для неї нові можливості не тільки його пізнавати, але й переживати, емоційно освоювати.

У старшому дошкільному віці у дитини якісно змінюється емоції, позбавляючись від спонтанності та імпульсивності. Все більше виявляється у дитини здатність до співпереживання [46, с. 87]. Старший дошкільний вік: на фоні процесів, набутих у попередній віковий період усе більшого значення мають прагнення дитини проявити самостійність, відстояти власну думку, прийняти самостійне рішення, зберегти власне обличчя в групі однолітків. Поява кола елементарних обов'язків; самостійного виконання вимог і доручень дорослого.

Діти 6-7 років за своїми психологічними характеристиками найбільш прийнятні для виховання засад патріотизму, оскільки вони емоційні, чуттєві, їх характеризує стійкість співпереживання. Проте, діти цього віку характеризуються достатньо високим рівнем наслідуваності. Це є однією із головних особливостей дитячої психіки, коли діти наслідують від дорослого дії, стиль та способи поведінки – як позитивні, та і негативні. Діти легко

піддаються зовнішнім впливам, тому так важливо створити для них правильне середовище соціального впливу.

Психолог О. Кононко зазначає, що існують три чинники впливу на закладання патріотичних почуттів дитини, які тісно пов'язані із її соціалізацією, взаємодією з оточуючими людьми:

1. Міжособистісна взаємодія, яка здатна створити найбільш індивідуалізовані ситуації впливу на дитину. У якості прикладу такої взаємодії можна назвати патріотично спрямовану позицію батьків дитини – які беруть участь в громадянсько-патріотичних акціях, заходах, волонтерство. Дуже цінним є те, що дорослі роз'яснюють дитині, якою має бути її відповідна поведінка в різних життєвих обставинах, ситуаціях вибору тощо. В основі такого спілкування лежить усвідомлення дитиною моральності своїх вчинків, що формує «обличчя справжньої людини», українця – носія кращих людських рис тощо.

2. Соціально створюване середовище переконання, яке є достатньо поширеним варіантом взаємодії дорослого з дитиною (наприклад, вихователь звертається до вихованців, прагнучи переконати їх у чомусь, погодитися з його твердженням, пропозицією виконати певну дію). У цьому разі дорослий впливає одночасно на багатьох дошкільників. Для прикладу, можна навести проведення у закладі дошкільної освіти спеціально організованих виховних 18 заходів, які впливають на соціально-моральний розвиток дитини, формування її патріотичної позиції тощо. При цьому, слід дотримуватися такої умови, що дорослий, який впливає на дитину, повинен володіти гарними навичками риторики, бути емоційним, володіти основами акторської майстерності тощо [48, с. 43].

3. Засоби масової інформації (аудіо-, відеозасоби, телебачення, друковані видання (журнали, газети, буклети, рекламна продукція тощо)) визначають опосередкований вплив на малюка, проте їхній вплив є практично щоденним. Для дитини такий вплив є достатньо привабливим та ефективним, коли в свідомості малюка закладаються образи певних цінностей, іноді – достатньо

провокативних. Щодо цього, не можна не вказати на те, що все більш реалістичним для сучасного суспільства постає негативний вплив, який йде від телебачення, Інтернету та інших медійних засобів, які набагато перевершили вплив сім'ї, школи та інших соціальних інститутів. Людині – молодій та дорослій – стало дуже складно відрізнити свої власні судження, думки, бажання, від тих, які їй нав'язуються ззовні.

Одним із негативних моментів у вихованні дітей та молоді визначається відсутність ясності в життєвих орієнтирах, знецінення життєвих постулатів, моральності дій та вчинків. Саме тому питання патріотичного виховання дітей є особливо актуальною.

О. Кононко визначає період старшого дошкільного дитинства як час виникнення та становлення особистості, закладання її ціннісного фундаменту, формування первинних світоглядних уявлень. Старший дошкільний вік надає можливість сформувати ставлення особистості до соціуму, рідного краю, культури свого народу.

Саме раннє дитинство, на думку О. Вишневецького, є «колискою патріотизму». Виокремлюючи три етапи в розвитку національної самосвідомості (етнічний, територіальний та державницький), першим із них вчений називає етап раннього етнічно-територіального самоусвідомлення особистості – її етнізації, коли закладається «коріння патріотизму» [16, с. 8].

На думку багатьох науковців (І. Бех, Г. Беленька, А. Богуш, Н. Бондаренко, А. Гончаренко, Н. Гавриш, О. Денисенко, О. Кононко, К. Крутій, О. Кириченко, Н. Лисенко, В. Лаппо, М. Стельмахович, Т. Поніманська, Н. Рогальська та ін.), у віці 6-7 років відбувається становлення національного характеру, прищеплюється любов до рідного краю, національної культури, формується почуття поваги до інших народів, їх ментальності та культурної спадщини. Результатом патріотичного виховання є сформованість патріотичних почуттів. Під патріотичними почуттями визначається прояв особистості до своєї Вітчизни [4, с. 4].

Почуття патріотизму відносяться до вищих духовно-моральних утворень, вони складаються зі ставлень до різних видів довкілля (природного, соціального), до себе, до інших людей. *Складовими патріотичних почуттів є:*

- любов до рідної природи;
- шанування рідної мови;
- почуття приналежності до свого народу та держави;
- гордість за героїчні подвиги минулого та сьогодення;
- повага до історії свого народу, його традицій, менталітету, вірувань тощо.

Особливістю патріотичних почуттів дітей 6-7 років є те, що вони формуються на основі любові до батьків, сім'ї, рідного дому, на основі ставлення до своєї групи в дитячому садочку, природи рідного краю, свого міста або села тощо (А. Богуш, О. Денисюк, В. Степова, Н. Гавриш, А. Анцифірова, Л. Кокуєва, В. Лаппо, Ф. Левін-Щиріна, В. Нечаєва). Ці почуття відрізняються яскравістю, емоційністю. Поступово, у процесі більш комплексного та ґрунтовного ознайомлення дітей (як старших дошкільників, а надалі – як молодших школярів) з навколишнім світом, розширюються їхні уявлення про рідне місто, край, країну, її історію, природу, наповнюючись новим змістом, закладаючи основи почуття любові до Батьківщини.

Науковцями визначається різна структурність патріотичного виховання. Це пояснюється, у тому числі, психологічними та віковими особливостями дітей, засобами реалізації процесу патріотичного виховання дітей 6-7 років. Наприклад, К. Крутій та Н. Гавриш вбачають у процесі національно-патріотичного виховання дві складові, перша з яких утворює платформу для іншої: 1) моральне виховання як засвоєння дитиною загальнолюдських цінностей, моральних норм життя в суспільстві тощо; 2) національне виховання, яке має на меті формування почуття любові до батьківщини, ціннісного ставлення особистості до своєї землі, українського народу, його історії, культури, традицій [7, с. 3].

Т. Поніманська структуру національне почуття як комплекс емоцій, які фіксують суб'єктивне ставлення людей до своєї нації, її потреб, і норм життя, а також до інших народів, це вміння розуміти, вивчати, знати історію, звичаї, культуру рідного народу, бажання вчитися та працювати на благо рідної держави [16, с. 255]. Таким чином, специфіка виховання у дітей патріотичних почуттів пов'язана, перш за все, особливостями періоду дошкільного дитинства, розвитком емоційної сфери тощо.

1.3. Національна культура як засіб виховання патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку.

Однією з найважливіших педагогічних задач, визначених Законом України «Про дошкільну освіту», є виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної мови, регіональних мов або мов меншин та рідної мови, національних цінностей українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля.[2]

Згідно Концепції дошкільного виховання передбачається ознайомлення дітей з національною культурою, яка є внеском у загальнолюдські надбання демократичності, гуманізму, совісті, честі, гідності, громадянськості; виховання дітей на історичному минулому, яке формує у них патріотизм та інтернаціоналізм.

Події сьогодення, пропаганда жорстокості, насильства в засобах масової інформації, соціально-економічні проблеми, негативно впливає на моральні цінності підростаючого покоління. Тому, особливо актуально стоїть питання виховання патріотизму .

Дошкільний період найбільш сприятливий для емоційно-психологічного впливу на дитину. Тому справжніх патріотів своєї Батьківщини найкраще виховувати з дитинства і цей процес формується з дошкільного віку вихованням любові до своєї Батьківщини через ознайомлення з українською народною культурою.

Кожна людина є представником якогось конкретного народу. Народ має мову, національну культуру. Культура кожного народу має свою національну форму. У сучасному освітньому просторі визначну роль набуває поєднання сучасних методів виховання з українською історією, традиціями народної педагогіки, фольклором, різними видами українського національного мистецтва. Народознавство може стати важливим чинником всебічного розвитку особистості дитини дошкільного віку, реалізуючи виховні завдання на національному ґрунті.

Цінний досвід наукового вивчення, узагальнення й застосування ідей української народної педагогіки в навчально-виховному процесі накопичено у працях українських етнопедагогів М. Г. Стельмаховича та Є. І. Сявакко.

Значну увагу привертають праці сучасних науковців А. Богуш, Н. Лисенко, Н. Побірченко та ін., у яких досліджено теоретичні засади української народної педагогіки. Зокрема, А. Богуш, Н. Лисенко вивчали народнопедагогічні засади українського дошкілля,

Н. Рогальська досліджувала розвиток і використання надбань української дошкільної етнопедагогіки в сучасному дошкільному закладі. Окремі аспекти впровадження засобів української народної педагогіки в роботу з дітьми дошкільного віку розкрито Л. Калуською [12, с. 2] (формування уявлень про народні ремесла).

Національна культура (матеріальна і духовна) складається з цінностей, створених як сучасними, так і минулими поколіннями. *Сучасна українська культура ґрунтується на традиційній, яка сягає своїм корінням у віддалені історичні часи.*

Що ж таке народні традиції? Традиції (від лат. - передача) - це досвід, звичаї, вироби, погляди, смаки, норми поведінки, що склались історично й передаються від покоління в покоління. У традиціях поєднується минуле, сучасне і майбутнє. «Традиція, - писав відомий композитор І.Стравінський, ~ поняття родове; вона не просто «передається» з покоління в покоління від батьків до дітей, вона проходить певний життєвий процес: народжується,

росте, досягає зрілості, йде на спад і знову відроджується... Істинна традиція живе в суперечності».

У нерозривній єдності з традиціями перебувають *народні звичаї*. *Звичаї* - загальноприйнятий порядок, правила, дії, які здавна існують у громадському житті, побуті, діяльності певного народу, суспільної групи, колективу. Це те, що стало звичайним, засвоєним, загальноновживаним, насущним.

Педагогічне значення народних традицій полягає в тому, що вони є результатом виховних зусиль багатьох поколінь і є важливим засобом виховання. Через систему традицій та звичаїв український народ відтворює себе, свою духовну, народну культуру, свій характер і національну психологію у своїх дітях.

До народної культури, народного мистецтва, народних традицій належить декоративна творчість українського народу. Це різьба по дереву, вишиванки, вибійки, витинанки, вироби зі шкіри, металу, кераміки, килимарство, лозоплетіння, ткацтво, писанкарство.

Народна декоративна творчість може мати такі *форми*.

Етнографічна регіональна творчість, пов'язана з конкретною місцевістю (Буковина, Галичина, Закарпаття, Поділля, Таврія, Полісся). Регіональна народна творчість відрізняється матеріалом, технікою виготовлення, обробкою й кінцевим результатом - предметом виготовлення.

Творчість майстрів-одинаків, які зберігають народні традиції, наприклад, різьба по дереву (Я.Дейкало на Сумщині), гончар народної Іграшки (І.Пушкар на Волині), дерев'яної іграшки (І.Сидорук на Волині) і т. ін.

Народна творчість, що виникає стихійно, потім поступово охоплює всю місцевість, стає традицією. Це опішнянські, петраківські розписи тощо.

Народні промисли, які виробляють організовано в майстернях з відповідним виробничим устаткуванням (килимарство, ткацтво, вишиванки, виготовлення ліжників і т. ін.).

Розгляньмо окремі галузі народної декоративної творчості України.

Вишивка

Вишивка в Україні - найпоширеніший вид народної творчості, ручної праці. Вона складає також 60 відсотків загального випуску продукції народних промислів України. Вишивки мають здебільшого побутову спрямованість. Ними прикрашають в Україні рушники, скатерті, серветки, фіранки, наволочки, одяг як жіночий, так і чоловічий.

Візерунки української вишивки мають регіональний характер. Навіть в одній області в різних селах спостерігається свій стиль вишивання. Так, на Закарпатті здавна визначилися чотири групи вишивки: верховинська, турянська, мармороська, гуцульська. Кожна з них характеризується різноманітністю техніки виконання, кольорових сполучень, барвистістю чи, навпаки, стриманою поліхромією фарб. На території Закарпаття дослідники нараховують п'ять видів розміщення вишивки на сорочках, а щодо орнаментальних мотивів, кольорового сполучення, то її безліч. Використовують тут і техніку художньої гладі. З ліричною поезією можна зрівняти вишивки, виконані технікою настилання білими нитками по домашньому напіввідбіленому сіро-зеленому полотні (Тячівський р-н).

У різних місцевостях області працює багато обдарованих вишивальниць. Це І.Дерцені з с. Зміївки Берегівського р-ну, Г. Шлінська з Ужгорода, М.Гаврило з Хуста та ін; У Рахові працює цех вишивки, де випускають рушники, серветки, доріжки, вишиті низинкою, хрестиком на домотканому полотні.

На Буковині у вишивках переважають геометричні форми (ромби, квадрати, трикутники). Славляться буковинські майстри вишиванням одягу, народних костюмів: святкових сорочок, хутряних безрукавок-кептарів, суконних сардаків та мант.

Святкові сорочки вишивали шерстю, бавовняною пряжею, шовком, бісером, металевими бляшками «лелітками». В основі гуцульської вишивки також переважає геометричний орнамент, але в деяких районах використовують і квітково-рослинний. Гуцульська вишивка відзначається різноманітністю кольорів (жовтий, чорний, брунатний). Вишивають дрібним

хрестиком або поперечною ниткою (низинкою). Поширені вишивані мотиви: «сливові», «баранячі роги», «головкате», «чічкати». Найвідоміші вишивальниці Г.Герасимович (м. Косів), М.Василящук (с. Шешори) і т. ін.

На Чернігівщині у вишивках переважає білий колір з незначним поєднанням червоного та чорного, з рослинним орнаментом. На Полтавщині - ніжні, світлі кольори з рослинно-геометричним орнаментом, на Волині ~ синьо-блакитні з рослинним орнаментом.

Художня обробка металу

Художня обробка кольорових металів (мідь, бронза, латунь, цинк, свинець, олово, срібло) - один з найстаріших народних промислів, поширений на Буковині, Гуцульщині. Цей вид промислу називають мосяжництвом, а майстрів - мосяжниками.

Орнамент гуцульського мосяжництва виступає у двох формах - геометричній (ламані лінії, трикутники, квадратики, кола, зигзаги, смужки, спіралі) та стилізовано-рослинній (листочки, квіточки, травичка, колосок, огірочки). Їх називають зубці, кривульки, підківки, оленячі ріжки, павучок.

На Буковині відомо кілька прийомів обробки металів. Найдавнішим було кування, у часи Київської Русі поширилася техніка лиття, прийоми якої збереглися й до наших днів. І сьогодні існує давня техніка заливання, що застосовувалася для оздоблення металом виробів із дерева.

Рідким металом заповнювалися спеціально підготовлені гнізда певної форми на виробі з дерева. Побутує також жирування - метод інкрустування металевими орнаментальними деталями поверхні виробу. Основними центрами Екудожніх виробів з металу в Карпатах є села Косівського, Кутського районів, гірські села Путівль, Яблуниця, Дитинці і т. ін.

Вироби зі шкіри

Художня обробка шкіри тісно пов'язана з обробкою металів та вишивкою, оскільки побутові речі зі шкіри - сідла, ремені, упряж - прикрашалися металевими бляшками, застібками з орнаментом тощо. Речі з костюма також оздоблювалися різноманітними металевими деталями.

Мистецький хист кушнірів (фахівців, що вичиняють хутро) яскраво виявлявся в оздобленні кожухів і кептарів.

Однією з основних і найдавніших технік була аплікація кольоровим сальяном або сукном. Вирізані прикраси не просто прикріплювалися до виробу - по їх краях обов'язково клали кольорову нитку і пришивали все разом. У ХХ ст. набуває поширення вишивка з рослинним орнаментом. Її вишивали на окремій смужці шкіри, яку потім пришивали до виробу.

Кептарі й кожухи оздоблювали нитками, шнурами, металом, вовною, гудзиками. Переважали стилізовані геометричні узори, в основі яких були трикутники, півкулі різної графічної трактовки.

Техніка оздоблення шкіри: тиснення (рельєфне, контурно-ручне, тоноване); підкладка (тональна і контрастна), розпис по шкірі; аплікація металом; аплікація шкірою в поєднанні з гаптуванням кольоровими металами; плетення шкіряною стрічкою; різьба по шкірі.

Вироби зі шкіри: торбинки, табівки, череси, паски, обкладинки для книг, футляри, кожухи, кептарі.

Вироби відомого майстра художньої обробки шкіри Ф.Якіб'юка (м. Косів) зберігаються в багатьох музеях України.

Килимарство і художнє ткацтво

Килимарство і художнє ткацтво поширені в народному мистецтві Прикарпаття, Закарпаття, Буковини, Сумщини, Київщини, Чернігівщини, Черкащини.

На Івано-Франківщині центрами таких промислів є міста Косів, Кути. села Косівського та Коломийського районів; на Буковині - Чернівці, села Хотинського, Заставнівського, Кіцманського районів.

Вироблені протягом певного історичного періоду художньо-стильові особливості килимарства та художнього ткацтва є спільними для майстрів усіх цих районів. Але в кожному осередку є свої особливості. Так, для Прикарпаття характерні геометричні мотиви орнаментів, ритмічна побудова композицій, симетрія. Всю площу килима обрамляє облямівка чорного кольору.

У гуцульських майстрів кольорова гама м'яка, живописна. Це різні варіанти килимів - гуцул, граничник, чичер, виноград, сонце і т. ін. У них переважають кольори червоний, зелений, оранжевий, вишневий, у невеликій кількості, та білий.

Килимами застеляли лави, ліжка, скрині, їх вішали на стінах. Відомі килимари Гуцульщини - М.Балагурак, М.Ганущак, Ю.Бович та ін.

В інтер'єрі гуцульської хати поширені домоткані покривала-верети. Ними застеляють ліжка, лави, розвішують на жердці (Старий Косів, Вербовець, Яворів). Широко використовуються ліжники - об'ємна поверхня, довгий пухнастий ворс. Їх виготовляють на сірому, чорному та білому тлі; тчуть на рідкій основі товстими кольоровими нитками. Ліжники ставлять на кілька годин у велику дерев'яну діжу під сильний струм води, який розпушує нитки, і ліжник стає ворсистим. Відомі ліжникарі - П.Шкрібляк-Король, А.Корналюк, П.Бучук та ін.

За формою і малюнками вироби буковинських ткачів поділяються на чотири групи: вузькі і довгі килими з поперечно-смугастою композицією з кольорових та орнаментованих смуг; короткі килими з малюнком, що складається з одного або двох мотивів, розташованих у безперервному рапорті; твори медальйонної композиції з основним мотивом на центральному полі і широкою облямівкою; килими з горизонтальною орієнтацією візерунка вазонного типу.

В орнаментах Буковини зберігся архаїчний мотив «дерева життя», який зображений у вигляді ланцюжка ромбів або з птахами на гілках. Фігурки птахів мають кольоровий контур, що є прикметою буковинського орнаменту.

На Сумщині центром ручного ткацтва є с. Кролевець, на Київщині - м. Богуслав, на Чернігівщині - с. Дегтярі.

Кролевецька фабрика художнього ткацтва випускає тканини для рушників, скатерок, серветок, покривал штор. Орнамент - геометризовані рослинні мотиви. Кольори - червоно-білі.

На фабриці в с. Дегтярі виготовляють плахтові тканини з яскравими фарбами. У богуславських виробках переважають теплі відтінки в поєднанні з чорним кольором на білому чи кремовому тлі. На Черкащині тчуть рядна смугасті чи картаті, в яких поєднуються червоні, зелені та білі кольори. На Київщині, в центрі візерункового ткацтва с. Обуховичі народилася відома українська ткаля Г. Верес.

Різьба по дереву

Художня різьба по дереву зосереджена здебільшого на західних та південно-західних областях України. Це Буковина, Галичина, Прикарпаття та Закарпаття.

У гірських місцевостях Карпат, багатих на ліси з різними породами дерев, різьба по дереву та художнє випалювання успішно застосовувалися для оздоблення будинків, предметів побутового та мисливського призначення, знарядь праці та предметів господарського вжитку. Різб'яри із сіл Яворова, Косова, Вижниці відомі далеко за межами України.

Різьбили на всіх породах дерев, але основним матеріалом був явір. Дерево спочатку кілька років сушили, обробляли на токарному верстаті. Вже готову, виточену посудину різьбили. Використовувалася різьба двох видів; суха, плоска та інкрустована (бісером, перламутром, металом).

Художні вироби з дерева виготовляють на фабриках Чернівецької та Житомирської областей. У Чернігівській області відоме ім'я майстра по дереву А. Степи, в Сумській - Я. Дейкала, І Білевича. Їхні дерев'яні фігурки, сюжети виставлено в багатьох музеях України та за її межами.

Лозоплетіння

Лозоплетіння - один з найстародавніших промислів в Україні. Важко уявити, коли воно виникло. Відомо, що виготовляли з лози найпростіші предмети домашнього вжитку ще в сиву давнину. Цьому сприяли потреби господарювання і наявність відповідних матеріалів. З давніх-давен з лози плели не тільки кошелі, корзини й інші вжиткові речі, а й господарські приміщення та огорожі (тин, перелаз).

Оскільки лоза як матеріал за своїми фізичними властивостями не довговічна, а вироби з неї розраховано на щоденне практичне застосування, вони відносно швидко зношувались, і з усього того різноманітного асортименту лозоплетіння з далекого минулого до нас майже нічого не дійшло.

Лозоплетіння розвивалося переважно в тій місцевості, де була відповідна сировина - лоза. Вироби з лози легкі, зручні, міцні, тому вони вже багато віків не втрачають свого практичного застосування в побуті.

Найкращою для виготовлення плетених виробів є лоза-коноплянка, яка має довге, подібне до конопляного, листя. Довжина гнучкого прута може досягати двох метрів.

Заготовляють лозу двічі на рік: весною у квітні і восени в жовтні або листопаді. Найкращими є одно- та дворічні прутки, які зрізаними зберігаються в сухому провітрюваному місці. Обкоровані прутки висушують, а для одержання білого кольору одного тону їх обкурюють сіркою. Перед плетінням прутки вимочують у воді, щоб надати їм гнучкості й еластичності: грубші прутки половинять або розколюють на три-чотири колунком. Розколоті стрічки стругають шофом. В Україні поширено різноманітні традиції техніки плетіння з лози. Просте плетіння - давній спосіб з'єднання при якому окремі прутки виплітають через один стояк у вигляді безперервної стрічки, накладаючи по похилій спіралі одна над одною.

Асортимент виробів з лози досить різноманітний. Плетуть не тільки кошики побутового призначення: обплітають бутлі і фляжки, виготовляють різноманітні підставки для квітів, роблять крісла-гойдалки, дитячі меблі.

Існує понад вісім видів лозоплетіння. Деякі з них, найскладніші, передавалися з покоління в покоління, і тому не дивно, що з давніх часів закарпатські кошикарі славилися високою майстерністю. Справжнім джерелом добробуту стало лозове господарство в селах Хустського та Ужгородського районів Закарпаття. Виробами з лози оформлено ресторан «Карпати» в с. Ізі. Плетені крісла, мереживні люстри, настінна декоративна оздоба - все це виконано майстрами народної творчості Д.Кошковиш, В.Сомошеш.

Виготовлені майстрами столи, стільці, декоративні світильники, підставки для квітів стали чудовою прикрасою житлових і громадських споруд Закарпаття.

Поряд із лозоплетінням народні умільці займаються плетінням з обгорток качанів кукурудзи й очерету. Це не новий вид народного промислу. Жителі с. Вишково Хустського району та інших сіл Закарпаття з давніх-давен робили з них кошики, сумочки, невеликі килимки на підлогу. Але, на жаль, останнім часом цей вид народного мистецтва занепадає.

Кераміка

Серед багатьох галузей сучасної народної культури почесне місце належить народній кераміці. Центрами виробництва народної кераміки, наприклад, на Закарпатті є Ужгород, Хуст, Берегове, Виноградове та ін. Закарпатські майстри виготовляли посуд (для варіння, зберігання, перенесення, споживання) та вироби декоративного призначення. Це довжанки, корчаги, миски, лівники, горщики. Для оздоблення керамічних виробів майстри використовували геометричні і рослинні орнаменти, кольорові поливи, задимлювання, видряпування (уріз). Причому уріз є характерним лише для закарпатських майстрів. Відомі майстри с. Вільховка.

На Буковині відома білою керамікою артіль у Садгорі. Там випускають побутовий посуд. Відомі в Україні і майстри з с. Кобончин. У с. Малиці Хотинського Району гончарі роблять червоно-черенковий та димлений посуд. В останні роки на Буковині почали виробляти майоліку.

На Прикарпатті центрами керамічних виробів є Косів, Кути, Снятин та ін. У кутських керамічних виробках переважають геометричні елементи, а в Косовських – рослинні мотиви, квіти, сюжетні сценки з життя рідного краю (весільні ритуали, троїсті музики, полювання на звірів).

Відомий центр керамічних виробів на Полтавщині - с. Опішня. інші села (Дибинці). Опішнянський керамічний завод зберіг елементи народної творчості, тому що основу виробництва на заводі становить ручна праця. Тут виготовляють народні іграшки та посуд (вази, куманці, миски, тарелі) у вигляді тварин, птахів. Для опішнянських гончарів характерна гладенька, червонувато-

жовта основа, витончена обробка, рослинний орнамент у поєднанні з простими геометричними візерунками круглої форми.

Народні традиції кераміки використовують на заводах Харківщини, Києва, Львова, Житомира.

Писанкарство

- Гарна, як писанка! - Так з давніх-давен кажуть про вродливу дівчину. У віночку з польових квітів, у різнокольорових стрічках, у барвистому вбранні вона й справді, мов писанка.

Назва «писанка» походить від слова писати (прикрашати орнаментом), а тих, хто розписував, називали «писарики».

Традиція у слов'янських народів розмальовувати на-весні яйця сягає епохи язичництва. Писанки у слов'ян були пов'язані з весняною обрядовістю, яка не дійшла до нашого часу у всій повноті. Писанки розписували здебільшого жінки та дівчата, дуже рідко хлопці і чоловіки.

Для нанесення на яйце орнаменту використовують здебільшого класичну і воскову техніку.

Для розписів писанок розроблено багато природних барвників, які виготовляли в домашніх умовах. «Жовтило» — жовту фарбу робили з вивареної яблуневої кори. «Чорнило» - чорну фарбу виварювали із соняшникових зернят, додаючи до відвару копервасу - залізного купоросу. «Зеленина» - зелену фарбу одержували з відвару житніх висівок та луски зернят соняшника. Темно-коричневу фарбу добували з відвару дубової кори, кори чорної вільхи. «Красна» - червону барву раніше, можливо, добували з комах польської кошинелі. У кінці XIX — на початку XX ст. поступово відмовляються від природних барвників і переходять до купованих - рослинного і хімічного походження.

Писанки писали тільки у великий піст, протягом двох тижнів перед Великоднем. Орнаментация різноманітна як за змістом, так і за композиційною будовою. У декорі переважає геометрична орнаментация. У нескладних мотивах геометричного візерунка відтворювалися образи сонця, зірок,

блискавок, хмар, символи засіяного поля - у вигляді ромбів, грудок зораної землі - у вигляді трикутників, смуги борозен – у вигляді «драбин», рослинні мотиви (дерево життя, квітка розетка). Символіка їх нескладна і зрозуміла - життя, родючі сили землі. У переліку назв рослинних мотивів - «ружі», «жолудь», «чорнобривці», «колосівка», «огірочки», «гвоздики», «барвінок», «косиці», «зозулені черевички», «перекотиполе».

Особливе місце займають писанкові мотиви, створені під впливом вишивок, орнаментів килимів, герданів. На особливу увагу заслуговують закарпатські писанки. Скільки таємниць у їх унікальних візерунках, де рослинні мотиви майстерно поєднуються з символікою минулого. Композиція, багатобарвність, різноманітний характер орнаментальних мотивів, декоративність зображень, яскрава мажорність і сміливість гармонійних сполучень фарб, художня і технічна довершеність - це те багатство, що приваблює не лише глядача, а й художника-професіонала казково-чарівним мистецтвом.

В окремих писанках Іршавського і Свалявського районів до основи декоративних мотивів покладено старовинні елементи завершеного локального орнаменту. На темно-червоному або синьому тлі писанок світлим контуром виступають рослинні мотиви орнаменту, різноманітні галузки, ружі, баранячі ріжки, зерна. Привертає увагу безпосередність малюнка, його спрощена стилізованість, водночас мудра композиційна завершеність; це деякою мірою ріднить їх із розписом на старовинних гончарних виробках.

Світле тло і різноколірний орнамент переважають у писанках Березівського та Виноградівського районів. Рослинні мотиви розпису - це різноманітні квіти, найчастіше тюльпани, які часто трапляються у вишивках.

Орнаментация гуцульських писанок вражає своєю різноманітністю як за змістом мотивів, так і за композиційною будовою. Яйце при розписуванні ділять сіткою через полюси. У розписуванні переважає геометрична орнаментация.

В Україні широко використовувалася воскова техніка розписування. Спочатку на поверхню сирого яйця за допомогою спеціальної маленької металевої ліечки з дерев'яним держаконаносився розтопленим воском візерунок. Потім яйце занурювали у фарбу. Розпис воском і фарбування повторюють стільки разів, скільки кольорів потрібно ввести в розпис, при цьому кожного разу яйце занурюють у темнішу фарбу.

Для розпису використовують такі визерунки: «півклипчики», «триклипчики», «клипчики», «зубці», «кантовка» «кучер», «кривулька», «сонце гріє» і т. ін.

Кожний регіон України має свої характерні особливості розписування писанок. Наприклад, на Чернігівщині переважає рослинно-квітковий орнамент («квітка», «весняний сад»; «луки»), на Київщині-тваринний («баранячі ріжки» і т. ін.).

Однією з перших різновидів культури, з якою знайомиться дитина ще в дитинстві, є народна культура. Вона сприймається дитиною через малі фольклорні форми (казки, пісні, танцювальні, приказки, народні ігри, і т.п.). Вони близькі та зрозумілі дітям як для сприйняття, так і для втілення у практичній діяльності.

У дослідженнях Н. Охріменко опанування дитиною культури рідного краю визначається у контексті художнього краєзнавства. За визначенням Н.Охріменко, художнє краєзнавство є особливим механізмом виховної роботи в навчальних закладах (загальної та додаткової освіти), здатним забезпечувати не тільки предметний, але й духовний потенціал різних видів художньо краєзнавчої діяльності [42, с. 33].

У закладі дошкільної освіти педагогами, батьками та дітьми створюється відповідне музейне середовище, яке допомагає дитині пізнати свій край, його культуру, а також культуру своєї країни й тих народів, які проживають у рідному для дитини краї. Середовище ЗДО повинно включати не тільки об'єкти міні-музею, але й макети пам'ятних місць, репродукції картин місцевих живописців, малюнки дітей, які відвідують позашкільні заклади та в

яких відображено природну та культурну своєрідність рідного для дитини краю [45, с. 8].

Художньо-літературну спадщину місцевих митців можна представити у міні-музеї через експонати книг. Добре, коли вони ілюстровані; картин, творів декоративно-ужиткового мистецтва. З тим, як розвивається сучасне мистецтво рукоділля, дітей можна ознайомити через відвідування виставок художніх відділів краєзнавчого музею, місцевих галерей, виставок, які готують місцеві бібліотеки тощо [14, с. 40].

Отже, нами було визначено, яку велику роль у сучасній практиці роботи з дошкільниками відіграють опосередковані форми краєзнавства (віртуальні екскурсії, спільні перегляди відеоматеріалів, участь у відео заняттях з народознавства тощо).

Таким чином, культура розглядається важливою складовою буття людини, засобом формування його релігійної та національної свідомості. Культура рідного краю є важливим механізмом пізнання дитиною соціального життя у навколишньому. Завдяки проведенню різних форм роботи, використанню традиційних та новітніх засобів, методів ознайомлення дитини із історико-культурною спадщиною рідного краю дитина соціалізується, набуває основ громадянськості.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ НА ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Експериментальне дослідження рівнів патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку.

Здійснений нами на теоретичному рівні аналіз наукових джерел (І. Бех, Н. Гавриш, Н. Каплуновська, В. Кузь, К. Чорна) надав змогу визначити основні компоненти структури патріотичних почуттів, критерії та показники їх визначення. І. Бех зазначає, що патріотизм слід розглядати не як тільки як почуття, але й як значущу цінність у системі ціннісних орієнтирів суспільства та окремої людини, яка за своєю структурою є розумово-емоційним утворенням. При чому, розумова складова надає даному утворенню усвідомленості, а емоція – сенсу та суб'єктивної значущості [1, с. 3].

С. Матвієнко стосовно дітей старшого дошкільного віку виділяємо наступну структурність патріотизму, яка включає:

- інформаційно-змістовий,
- емоційно-ціннісний,
- діяльнісно-творчим компонентом.

Структурними компонентами є: когнітивний, мотиваційний та практичний, які визначаються відповідно за такими критеріями: інформаційно-змістовий, емоційно-ціннісний та діяльнісно-поведінковий. Розглянемо детальніше кожний з визначених компонентів та схарактеризуємо особливості їх сформованості у випускників закладу дошкільної освіти (дод. А).

Інформаційно-змістовий- знання народних традицій, обрядів, звичаїв, різних видів та жанрів фольклору, його творів, пам'яток культури рідного краю, що становить зміст патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Емоційно-ціннісний- інтереси, бажання дітей включатися до форм патріотичного виховання, власне емоційноціннісне ставлення до зразків національної культури.

Діяльнісно-поведінковий- активна участі у заходах патріотичного спрямування; ініціативність у впровадженні фольклорних творів, участь в опануванні культури рідного краю; елементів декоративно-ужиткового мистецтва, народних ігор у самотійну і групову практичну й творчу діяльність.

Розглянемо визначені нами структуру, критерії та показники більш детально та визначимо специфіку їх діагностування стосовно дітей старшого дошкільного віку. Когнітивний компонент визначається інформаційно-змістовим критерієм, який дає змогу виявити сформованість у дітей знань та уявлень про свою країну, її культуру, фольклор, твори декоративно-ужиткового мистецтва тощо.

Народознавчі основи виховання патріотичних почуттів, на думку І. Беха, визначають глибинні основи прилучення дитини до культури та історії свого народу. До найближчого світу людини належать рідна домівка, рідна природа, рідний край і всі ті здобутки, які впродовж віків надала культура народу [5, с. 3].

І. Кон увів у науковий обіг поняття «етнопатріотизм», розглядаючи інформаційно-змістовий знання народних традицій, обрядів, звичаїв, різних видів та жанрів фольклору, його творів, пам'яток культури рідного краю, що становить зміст патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку мотиваційний, емоційно-ціннісний, інтереси, бажання дітей включатися до форм патріотичного виховання, власне емоційно-ціннісне ставлення до зразків національної культури практичний діяльнісно-поведінковий активність участі у заходах патріотичного спрямування; ініціативність у впровадженні фольклорних творів, участь в опануванні культури рідного краю; елементів декоративно-ужиткового мистецтва, народних ігор у самотійну і групову практичну й творчу діяльність 30 його у зв'язку із утвердженням у свідомості

«конкретизованих, спрощених образів свого народу, як правило, наділених позитивними рисами» [43, с. 189].

Дитина-дошкільник ще не здатна ґрунтовно усвідомлювати інформацію стосовно життя людей у минулому, історії та культури свого народу. Проте, під впливом цілеспрямованої педагогічної роботи, спілкування з дорослими – рідними, батьками, педагогами, авторитетними для малюка людьми, – її знання про навколишнє значно розширюються й поглиблюються. У розробці методик діагностування знань та уявлень дітей 6- 7 років стосовно культури та історії своєї Батьківщини та свого краю ми урахували дані праць науковців І. Беха, А. Богуш, Н. Бондаренко, О. Вишневського, В. Лаппо та ін.

Показниками інформаційно-змістового критерію виступали: розуміння поняття «патріот»; опанування загальними уявленнями про історичне минуле рідного краю; знання народних традицій, обрядів, звичаїв, пам'яток культури свого міста; види народного декоративно-ужиткового мистецтва рідного краю; обізнаність із творчою спадщиною видатних діячів культури, чий імена пов'язані із містом або селом, в якому зростають діти.

Дослідження цього критерію відбувалося через **добір наступних методів**:

- 1) індивідуальної бесіди з дітьми старшої групи щодо розуміння ними поняття «патріотизм» (дод. Б);
- 2) колективної бесіди з дітьми старшого дошкільного віку, щодо з'ясування їхнього ставлення до малої батьківщини (дод. В).

Показниками емоційно-ціннісного критерію є інтереси, бажання дітей до включення у різні форми патріотичної роботи, наявність ціннісного ставлення до елементів регіональної та національної культури. Вибір емоційно-ціннісного критерію ми пов'язали з дослідженнями Л. Виготського про емоції. Вони розглядалися Л. Виготським як внутрішній психологічний механізм зв'язку мислення з чуттєво-предметною діяльністю суб'єкта, який не тільки пасивно споглядає дійсність, а й ставиться до неї упереджено, активно змінює її відповідно зі своїми потребами і інтересами. Також вибір

цього критерію пов'язаний з філософською ідеєю І. Ільїна про основи виховання патріотизму, що виражаються у поглибленні та укоріненні в житті дитини національного етичного характеру, – це означає навчити дитину жити, привести в рух її моральні сили.

Показниками емоційно-ціннісного критерію було визначено: ціннісно-патріотичне ставлення до рідного краю; інтереси, бажання дітей опанувати художні цінності краю, у тому числі – засобами художнього краєзнавства; інтерес до візуальних та аудіо носіїв з тематики м. Полтава; усвідомлене прагнення популяризувати культурну самобутність свого краю.

Дослідження цього критерію проводилося у проведенні цілеспрямоване спостереження за емоційними проявами дітей під час проведення заходів художнього краєзнавства (дод. Г).

Практичний компонент визначається діяльнісно-творчим критерієм патріотичної вихованості дітей 6-7 років і виявляється у сформованості особистісного художньо-краєзнавчого досвіду, в умінні опанування мистецькою спадщиною рідного краю. Дитина своє ставлення до оточуючої дійсності проживає у добрих справах і вчинках, при цьому відчуває свій внесок, свою значимість і причетність до життя свого народу, тим самим реалізуючи свою потребу в самоактуалізації. Одержані знання й позитивне ставлення реалізуються на практиці. Відтак здатність відобразити культурну самобутність рідного краю у продуктах діяльності зумовлює виокремлення діяльнісного компоненту.

При визначенні цього компоненту спирались на дослідження психолога О. Венгера про те, що у старшому дошкільному віці найбільш активізована зображальна, мовленнєва й ігрова діяльність. *Показниками діяльнісного критерію* виступали: особистісний художньо-краєзнавчий досвід; уміння щодо опанування мистецькою спадщиною рідного краю; вміння залучати елементи етнокультури в зображальну та мовленнєву діяльність; прояви творчої ініціативи, у тому числі – стосовно патріотизму. З тим, щоб перевірити

сформованість практичного компонента за діяльнісно-творчим критерієм за відповідними показниками, використовувалися наступні *методики*:

1) аналіз продуктів дитячої творчості (малюнків, поробок) щодо з'ясування використання елементів культури рідного краю в творчих роботах дітей (дод. Д);

2) спостереження за діяльністю вихователя щодо використання ним методів і форм роботи з патріотичного виховання засобами дитячого краєзнавства (дод. Е).

Таким чином, у даному підрозділі нами було теоретично обґрунтовано структуру, критерії та показники патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку з урахуванням технологічних особливостей дитячого художнього краєзнавства, які слугують основою подальшого експериментального дослідження з обраної нами проблеми.

Перед констатувальним етапом експерименту було поставлено завдання отримання вихідних даних для подальшої розробки методики формування експерименту, а також створення експериментальної моделі патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художнього краєзнавства. Ми враховували ту закономірність, що основи патріотизму формується під впливом різних чинників, у тому числі у цілеспрямованому виховному процесі, який, в свою чергу, містить в основі педагогічний потенціал краєзнавство.

Розроблена нами методика експерименту передбачала два напрями дослідження: з вихователями та дітьми. Обраний підхід до досліджуваної проблеми вимагав більш конкретної постановки завдань:

Такий напрям експерименту, як *робота з дітьми*, охоплював завдання: 1) з'ясування знань і уявлень дітей про історичну та культурну своєрідність України; 2) з'ясування ставлення дітей до вивчення своєї малої батьківщини, інтересу до її історико-культурної спадщини та сьогодення, спрямованості на патріотизм; 3) визначення рівня патріотичної вихованості у старших дошкільників засобами краєзнавства.

Отже, на пошуковому етапі для конкретизації орієнтирів подальшого педагогічного дослідження, ми вважали за необхідне насамперед з'ясувати педагогічні чинники, що впливають на процес використання основ краєзнавства з метою виховання патріотичних почуттів старших дошкільників у ЗДО.

При проведенні констатувального етапу експерименту використані такі методи:

- 1) індивідуальна бесіда з дітьми старшої групи з метою визначення рівня їх обізнаності з народною культурою;
- 2) цілеспрямоване спостереження за емоційними проявами дітей під час проведення народознавчих заходів;
- 3) колективна бесіда з дітьми старшого дошкільного віку, щодо з'ясування їхнього ставлення до малої батьківщини;
- 4) вивчення продуктів праці старших дошкільників щодо з'ясування визначення елементів національної культури в творчих роботах дітей.

Якісні характеристики патріотичної вихованості старших дошкільників слугують основою для проведення дослідницько-експериментальної роботи з дітьми.

У дослідженні брали участь 32 дітей старшої групи ЗДО №72 «Дзвіночок» м. Полтави. Крім того, до експерименту було залучено 18 вихователів цього дитячого садка. Розглянемо отримані нами результати відповідно до критеріїв їх визначення та за відповідними методиками.

Інформаційно-змістовий критерій- ми з'ясовували сформованість у дітей знань про елементи культури й історії рідного міста, передбачав проведення індивідуальної та колективної бесід з дітьми.

Індивідуальна бесіда була спрямована на визначення рівня усвідомлення старшими дошкільниками поняття «патріотизм». Бесіда складалася з 8 питань, зміст яких дозволив виявити обізнаність дітей в даній сфері. При відповіді на питання №1: «Що для тебе означає слово «Батьківщина», найчастіше (90% КГ)

були запропоновані такі відповіді: «це вся країна», «це Полтава», «рідний край», «місце, де живе моя сім'я», «місце мого народження».

У 10% ЕГ дітей відповідь на запитання викликала труднощі, діти плуталися в думках, не могли сформулювати змістовну та чітку відповідь. При відповіді на питання №2: «Від якого слова походить слово «Батьківщина»» 100% (ЕГ та КГ) дітей зазначили, що воно походить від слова «батько» або «батьки». Це свідчить про те, що діти ознайомлені з основами понять про рідну землю, діти розуміють, що Батьківщина неодмінно пов'язана з їхніми батьками, пращурами а отже, і з родом взагалі. Проте, відповідь на це питання не може бути підставою робити висновки про знання дітей. Варто проінтерпретувати інші відповіді.

Питання: «Чи любиш ти свою країну?» було отримано 100% схвальну відповідь, всі діти відчують себе громадянами своєї країни і визнають цю приналежність. У дітей сформовано домірне до віку почуття приналежності до своєї країни, національності. Діти визнають те, що Україна – їхня рідна країна, а вони є маленькими жителями своєї Батьківщини. Позитивні відповіді дітей на питання стосовно майбутнього свого міста свідчили скоріше про їхню формальність. Постановка додаткових питань про те, як зробити наше місто красивим не надала конкретизації. Діти говорили узагальнено «прибирати сміття», «садити квіти». Таких відповідей було надано близько 10%. Решта дітей не захотіли підтримувати бесіду.

Цікаві відповіді дані дітьми на запитання: «Хто такий патріот». Ми почули найбільш типові відповіді: «це той, хто за країну воює» (90% ЕГ, 95% КГ), «це той, хто носить блакитно-жовті стрічки» (85% ЕГ, 75% КГ), «це ЗСУ», «це військові». Але були і такі відповіді «це той, в кого є вишиванка», «це той, хто живе в Україні», «це той, хто любить жити в себе дома», «це той, хто розмовляє українською мовою». Такі відповіді говорять про те, що діти мають уявлення і знання про патріотизм, але ці уявлення мають більш поверхневий та матеріальний характер, аніж духовний.

При відповіді на запитання: «Чи можеш ти назвати себе патріотом» всі діти ЕГ та КГ надали ствердну відповідь. Але на наступне запитання про те, в чому це виявляється, більшість дітей ЕГ не змогли дати змістовної відповіді. На нашу думку, це говорить про те, що діти спостерігають події сьогодення і вважають себе патріотами, бо зараз це є актуальним. Варто більш свідомо доносити до дітей інформацію про визначальну роль кожного громадянина у формуванні подальшої долі держави та рідного краю.

Отже, проведена нами індивідуальна бесіда з дітьми дає змогу зробити наступні висновки. Більшість дітей розуміють поняття слова «патріотизм», відчують себе патріотами своєї країни. Але патріотизм дітей набуває рис агресивності проти інших країн. Патріотизм зараз є скоріше вимушеним і нав'язаним дітям ЗМІ, означене моральне почуття дітей є дещо не усвідомленими. Тому, слід проводити патріотичне виховання більш ґрунтовно, наповнювати цей процес, перш за все, гуманістичним змістом через проведення різноманітних заходів, наповнюючи цікавим змістом, щоб почуття патріотизму жило у дітей у серцях.

Проаналізуємо результати колективної бесіди з дітьми старшого дошкільного віку щодо з'ясування їхнього ставлення до Батьківщини. Проведена колективна бесіда дала нам наступні результати. 36 100% (ЕГ та КГ) дітей говорять про те, що люблять та шанують свою Батьківщину та свій рідний край. Також 100% (ЕГ та КГ) дітей можуть зазначити назву рідного міста. 90% контрольної групи називають повну адресу свого проживання. Всі діти КГ та ЕГ високого рівня знань називають митців національної культури, таких, як: Т. Шевченко, Л. Українка та Л. Глібов; М. Приймаченко, Т. Яблонська, С. Шишко; з композиторів діти зазначають М. Лисенка, А. Філіпенка та Г. Верьовку. Лише окремі діти як ЕГ, так і КГ зазначили, що життя літераторів – письменника М. Гоголя пов'язане з роками перебування у м. Полтаві.

На запитання про те, які дітям відомі народні звичаї та традиції, 50% (ЕГ) дітей зазначають плетіння вінків та Івана Купала, святкування Різдва; 40% (КГ)

називають колядування, щедрування та засівання; 40% (ЕГ) дітей вказують на вертеп; 50% (КГ) зазначають святкування Великодня; 10% (ЕГ та КГ) дітей затрудняються у відповідях. Відповіді вказують на те, що діти ознайомлені з народними звичаями та обрядами й мають уявлення про календарну обрядовість.

При відповідях на питання: «Чим відомий твій край» лише 35% дітей ЕГ та 40% респондентів КГ вказали на те, що Полтаву вивідував М. Гоголь, Панас Мирний, В. Короленко, Маруся Чурай.

Проте знання дітей обох груп експерименту, визначені за допомогою бесіди, є недостатньо ґрунтовними з огляду на обізнаність з природою та визначними містами. Перш за все, це пояснюється недостатністю форм роботи з дітьми не лише патріотичного, але й краєзнавчого спрямування. Лише 65% дітей ЕГ та 70% респондентів КГ засвідчили те, що їм подобається відвідувати історико-культурні установи, дізнаватися про те, як жили місцеві жителі в минулому. Діти обох груп експерименту не вбачають важливим вивчати сьогодення свого міста, оскільки «нині немає нічого 37 цікавого» (Данило К., ЕГ). Нас занепокоїв той факт, що інформацію щодо життя Полтави переважна більшість дітей отримує із стихійних джерел (переважно із побутових розмов дорослих вдома). Діти вказали на те, що на заняттях інформація, пов'язана з рідним містом, звучить рідко. Переважно такими формами роботи з дітьми є заняття з народознавства та виховні заходи, у тому числі – екскурсії та прогулянки. З відповідей на наше уточнююче питання «Які відеоматеріали ви переглядали про рідне місто?» жодна дитина не змогла дати відповіді, що свідчить про обмеженість форм опосередкованого краєзнавства, які використовуються у даному ЗДО. Самостійно набувають інформацію про рідний край 10% дітей ЕГ та 15% КГ.

Серед причин такого стану речей можна вказати на :

небажання батьків допомагати дитині в самостійних історико-культурних краєзнавчих розвідках;

відсутність цікавих завдань, які ставляться перед дітьми для самостійних пошуків;

незрозумілість логіки самостійних дій в проектній краєзнавчій діяльності;

неспроможність вихователів зацікавити дітей краєзнавчою роботою;

відсутність інформаційних краєзнавчих джерел (енциклопедій, книг, відеоносіїв) вдома;

сприймання краєзнавчої роботи як фрагментарної, несистематичної.

Отже, можна говорити про те, що визначені нами чинники суттєво впливають на процес залучення дітей до краєзнавства, що в свою чергу, позначається й на формуванні в них громадянської позиції. Варто зазначити, що найбільш тривожним щодо цього визначається стан педагогічної роботи.

Діти старшої групи вказали у відповідях на останнє питання (стосовно їхніх уподобань щодо мандрівок містом), що їм дуже подобаються такі заходи. Проте, приблизно 10% із загального числа опитуваних (ЕГ та КГ) уточнили, що часто такі заходи не відбуваються за наступних причин: діти в групі масово хворіють, мало дітей ходить до садочка (влітку, взимку); багато з цікавих місць вже відвідали; негода заважає цікавій екскурсії тощо.

Отже, проведена колективна бесіда з дітьми старшого дошкільного віку щодо з'ясування ставлення дітей до краєзнавства дозволяє говорити про те, що ця форма роботи не визначається в переліку основних. Діти сприймають її швидше у якості екскурсійної або оздоровчої роботи. Дитяче художнє краєзнавство не сповна реалізує свій патріотичний потенціал, оскільки діти не залучаються до регулярної, цілеспрямованої та цікавої роботи з вивчення рідного міста. Проведені діагностичні методики з дітьми старшого дошкільного віку обох груп експерименту за **інформаційно-змістовим** критерієм засвідчили наступні результати (табл. 2.3):

**Табл. 2.3 Розподіл дітей за інформаційно-змістовим критерієм
(констатувальний етап дослідження)**

Рівні	ЕГ	КГ
Високий	15	20
Середній	30	35
Низький	55	45

Перейдемо до висвітлення отриманих результатів запровадження діагностичних методик за *емоційно-ціннісним критерієм*.

Ми використовували такий метод, як цілеспрямоване спостереження за емоційними проявами дітей під час проведення краєзнавчих заходів. Спостереження за емоційними проявами дітей під час проведення ряду краєзнавчих заходів ми проводили на основі здатності дитини до виявлення: інтересу до елементів національної культури рідного краю; бажання дитини діяти з елементами краєзнавства; мовленнєвого спілкування стосовно об'єктів краєзнавства.

Спостереження проводилося як на занятті з народознавства (опосередковане краєзнавство), так і в наступних формах художнього краєзнавства: 1) відвідування краєзнавчого відділу місцевого музею; 2) відвідування міні-музею ЗДО; 3) піший похід до пам'ятника Миколі Гоголю (центральний сквер); 4) виховний захід (зустріч з екскурсоводами в приміщенні міського художнього музею); 5) ознайомлення із 7 чудесами Полтави.

Аналіз отриманих результатів проведених спостережень дозволив зробити наступні висновки. Спостереження за емоційними проявами дітей під час заняття з народознавства дає підстави говорити про те, що діти старшого дошкільного віку виявляють інтерес до елементів культури рідного краю. 90% дітей ЕГ та КГ уважно та з цікавістю слухають розповідь вихователя про рідний край, деякі діти КГ ставлять вихователю додаткові, уточнюючі питання по темі бесіди. 70% дітей старшого дошкільного віку проявляють бажання діяти з елементами культури рідного краю, прагнуть взяти запропоновані

предмети до рук, приміряти та погратися з ними. Під час самостійної діяльності діти менш активно проявляють інтерес до елементів національної культури.

40% дітей проявляють слабкий інтерес до артефактів народної культури. Бажання діяти з елементами національної культури не дуже високе. Діти бачать і мають можливість гратися з елементами культури рідного краю, 40 але не роблять цього. Під час заходів, проведених до Великодня, 60% дітей проявили захоплення до нового українського віночка, який приніс вихователь до групи. Велике захоплення у дітей старшого дошкільного віку викликала зустріч з екскурсоводом, що розповів про Полтавську битву і гетьмана Богдана Хмельницького. Діти були захоплені. Лише 20% дітей ЕГ були пасивні та не зацікавлені. Застосування методу «Мистецька палітра» виявило, що дітям складно виявити своє ставлення до творів мистецтва з яскраво вираженим колоритом рідного краю. Приміром, діти відчували значні утруднення, відповідаючи на запитання: «Що ти уявляєш, коли слухаєш цю музику?». Відповіді були одноманітними («музики награють веселі мелодії»). Діти лише поверхнево відображали художні образи, втілені в музиці. Причину цього вбачаємо у відсутності естетичних вражень та уявлень дітей про самобутні риси музичної спадщини рідного краю.

Наступним завданням (прослуховування п'єси І. Карабиця «Поліська полька» без повідомлення назви музичного твору) передбачали виявити емоційний відгук дітей на настрій музичного твору. Після прослуховування вони відзначали, що музика розповідає про якусь радісну подію або святкове дійство, проте пояснити свої припущення не змогли. Декілька дітей (15%) відповіли, «що музика весела, її виконують на весіллях». Це свідчить про здатність дітей старшого дошкільного віку до емоційного сприйняття музичних образів, що потребує подальшого розвитку.

Результати емоційного впливу краси мистецтва зображеної в художніх образах важко зафіксувати, адже не все можна охарактеризувати вербально. Тому спостереження за мімікою, жестами, рухами під час сприйняття музики,

віршів, картини про природу довели, що самотність рідного краю не залишає байдужою жодну дитину. Експериментальне дослідження виявило, що діти здебільшого позитивними емоціями реагують на художні образи рідного краю в різних видах мистецтва. Проте за відсутності уявлень про колорит рідного краю, діти не завжди відчують його в художніх образах.

Таблиця 2.4 Розподіл дітей за емоційно-ціннісним критерієм
(констатувальний етап дослідження)

Рівні	ЕГ	КГ
Високий	5	10
Середній	30	30
Низький	65	60

Отже, зацікавленість дітей в розгляданні елементів національної культури, на нашу думку, залежить від вміння зацікавити та залучити дітей до діяльності. Як показало спостереження, найнижчий інтерес діти проявляють під час самостійної діяльності. Коли дітей не зацікавлювати та не залучати до діяльності, то вони пасивніше ставляться до елементів культури рідного краю, лише інколи підходять та розглядають куточок народознавства.

Перейдемо до висвітлення отриманих нами результатів забезпечення **діяльнісно-творчого** критерію патріотичної вихованості старших дошкільників засобами краєзнавства. Для цього використовувався метод аналізу продуктів дитячої творчості (малюнків, поробок) щодо з'ясування використання елементів культури рідного краю в творчих роботах дітей.

Дослідниця В. Лаппо вказує на те, що метод аналізу продуктів праці, а також метод розв'язання ситуативно-ігрових завдань варто застосовувати задля виявлення вмінь дітей популяризувати культурні цінності рідного краю й відтворювати різновиди мистецтва, в яких дітям найлегше транслювати етнокультурний потенціал рідного краю [54, с. 98].

Так, аналіз дитячих малюнків у буклетах засвідчив, що зазвичай діти вбачають самотність рідного краю в природному ландшафті. Їх сюжет – це переважно багатопредметні, пейзажні картини (90%). Простежуємо несуттєві зображення основних культурних особливостей: одна чи кілька хаток – 15% малюнків, ліси рідного краю – 7% малюнків, одна чи кілька писанок із традиційним орнаментом Полтавщини – 5% малюнків.

За одержаними даними доходимо висновку, що старшим дошкільникам складно визначати особливі риси культурного середовища. Приміром, у розмові про гостину мало хто з учасників експерименту (25%) згадав про страви. Розмірковуючи про пам'ятні сувеніри, 5% запропонували подарувати вишиту сорочку; 4% – писанки, 2% – вишитий рушник, 1% подарували б різьблену сопілку, решта 88% обрали для подарунку іграшки, які нічим не пов'язані з культурою рідного краю (лялька Барбі, конструктор «Лего», трансформери тощо)

Під час третього завдання – розкрити засобами мистецтва (які до вподоби дитині) колорит рідного краю 60% дітей віддали перевагу образотворчому мистецтву. Малюнки за змістом практично не відрізнялись від робіт за першим завданням діагностичного методу – «Гостювання». Відтворення образів рідного краю у віршованій і пісенній формі були поодинокими – 7% дітей співали фрагменти співанок. На жаль, 15% учасників експерименту не виконали запропоноване завдання й не продемонстрували комплексного застосування засобів мистецтва.

Таблиця 2.5 Розподіл дітей старшого дошкільного віку за діяльнісно-творчим критерієм патріотичної вихованості (констатувальний етап дослідження)

Рівні	ЕГ	КГ
Високий	10	15

Середній	35	35
Низький	55	50

Отож результати проведеної експериментальної роботи доводять, що: діти старшого дошкільного віку здебільшого налаштовані на популяризацію культури рідного краю. Вони проявляють активність у різних видах діяльності. Проте їм не вистачає відповідних знань, вмінь і навичок.

В результаті аналізу творчих робіт дітей доведено, що популяризуючи матеріальні й духовні цінності рідного краю, вони надають перевагу тим видам мистецтва, в яких можуть виявляти власний творчий потенціал. Так, свої враження від спілкування з предметами культурного середовища діти відтворюють в образотворчій діяльності.

За результатами проведених на констатувальному етапі дослідження методик з вихованцями старшої групи ЗДО, розподілених на ЕГ та КГ, було виявлено рівні патріотичної вихованості засобами народної культури. На основі комплексної оцінки було визначено три рівні – високий, середній, низький. Узагальнені дані вище зазначених рівнів подаємо в табл. 2.6:

Таблиця 2.6 Розподіл вихованців старшої групи за рівнями патріотичної вихованості (у %)

	Структурні компоненти опанування дітьми дошкільного віку культури рідного краю						Усього	
	Когнітивний		Мотиваційний		Практичний			
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	55	45	5	10	10	15	10	15
Середній	30	35	30	30	35	35	32	33
Низький	55	45	65	60	55	50	58	52

Високий рівень характеризується тим, що у дітей сформовані знання про культуру рідного краю, діти знають народні традиції, називають народні обряди, знають про народні звичаї, називають пам'ятки культури, володіють знаннями про народний фольклор; у дітей присутні уявлення про спадщину відомих митців, діти знають види народного декоративно-ужиткового мистецтва рідного краю; діти мають інтерес до елементів культури рідного краю, у дітей спостерігаються бажання опанувати художні цінності рідного краю; у дітей наявний особистісний художньо-краєзнавчий досвід та уміння щодо опанування мистецькою спадщиною рідного краю. Таких дітей у ЗДО №16 було виявлено 10 % (ЕГ) та 15% (КГ).

Середній рівень характерний для дітей, у яких знання про культуру рідного краю не досить широкі, діти знають деякі народні традиції, обряди та звичаї, можуть назвати декілька пам'яток культури, володіють поверхневими знаннями про народний фольклор; діти можуть назвати декілька імен відомих митців; діти мають не виражений інтерес до елементів культури рідного краю; у дітей спостерігаються бажання опанувати художні цінності рідного краю, якщо вдасться зацікавити дітей; у дітей наявний деякий особистісний художньокраєзнавчий досвід та уміння щодо опанування мистецькою спадщиною рідного краю. Таких дошкільників було виявлено 32 % (ЕГ) та 33% (КГ).

Низький рівень характеризується тим, що знання дітей про культуру рідного краю не достатні, діти не знають народних традицій, звичаїв та обрядів, можуть назвати лише 1-2 пам'ятки культури, знання про фольклор практично відсутні; діти цього рівня не мають інтересу до елементів культури рідного краю; у дітей відсутній особистісний художньокраєзнавчий досвід, вони не мають вмінь щодо опанування мистецькою спадщиною рідного краю. Дітей цього рівня виявлено 58% (ЕГ) та 52% (КГ).

Результати констатувального експерименту засвідчили, що більша частина дітей старшого дошкільного віку перебували на задовільному і низькому рівнях сформованості знань про культуру рідного краю. Отже,

результати, отримані нами на констатувальному етапі експериментального дослідження, засвідчили те, що у практиці дошкільного навчального закладу не приділяється досить висока увага щодо патріотичного виховання засобами культури рідного краю дітей старшого дошкільного віку.

Проведені нами з дітьми старшого дошкільного віку (ЕГ та КГ) діагностичні методики дозволили визначити рівні сформованості у них знань про культуру рідного краю. На основі комплексної оцінки було визначено та схарактеризовано три рівні сформованості знань дітей старшого дошкільного віку про культуру рідного краю (достатній, задовільний, низький).

2.2 Педагогічні умови виховання патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку засобом ознайомлення з народною культурою.

Метою формувального етапу дослідження було визначення ефективності педагогічних умов виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку.

Перша педагогічна умова - Використання потенціалу музейної педагогіки з використанням художньої спадщини рідного краю. Музейна педагогіка має в своєму потенціалі ряд засобів виховної та освітньої діяльності. Перш за все, до освітніх засобів відносяться ті фонди, на основі яких проводяться екскурсії для населення різних категорій. З тим, якщо матеріали добираються відповідно до віку екскурсантів, такі заходи можуть мати назву: шкільні екскурсії, студентські екскурсії, екскурсії вихідного дня (сімейного типу) тощо. Дослідження стосовно специфіки музейної педагогіки здійснено Г. Беленькою, Т. Белофастовою, М. Коваль, О. Класовою, Р. Кондратенко, В. Любаровою, С. Михайличенко, Ю. Павленко, М. Пусепліною, А. Разгоном, та інших вчених. Наукові розробки щодо ознайомлення дошкільників з культурою рідного краю здійснено А. Богуш, Н. Бондаренко, Н. Гавриш, Л. Калуською, М. Качур, Н. Лисенко, С. Матвієнко, А. Тихоновою, А. Торховою та ін. дослідниками.

Дослідниця Н. Пусепліна вживає термін «музейно-педагогічна діяльність», розглядаючи під ним один із «нових напрямів і способів залучення особистості до пізнання історико-культурної спадщини, виховання цілісної творчої особистості на основі вселюдських, національних, регіональних гуманістичних цінностей» [51, с. 10].

На сьогодні, у зв'язку із підвищенням ролі української державності, національної культури та історії, посиленням засад національно-патріотичного виховання, збільшується увага до тих форм роботи, які дозволяють вивчити спадщину окремих регіонів, міст і сіл нашої держави. Щодо цього, музеї відіграють велику роль. Краєзнавчі музеї зосереджують у собі культурно-історичну спадщину певної місцевості.

Музейно-педагогічна діяльність, окрім міських (сільських) музеїв, їхнього середовища, може здійснюватися в інших просторах – будинках, на вулицях, закладах додаткової освіти та у дитячому садку, де вони отримали назву «міні-музеїв».

Вчена Г. Беленька, характеризуючи вихований вплив музеїв зазначає, що «у музею свій шлях, свої можливості впливу на людину, своє освітнє завдання – формувати ціннісне, особистісне, емоційно забарвлене ставлення до культурної спадщини Батьківщини і світу в цілому. Тому і підходи до вибору методів і форм організації діяльності дітей дошкільного віку в музейному середовищі свої.

Основними вимогами до них, за Г. Беленькою, є:

1) довірливо-емоційне забарвлення спілкування дорослого й дитини в навчально-виховному процесі, що здійснюється в умовах музейного середовища;

2) забезпечення індивідуального стилю діяльності музею в кожному ЗДО;

3) обов'язкове включення дитини (і, за потреби, дорослого) у практичну діяльність, що змотивована відвідуванням музею [2, с. 398].

Дослідниця Р. Кондратенко вказує на те, що підгрунття музейної педагогіки має складати декоративно-ужиткове мистецтво, яке сприяє етнізації дитини [4, с. 34].

Друга педагогічна умова - Збагачення змісту освітньої та виховної роботи з дітьми старшого дошкільного віку елементами культури рідного краю. Виховання духовності і моральності у дитини буде неможливим, якщо вона не перейметься довірою до оточуючих людей, якщо все навколо для малюка буде чужим. Проте, «чуже» стає рідніше й ближче, коли дитина робить свій внесок в нього: доглядає за пам'ятниками героям, захищає пташині гнізда, упорядковує природне джерело та, в цілому, бере участь в посильній праці на користь оточуючим людям.

Краєзнавчу роботу в дошкільному закладі як спосіб долучити дітей до культурних традицій рідного краю можна розвивати за різними напрямками:

- Робота з історією та культурною спадщиною рідного міста
- Краєзнавство, пов'язане з вивченням природи, географії, біології, геології, екології свого краю.
- Вивчення фольклору, етнографічних особливостей, літератури, мистецтва місцевих авторів.
- Туристичний напрямок-дослідницька робота виконується в турпоходах.
- Музейний напрямок-вивчення рідних місць за матеріалами краєзнавчого музею.
- Краєзнавство, пов'язане з екскурсіями по місту або краю.
- Краєзнавство силами сім'ї. Організувати роботу з краєзнавства, у тому числі – художнього, можна різними способами:
  1. Гурток краєзнавства в дитячому садку
  2. Музейні колективи, які організовані на базі музею в дитячих установах.
  3. Виставка малюнків, фото, макетів, виробів і т. п.
  4. Зустрічі з відомими особистостями.

5. Побут, традиції і свята далеких предків, фольклор, зустрічі з місцевими письменниками, художниками тощо.

6. Підготовка свого генеалогічного древа.

Ключова концепція діяльності краєзнавчого напрямку в дошкільному закладі базується на тому, щоб сформувати у старших дошкільнят системні знання в історико-культурній сфері рідного міста, виховати у них почуття любові, гордості і прихильності до рідних місць. Наочність – неможливо пояснити дітям все на словах, не використовуючи посібники, ігри, засновані на краєзнавчих та історико культурних матеріалах. Це допоможе передати всі знання дітям в доступній і цікавій для них формі.

У предметно-розвиваючому середовищі варто виділити дві ключові функції-розвиваюча та інформаційна. Є різні способи долучити дітей-дошкільнят до культурно-історичної спадщини рідного краю.

Е. Бабунова виділяє в першій групі способів кілька *основних методів* ознайомлення дітей із регіональною культурою: нагадування, порівняння, пояснення, зіставлення, аргументація, міркування тощо, що сприяють розвитку мислення і особистісного зростання дітей.

Друга група включає в себе такі прийоми, як

— сюрпризний момент, використання образів персонажів з казок, рольові уявлення, створення ситуації для успіху, постановка дитини в ситуацію з вигаданим персонажем.

Третя група об'єднує різні заняття творчістю, аплікації, створення виробів, колекцій народно-побутових предметів.

Отже розкриємо зміст першої педагогічні умови- облаштування музейного середовища, в якому сконцентровано різноманітні елементи місцевого художнього краєзнавства.

Останнім часом музей як важливий соціально-культурний об'єкт все активніше входить в освітні процес навчальних закладів. У дисертаційних дослідження Т. Белофастової, М. Білалова, О. Бойко, Я. Макачук, С. Михайличенко, Ю. Павленко, М. Пурселіна розглянуто виховний потенціал

музейної педагогіки, який спирається на такі наукові галузі, як: музеєзнавство, історію, культурологію, педагогіку, психологію. Дослідниця Р. Кондратенко вказує на те, що підґрунтя музейної педагогіки має складати декоративно-ужиткове мистецтво, яке сприяє етнізації дитини [27, с. 34].

Як правило, у дошкільному навчальному закладі створюється *міні музей*, розроблений за відповідним проектом. Діти, за допомогою вихователя, розміщують в ньому експонати, аналізують, яким чином їх найкраще розмістити, надають цікаві ідеї щодо їх розташування, до пошуку нових зразків. Важливо також навчити дітей коментувати свій вибір, спираючись на набутий досвід художнього краєзнавства, знання народного декоративного мистецтва.

У своїй роботі ми урахували думку Г. Беленької стосовно того, що функціонування музею у садочку надасть ефективності, якщо будуть задіяні наступні напрямки:

1) відповідно до заздалегідь складеної програми, діти стають постійними відвідувачами класичних (дорослих) музеїв;

2) музейні працівники, згідно заздалегідь складеної програми, приходять в дошкільний заклад до дітей і розповідають про його експонати, демонструють їх (можливе й використання інформаційних технологій);

3) в освітньому просторі закладу створюється один чи декілька тематичних міні-музеїв у різних вікових групах, експонати використовуються в освітньому процесі;

4) створення виокремленого музею, який містить оригінальні експонати і здійснює свою просвітницьку діяльність не лише серед дітей навчального закладу, але й серед родин вихованців, учнів найближчих шкіл, громадськості [5, с. 398].

Ці та інші види музейної педагогіки повинні скласти основу щодо добору відповідних форм роботи з дітьми як у сприятливі пори року, так і в терміни, коли неможливо проводити екскурсії, подорожі містом тощо.

Міні-музеї в дошкільному закладі - це особливий розвивальний простір, що сприяє розширенню культурного й національного світогляду дитини, підвищенню її освіченості, вихованості, залученню до вічних цінностей.

Звичайно, в умовах дитячого закладу неможливо створити експозиції, що відповідають вимогам музейної справи.

Мета його створення: познайомити дітей з культурно-історичною спадщиною рідного краю засобами музейної педагогіки; формування у дітей образу музею як зберігача предметів культурно-історичного значення; виховання любові до рідного краю та гордість за приналежність до української нації; проведення культурно-освітньої роботи серед дітей, батьків та педагогів; а також на впровадження новітніх технологій та педагогічних ідей у практику.

Роботу міні-музею «Музей у валізі» ми розпочали з колекції «Обереги рідного краю». Для початку з вихованцями відвідали краєзнавчий музей в місті, літературно-меморіальний музей М. М. Коцюбинського. Потім дітям запропонували тему нашої колекції. А

починали з головного - з хліба. Адже хліб усьому голова. З експонатами колекції - це колоски, верба, калина, шипшина, горобина, горіх, віник, соняшник, лялька, скриня, віночок, рушник, голуб, лелека, зозуля, крашанка, писанка, колискова пісня - діти знайомляться на заняттях гуртка «Дивосвіт». Експонати підбираємо різні - це натуральні обереги, ілюстрації, картини, малюнки, вироби створені руками дітей, дорослих. Дітям дуже цікаво дізнатися що символізує той чи інший обєріг. В них розширюються, збагачуються знання про рідний край, його обереги. Вони досліджують їх, складають розповіді, грають в ігри, зображають обереги на малюнку, в аплікації, в ліпленні.

Будь-яка робота з дошкільниками базується на роботі із сім'єю. І батьки нам допомагають збирати експонати, за це їм велика подяка. Але ж батьки можуть разом з дітьми створити домашній музей і зібрати якусь колекцію.

Майже в кожному домі можна знайти предмети «музейного значення». Варто обрати тільки тему до душі.

Тематика наших міні-музейів:

- «Обереги рідного краю»;
- «Хліб - всьому голова»;
- «Чарівне намисто»;
- «Лялька в гості завітала»;
- «Одяг з бабусиної скрині»;
- «Хусточки і капелюшки»;
- «Великодні дзвони»;
- «Королівство зелених красунь»;
- «Дарунки матінки природи».

Характерною особливістю міні-музею є те, що кожен експонат музею доступний дитині. Його можна не тільки розглядати, але і чіпати. Дошкільнику властиво пізнавати світ за допомогою органів чуття. Йому недостатньо лише побачити щось очима, він більше й краще запам'ятовує, коли доторкнеться до речі, візьме її в руки, пограється з нею. Збільшується повнота сприйняття, міцність запам'ятовування. Тому, приходячи в музей, діти, звичайно, з допомогою вихователя

мають можливість взяти з полиці предмет, розглянути його і навіть пограти, наприклад, посвистіти в свистунець, приміряти на себе прикраси із скриньки,

одягнути хусточку або капелюшок, а також зробити повноцінний експонат такого музею своїми руками.

Важливе місце в роботі міні-музею займають *екскурсії*. Вихователі приділяють значну увагу підготовці юних екскурсоводів. Вони залучають дітей до проведення екскурсій по міні-музею для батьків і дітей нашого садочка.

Екскурсійна робота з дітьми вирішує такі основні завдання:

- виявлення творчих здібностей дітей;
- розширення уявлень про зміст музейної культури;
- розвиток початкових навичок сприйняття музейного мови;
- створення умов для творчого спілкування та співробітництва.

Методичні **форми екскурсійної роботи** з дітьми дошкільного віку в умовах музею досить різноманітні:

- проведення оглядових і тематичних екскурсій;
- створення виставок для самостійного огляду дітьми та батьками;
- проведення пізнавальних бесід і заходів.

Засновниками музею (вихователями групи) були розроблені паспорт музею, де визначена мета заснування міні-музею, його назва та тема, представлені описи всіх експонатів, розроблені перспективні плани організованої діяльності у міні-музеї, дидактичні ігри з експонатами музею.

Для підвищення рівня обізнаності педагогів з питання організації та наповнюваності міні-музеїв, вихователі систематично опрацьовують періодичні фахові видання, переймають досвід свої колег з даної проблеми.

Систематична робота в міні-музеях пробуджує у дітей творчу активність, вдосконалює образне мислення, зв'язне мовлення. Завдяки

організації різних форм роботи з дітьми у міні-музеях, наші вихованці стали більш активними та ініціативними, емоційними та впевненими в собі. У них зріс інтерес до народних іграшок, оберегів, рослинного світу, значно збагатився активний словниковий запас. Вихователі вчать дітей дбайливо ставитися до музейних експонатів, а відтак і до предметного світу в цілому.

Після відвідування музею нами було розроблено комплекс із 6 занять, тематичний план яких «Моє дивовижне місто» (на матеріалі м. Полтави). Для проведення такої роботи вихователь повинен мати необхідні репродукції картин або фотографії визначних місць Полтави. Такі зразки інформації мають бути доступними дітям до сприймання. Вони мають реалістично відтворювати знайомі дітям з їхнього життєвого досвіду явища життя, об'єкти історико-культурної спадщини міста. Такі зразки художніх творів викликають у дошкільників позитивні емоції: подив, співпереживання, гордість тощо. У проведенні занять вихователю доцільно зберігати належну методичну канву, яка складається із чотирьох етапів: ознайомлення із темою заняття, актуалізації знань дітей, практичної частини та заключного етапу. Основну увагу педагог має спрямувати на основну частину кожного із занять. Вона має сполучати роботу, яка стосується ознайомлення дітей із рідним містом, а також із особливостями життя людей у минулому, у сьогоденні. Тут відбувається сприймання дітьми наочного матеріалу за допомогою дібраних вихователем художньо-ігрових прийомів, бесід, театралізації тощо.

У практичній частині занять діти можуть закріпити отримані знання стосовно виробів декоративно-ужиткового мистецтва, поширеного на Північному Поліссі, намалювати мальовничі куточки свого міста, його архітектурні споруди тощо. Надзвичайно цікавими для дітей є форми колективної роботи – типу колажу, за використання техніки аплікації або колективного малюнку. Це можуть бути роботи на тему: «Сквер Гоголя восени», «Велична споруда університету», «Вулиця Гоголівська узимку» тощо. Цікавим для дітей, на нашу думку, стане проєкт, розроблений С. Матвієнко, А. Горбачевою «Художник Сергій Шишко і Полтава» [37].

Мета проєкту: поглиблення знань дітей про постаті видатних митців України, життя яких було пов'язане із м. Полтаваом (на прикладі творчості С. Шишка). Для цього було необхідно також: розширити знання дітей про живопис, навчити їх працювати з мистецькими альбомами творів живопису, познайомитися з сучасними місцевими живописцями, в творах яких також представлено мальовничі куточки Полтаваа; виховувати повагу до культурної спадщини свого народу, реалізувати власну творчість.

Форми роботи з дітьми: елементи художнього краєзнавства - опосередкованого (перегляд добірок картин, відвідування "віртуальних музеїв" тощо) та безпосереднього (відвідування художнього відділу міського музею, екскурсії мальовничими куточками Полтави .

Також з метою підвищення рівня обізнаності дітей щодо своєрідного їхнього рідного міста (села) можна провести дидактичні ігри (розроблено І. Логвіненко, О. Тарасовою.

Дидактична гра *«Де ти живеш»* Програмовий зміст: закріпити знання про рідне мсто, назви його районів та вулиць, учити дошкільників складати короткі розповіді про своє місто.

Обладнання та матеріал: муляж квітки з цифрами на пелюстках, картки із зображенням краєвидів рідного міста.

Хід гри Вихователь демонструє дітям «чарівну» квітку, яка у зелених зонах їхнього рідного міста. Дітям пропонують пустити цю квіточку по колу та розказати, де вони мешкають, як називається їхній район, вулиця та що гарного, красивого є біля їхнього будинку.

Дидактична гра *«Будьмо знайомі»* Програмовий зміст: формувати вміння складати прості та поширені речення; сприяти створенню дружніх стосунків між дошкільниками; розвивати зв'язне мовлення, уважність; виховувати бажання дітей спілкуватися українською мовою.

Обладнання та матеріал: стрічка жовто-блакитного кольору, спокійна фонова музика.

Хід гри: Вихователь звертає увагу дітей, що до них у гості завітала дівчинка-україночка і хоче з ними познайомитись (можна запросити дівчинку з іншої групи). Дівчинка бере кінчик стрічки й промовляє: «Я дівчинка Наталочка, я українка. Мені дуже подобається читати українські народні казки». Після цього вона передає клубок іншій дитині, й та розповідає про себе. Під час гри лунає легка музика.

Друга педагогічна умова - збагачення змісту освітньої та виховної роботи з дітьми старшого дошкільного віку елементами української народної культури.

. Зразки художнього краєзнавства, з якими ознайомилися діти мають втілитися в їхніх практичних роботах. Цьому може сприяти як організована, так і самостійна художньо-продуктивна діяльність дітей.

Нам прийнятна думка В. Лаппо про те, що дошкільники повинні не тільки засвоювати культурні цінності рідного краю, але й відтворювати їх у різних видах художньої діяльності, в яких дітям найлегше та найприйнятніше транслювати етнокультурний потенціал рідного краю [49, с. 98]

Таку роботу можна проводити на заняттях художньо-продуктивною діяльністю (з акцентом на малюванні, ліпленні або аплікації), на занятті з конструювання. Важливого значення щодо втілення бачених елементів художнього краєзнавства мають заняття дітей художньою працею. У своїй роботі ми урахували думку С. Матвієнко стосовно того, що на заняттях з художньої праці виховання патріотизму успішно відбувається у процесі залучення дітей до національної культурної спадщини.

Декоративно-прикладне мистецтво є невичерпним джерелом культури українського народу. Воно має унікальні можливості впливу на особистість та формування в неї національного світогляду, характеру, глибокої духовності, починаючи з перших років життя [56, с. 37]. Тому у процесі занять дітей художньою працею слід надавати дітям зразки робіт місцевих умільців – вишивку, різьблення, роботу з природним матеріалом, папером, ляльки-мотанки тощо. Побачене дітьми має сприйматися дітьми не як «фабричний

виріб», а як продукт людської праці, що за влучним висловом мистецтвознавця Б. Неменського «пронизаний живим нервом», тому є особливо цінним та значущим для дитини.

Великі можливості щодо залучення дитини старшого дошкільного віку до регіональної культури має *зображувальне мистецтво*. Відвідуючи виставки робіт місцевих художників, діти збагачуються враженнями від втілення знайомих пейзажів, будівель, архітектурних споруд в творах живопису, набувають уявлень про традиційні та сучасні види народно-декоративного мистецтва.

В реалізації цієї умови ми спираємося на праці Г. Сухорукової, О. Дронової, Н. Голоти, Л. Янцур, в яких розкриваються особливості технології «наслідування зразка» художника, який у практиці роботи з дітьми реалізується через відвідування виставок та експозицій творів мистецтва, екскурсій до музею, картинної галереї, виставкового залу. Безперечно, усі ці напрями роботи можуть мати як народознавче, так і сучасне мистецьке підґрунтя.

Напрямок роботи з дітьми був спрямований на визначення оптимальних умов організації освітнього процесу в ЗДО щодо ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з широким колом елементів регіональної культури. Виховна робота розподілялася на кілька форм організації педагогічного процесу ЗДО, а саме: навчальні заняття, робота в повсякденні, образотворча діяльність, святково-розважальні заходи. Особливу увагу у розробці своєї системи роботи ми надали використанню регіонального фольклорного матеріалу. На важливості комплексного використання елементів матеріальної і духовної культури у процесі виховання дошкільників неодноразово наголошувала українська освітянка С. Русова. У статті «Націоналізація дошкільного виховання» особливого значення надає фольклору: казкам, легендам, приказкам, загадкам тощо, який є багатим матеріалом для ілюстрації початкового навчання» [63, с. 16]. Фольклор сприяє вихованню у дитини любові до народної творчості, поваги до людей, гуманістичного сприймання

світу. Етнографічні розвідки на Полтавщині проводилися відомими мовознавцями, фольклористами й педагогами В. Дубравіним, А. Іваницьким, К. Квіткою, К. Копержинським, М. Лисенком та ін. У своїй роботі ми використовували прослуховування з дітьми таких українських народних пісень в обробці даних етнографів, як-от: «По діброві вітер гуде», «Їхав козак долиною нині».

Основну тематику роботи з дітьми за нашою експериментальною програмою можна представити у таких орієнтовних напрямках виховання у дітей патріотизму засобами краєзнавства:

- залучення дітей до елементів регіональної культури (народні ремесла, традиційна та сучасна архітектура, побут населення мого краю тощо);
- ознайомлення з традиціями родини, традиційними святами та обрядами;
- використання потенціалу музейного середовища дошкільного навчального закладу як одного із засобів проведення роботи з опосередкованого краєзнавства;
- виховання поваги до своєї країни – України, її минулого, сучасного життя.

Також важливим напрямом нашої роботи, відповідно до умов патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами краєзнавства, було визначено використання потенціалу мінімузею ЗДО як середовища, в якому зберігаються елементи культури рідного краю. Саме тому виникла потреба у створенні матеріального забезпечення задля підвищення ефективності художнього краєзнавства за використання культури рідного краю у дошкільному навчальному закладі, зокрема, у створенні відповідної програми роботи з дітьми.

Реалізація експериментальної програми щодо забезпечення умов патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами краєзнавства проходила у 2 взаємопов'язані частини, кожен з яких поділявся на субетапи активного та пасивного краєзнавства. Така етапізація була обрана

нами у зв'язку із погодними можливостями організації форм дитячого туризму, наповнюваністю груп дітей тощо.

Активне краєзнавство передбачає безпосередню участь дітей в різних екскурсіях, відвідуваннях виставок та музеїв, міні-мандрах тощо.

Пасивне краєзнавство ми брали за основу у більш холодний період року (осінь), а також за малої наповнюваності групи у період літнього оздоровлення дітей. У цей час діти у вільний час за керівництва експериментатора або вихователя працювали з альбомами фотографій, повторювали вірші, вивчені раніше, втілювали знайомі куточки рідного міста в малюнках.

За основу розробки нашої коригувальної програми було взято територіальні межі м. Полтава та його природно-географічні, архітектурні та культурно-історичні об'єкти.

Експериментальна робота ґрунтувалася на положенні про те, що патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами краєзнавства здійснюється поетапно:

Зупинимося на характеристиці сутності нашої експериментальної роботи відповідно до етапів реалізації програми більш конкретно. На першому, ознайомчому етапі, було поставлено за мету поглиблювати й розширювати знання та уміння дітей пов'язані із вивченням свого міста, безпосередньо – з краєзнавством.

Завданнями нашої експериментальної роботи на даному етапі визначилися:

- 1) поглиблювати основи патріотизму в дітей через ознайомлення з історією та культурою рідного краю;
- 2) розширювати знання і уявлення дошкільників про особливості побуту, господарювання та дозвілля в рідному краї;
- 3) розширювати знання дітей про постаті видатних діячів культури, життя яких пов'язане із Полтавою.

Засобами виховання в дітей патріотизму було обрано: заняття з народознавства «Українська хата», екскурсію рідним містом з відвідуванням

парку Гоголя; роботу в повсякденні «Рідний край в малюнках», інтегровані заняття, зустріч з народною майстринею народних ремесел (Полтаваською вишивальницею Кролевецьких рушників).

З метою підвищення інтересу дітей до історії та культури свого краю нами було улаштовано перегляд відеоматеріалів про культурні пам'ятки Полтава, разом з дітьми та їхніми батьками ми працювали над створенням фотоальбому «Я живу у Полтаві», в якому кожна дитина на відведеній їй сторінці «розповіла» про своє помешкання, свою родину, свій дитячий майданчик тощо.

Також нами було розпочато роботу над створення фотогалереї «Мої гостини» (із зазначенням місць гостювання дітей на території Полтавщини). Зацікавила малюків проведена нами гра-імпровізація «Працьовита родина» та заняття з народознавства «Українська хата», у процесі проведення яких ми розширювали знання дітей про побутування української родини, наводячи при цьому приклади життя людей в минулому на Полтавщині.

Незабутні враження для дітей визначило відвідування місцевого відділу художнього музею з виставкою робіт місцевих художників. У ці дні проходила виставка творів живопису «Чарівні куточки Полтава». В експозиції було представлено краєвиди міста, його видатні споруди – будівлю старого корпусу Полтавського державного університету, пам'ятників Миколі Гоголю. Запам'яталися дітям художні зображення більш сучасних споруд, зокрема – алеї Героїв Небесної сотні на вулиці Гоголівській, центральній площі Полтава. На виставці було представлено роботи місцевих художників В. Ільєнка, Г. Козаченка, М. Прудовського та ін.

Реалізація діяльнісного компоненту виховання патріотизму у дітей на першому етапі відбувалася через проведення спортивної розваги «Ігри патріотів», рухливих ігор «Вовк у рові», «Посіяли огірочки». При проведенні останньої гри ми акцентували на історії вирощування цього овочу в Полтава, вказували на те, яку світову славу він приніс для нашого міста.

Значною подією у реалізації нашої експериментальної роботи на першому її етапі стало літературно-музичне дійство «Взяв би я бандуру», яке відбулося за керівництва музичного працівника ЗДО, а також за участю випускників місцевої музичної школи. Дошкільники та їхні батьки мали змогу ознайомитися з творами, пов'язаними із культурно-історичною спадщиною Чернігівщини твори на вірші випускників гімназії вищих наук князя Безбородька Л. Глібова («Стоїть гора високая») та В. Забіли («Не щебечи, соловейку», «Гуде вітер вельми в полі»), виконаних на народних інструментах. До проведення даного заходу у вестибюлі дошкільного закладу було влаштовано виставку фоторепродукцій на тематику рідного краю «Рідний край в малюнках».

Метою нашої експериментальної роботи *на другому, мотиваційному етапі*, було підвищення мотивації дітей на дитячу краєзнавчу роботу.

До завдань, які реалізувалися на даному етапі, слід віднести: 1) посилення зацікавленості дітей вивченням особливостей рідного краю; 2) формування інтересу до художнього краєзнавства; 3) формування уміння розповідати про свої почуття щодо вивчення культури рідного краю (про своє місто, про епізоди з його історії, природні особливості, деякі традиції, видатних людей).

На цьому етапі нами застосовувалися у напрямі прямого та опосередкованого дитячого краєзнавства такі *форми роботи*: ігрова ситуація «Мандруємо рідним краєм», перегляд добірки відеоматеріалів про духовні святині Полтава, колективне обговорення відвідин дітьми Сорочинського ярмарку під загальною назвою: «Талановиті руки Полтавських майстрів». Реалізуючи напрям патріотичного виховання й те, що діти старшої групи на наступний рік стануть першокласниками, разом з вихователями ми провели похід-відвідування Музею Пам'яті найближчої загальноосвітньої школи (ЗОШ №16). У ході проведення цього заходу діти більше дізналися про школу як заклад, в якому навчаються колишні вихованці садочку. Багато 71 дізналися діти про славетне минуле цього району Полтава, тих людей хто захищав

Полтава та рідну Україну в Другій Світовій війні та у ці буремні дні. Велике враження справила на дітей розповідь екскурсовода про колишніх учнів школи, які брали участь у війні й гідно боронили рідну землю.

Серед інших форм роботи на цьому етапі назвемо: тематичну прогулянку «Як осінь входить у місто», рухливі ігри: «Вовк у рові», «Посіяли огірочки» (з акцентуванням на такій сторінці історії Полтава, як виробництво огірків). У напрямі вивчення дітьми родинних традицій ми застосовували такі форми й методи роботи як: спільна художньо-народознавча діяльність «Зростає родинне деревце», читання та обговорення віршу Л. Компанієць «Працьовита в нас сім'я».

Разом з дітьми у позазанятковий час ми улаштували перегляд добірки відеоматеріалів про народні ремесла, серед яких дітям особливо сподобалися матеріали про Волокитинську порцеляну та Кролевецькі рушники. Продовженням такого перегляду стала міні-виставка «Сімейні реліквії», до якої діти з дозволу батьків принесли вироби різьбярів, вишивальниць, гаптувальниць тощо. Малюки із задоволенням розповідали про тих своїх рідних, хто створював виставкову роботу.

Наступним заходом, проведеним нами, була бесіда на тему «Що доброго я роблю для своїх рідних», в якій діти визнавали, що, на жаль, не завжди є уважними до своїх рідних і хотіли б стати більш чуйними до поважливими до них. У процесі бесіди з метою більшого зацікавлення дітей ми також проводили дидактичну гру «Я хочу Вас познайомити» (коли діти принесли фотографії рідних, а потім розповідали про кожного з них). Цікавою формою роботи на даному етапі було ознайомлення дітей з творами видатного українського живописця Сергія Шишка, уродженця Полтава. У вестибюлі дошкільного навчального закладу було влаштовано міні-вернісаж під назвою «Сергій Шишко і Полтава» з репродукцій відомого земляка.

На *третьому, практичному етапі* реалізації нашої експериментальної програми виховання патріотизму у дітей старшого дошкільного віку визначено за мету реалізацію засвоєних дітьми старшого дошкільного віку практичних

основ художньо-краєзнавчої роботи; розвиток творчого потенціалу дитини та потребу до самовираження власного національного образу. Це реалізувалося в наступних завданнях: 1) закріплювати набуті дітьми знання та уявлення про рідний край у різних формах художньо-предметної діяльності; 2) організувати виставку робіт дітей під назвою «Полтава пізнаю, бо його люблю». 3) підвести підсумки проведеної туристично-краєзнавчої роботи через видання художньо-краєзнавчої газети. 4) поповнити міні-музей ЗДО експонатами, наданими батьками під час реалізації експериментальної програми. Цей етап більшою мірою був зорієнтований на активне залучення особистого творчого потенціалу дітей у справу відтворення, збереження й примноження культурних надбань рідного краю. Змістовна частина даного етапу спрямована на формування вмінь і навичок комплексного поєднання елементів культури рідного краю в зображальній, мовленнєвій та ігровій діяльності старших дошкільників щодо їхнього патріотичного виховання. Коротко розкриємо специфіку тих форм і методів, які використовувалися на даному етапі та слугували своєрідним підсумком запровадження нашої експериментальної системи роботи.

Серед форм опосередкованого дитячого краєзнавства цікавими для дітей визначилися такі, як: робота з картою «Подорожуємо Полтавою», складаючи яку діти визначили, наскільки добре вони орієнтуються в розташуванні важливих архітектурних, освітніх, транспортних об'єктів як самого м. Полтава, так і тієї його частини, в якій розташовано дитячий садок. Діти навчилися орієнтуватися на аркуші листа, правильно розміщувати на ньому знакові об'єкти, визначати їх просторове взаємовідношення тощо, що є важливим також і для проведення туристичних заходів.

Також нами було проведено розвагу «Веселий ярмарок у Полтаві», де використовувалися місцеві фольклорні матеріали. На цьому етапі ми також проводили гру-змагання «Хто знає більше прислів'їв про родину?», бесіду «Як зробити наше місто кращим», а також читання вірша С. Демиденка «На Полтаваській землі».

Своєрідним підсумком проведеної роботи визначилася розвага «Веселий ярмарок у Полтава». Усі набуття дітьми знання стосовно культури, природи, народних обрядів Полтаващини діти втілили у випуску художньо-краєзнавчої газети «Як ми Полтавою мандрували», де було репрезентовано фотографії з найбільш цікавих заходів, пов'язаних із пам'ятними об'єктами нашого міста.

Перейдемо до висвітлення даних перебігу формувального експерименту в розрізі роботи з *вихователями*. Отримані нами дані анкетування вихователів і перевірки методичного забезпечення старшої групи засвідчили, що основною причиною труднощів у вирішенні завдань дитячого художнього краєзнавства є недостатність методичної літератури. Вихователі використовують у роботі з дошкільниками переважно матеріали Інтернет-джерел; методичний кабінет поповнюється обмеженою кількістю джерел дошкільної періодики. Педагоги зазначили, що бажали б підвищити рівень знань з означеної проблеми, перш за все, у напрямі взаємодії з батьками, використовуючи задля цього нові, цікаві форми туристичної та краєзнавчо-пошукової роботи. Дуже цікавить педагогів ЗДО й оновлення змісту краєзнавчо-патріотичного напрямку роботи з дітьми та спільно з батьками.

Ми переконані, що педагог – це людина, яка тримає в своїх руках завтрашній день, майбутнє країни, тому на першому етапі формувального експерименту, відповідно до розробленої педагогічної системи роботи, ***ми запропонували програму для педагогів*** дошкільного закладу, яка включала такі ***форми й методи роботи*** з педагогами дошкільних закладів, як:

теоретичні заняття, методичний семінар, практичні завдання, спрямовані на розширення теоретичних знань і методичну підготовку вихователів до формування духовних цінностей у старших дошкільників засобами регіональної культурно-історичної спадщини.

На *підготовчому етапі* ми провели педагогічну нараду в експериментальному ЗДО, де проаналізували результати констатувального етапу експерименту, схарактеризували рівень знань педагогів з проблем патріотичного виховання дітей за використання регіональної

культурноісторичної спадщини, обговорили труднощі організації цієї роботи та перспективи, проаналізували програмно-методичне забезпечення педагогічного процесу в дошкільному навчальному закладі за проблемою дослідження, звернули увагу на відсутність необхідного наочнодемонстраційного матеріалу, творів дитячої художньої літератури для дітей дошкільного віку (за регіональним принципом), недостатність теоретичної літератури, методичних розробок тощо.

З урахуванням побажань педагогів нами було підготовлено невеличку виставку методичної літератури.

Попри те, що серед напрямів реалізації нашої експериментальної роботи не визначався як самостійний напрям *«Співпраця з родиною»*, без допомоги батьків та рідних вихованців старшої групи ЗДО ми б не змогли реалізувати заплановану нами експериментальну програму.

Цей напрям передбачав заохочення сімей вихованців до використання елементів культури рідного краю у родинному вихованні, об'єднання зусиль родини й дошкільного закладу у справі прилучення старших дошкільників до культурних надбань міста.

Окрім традиційних форм співпраці родини із садочком (допомога у підготовці та проведенні святкових ранків, складанні родинного дерева тощо) ми допомагали вихователям організовувати низку тематичних заходів, а саме: проведення проблемної лекції «Хто ми на цій землі», консультації «Як виховати справжнього патріота», батьківської конференції «Декоративно ужиткове мистецтво в побуті нашої родини». Технологія експерименту передбачала активну співпрацю експериментатора з педагогічними працівниками досліджуваного ЗДО. Зазначимо, що впродовж усього формувального експерименту педагогів орієнтували на самостійну проблемно-пошукову діяльність. Вихователі визначаючи важливість поповнення й оновлення знань про самобутність Полтавського краю, користуючись матеріалами Інтернет-джерел створили добірки елементів регіональної

культури для своєї вікової групи з урахуванням можливостей засвоєння дітьми даного матеріалу.

Третя педагогічна умова - *доцільне поєднання індивідуальних та групових форм роботи ЗДО з сім'єю у процесі вихованні патріотичних почуттів.*

З метою педагогічної просвіти та ознайомлення батьків з освітньою діяльністю закладу в напрямі національно-патріотичного виховання дітей організуються батьківські збори з переглядом різних за змістом і тематикою форм роботи з дітьми, майстер-класи вихователів, інструкторів з фізичного виховання, музичних керівників, керівників гуртків та інших фахівців, лекторії, школи і клуби для батьків. Подібні форми педагогічної просвіти пропагують ідеї виховання і демонструють шляхи розвитку, виховання, навчання дитини [16].

Зокрема, ефективним інструментом для включення батьків у виховний процес та підтримки цінностей патріотизму у сім'ях є організація батьківських семінарів та майстер-класів з національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку. Тематика таких заходів може бути різною: 1. Віртуальна подорож «Дитина в Україні», під час якої батьки разом з дітьми вивчають культурні та історичні пам'ятки України, традиції та національні символи.

2. Майстер-клас з виготовлення народних символів, на якому батьки разом з дітьми виготовляють народні символи-обереги та вивчають їх значення. 3. Тематичні лекції від експертів з історії та культури України для батьків. 4. Музичний майстер-клас, під час якого батьки та діти разом вивчають та виконують українські народні пісні. 5. Кулінарний майстер-клас із приготування традиційних українських страв. Важливо, щоб заходи були інтерактивними, цікавими та доступними для учасників, сприяючи зміцненню батьківського партнерства у вихованні малюків. Важливою є і розробка літературних та візуальних матеріалів для батьків, де пояснюються основні принципи та методи національно-патріотичного виховання (ілюстрації, статті, короткі відео). Зараз також ефективним є забезпечення доступу до

електронних ресурсів для батьків, таких як онлайн-курси, вебінари, відео лекції на тему національно-патріотичного виховання. Або створення онлайн-платформи (форуми, групи у соціальних мережах), де батьки можуть обговорювати питання та обмінюватися досвідом щодо національно-патріотичного виховання. Індивідуальні консультації батьків також повинні бути регулярними, де можна відповісти на їхні питання та допомогти врахувати особливості виховання їхніх дітей.

Ось деякі аспекти, які слід врахувати під час проведення таких консультацій:

1. Розпочинати варто з діагностики потреб та очікувань батьків. Проводиться спільна бесіда, де вони можуть висловити свої погляди на національно-патріотичне виховання та визначити свої потреби.

2. Розгляд сімейних традицій та звичаїв, які вже існують у сім'ї. Визначається, як їх можна посилити або інтегрувати в національно-патріотичне виховання.

3. Підготовка інформаційного огляду національно-патріотичних матеріалів та ресурсів, які можуть бути корисними для сімейного використання. Надання порад щодо вибору літератури, відео, іграшок тощо.

4. Розробка індивідуального плану національно-патріотичного виховання для кожної сім'ї, з врахуванням їхніх особливостей, ресурсів та можливостей.

5. Надання конкретних рекомендацій щодо практичних дій, які батьки можуть виконати вдома для підтримки національно-патріотичного виховання. Це може включати рекомендації для читання, ігор, подій тощо.

6. Включення обговорення актуальних національних подій та свят. Пояснення, які можливості це створює для поглиблення розуміння та відчуття патріотизму.

7. Сприяння обміну досвідом між батьками. Якщо у когось є успішний досвід національно-патріотичного виховання, необхідно спонукати його/її поділитися цим з іншими сім'ями.

8. Пропозиція створення спільних проектів для сімей, які бажають об'єднати зусилля у національно-патріотичному вихованні. Це може бути створення сімейного альбому, участь у благодійних заходах тощо.

9. Надання емоційної підтримки батькам з підкресленням важливості їхньої ролі в національно-патріотичному вихованні та відзначенням їхніх досягнень.

10. Забезпечення механізму відстеження прогресу у національно-патріотичному вихованні. Проведення періодичних зустрічей для обговорення результатів та внесення коректив. Індивідуальні консультації можуть стати значущим етапом у підтримці батьків у формуванні національно-патріотичного світогляду своїх дітей.

2.3 Оцінка ефективності педагогічних умов виховання патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку.

На констатувальному етапі дослідження з дітьми дібраних нами ЕГ та КГ було проведено серію діагностичних методик, які дозволили визначити рівні вихованості у них патріотизму за використання культури рідного краю згідно з критеріями їх визначення, три рівні яких, на основі комплексної оцінки, було визначено та схарактеризовано стосовно дітей старшого дошкільного віку. Формувальний експеримент відбувався протягом 2024 р., його початок припав на середину квітня, контрольний зріз ми проводили по завершенні усіх трьох етапів експерименту. Результати підсумкового зрізу одержали на початку грудня. Протягом періоду проведення експерименту діти ЕГ активно включилися у роботу за запропонованою програмою тематики. Діти КГ були включені в освітній процес ЗДО, що не зазнав змін у зв'язку із запровадження нашої системи роботи. Перш за все, це стосувалося проведення активних форм краєзнавства – екскурсії з відвідуванням дітей ЕГ парку Гоголя (діти КГ у цей час брали участь у заході з безпеки поведінки на дорозі), відвідування художнього музею. На формувальному етапі був

запроваджений комплекс діагностичних методик, які використовувалися на констатувальному етапі: аналіз навчально-методичної документації, педагогічне спостереження за різними видами діяльності та поведінкою вихованців; індивідуальна бесіда з дітьми; анкетування педагогів, колективна бесіда з дітьми; бесіда з вихователем; педагогічне спостереження за діяльністю вихователя.

Перейдемо до висвітлення результатів проведеної нами повторної індивідуальної бесіди з дітьми старшого дошкільного віку.

При повторному опитуванні вже 80% респондентів ЕГ та 65% дітей КГ надали більш чітку відповідь сутності поняття «Батьківщина», пов'язуючи його з державою, своєю родиною, своїм краєм – «місцем свого батька» (Віка Т., ЕГ). Відповіді дітей стали більш розгорнутими, обґрунтованими. Доповнюючи відповідь, малюки ЕГ вказали на спільність цього слова з батьками, найбільш цінним для людини, оскільки батьки є найріднішими. При повторному опитуванні з'ясувалося, що усі діти ЕГ та КГ вважають себе громадянами України, перш за все, тому, що люблять її.

У відповіді дітей на питання №4 нашої анкети 75% опитуваних дітей ЕГ та 55% респондентів КГ вказали на те, що їх турбує майбутнє їхньої малої батьківщини – міста Ніжина. Діти зазначили, що воно не завжди є чистим, багато поганих доріг, у тому числі – коло їхнього двору. 1/3 старших дошкільників ЕГ вказала на те, що мало місць для відпочинку влітку, «бо мусимо їхати в село на ставок» (Даша Г.).

У відповідях дітей настійно лунала дівка про те, що наше місто має таку славетну історію, «коли люди багато що зробили для Ніжина» (Владік Г., КГ), а сьогодні ніхто особливо не хоче робити для міста, тому й безлад» (Каріна П., ЕГ). У відповідях дітей на питання №6-8 стосовно розуміння ними сутності поняття «патріотизм» чітко простежувалося те, наскільки більш виваженими та обґрунтованішими стали розмірковування респондентів. Вони вказували на те, що патріот – це та людина, яка не боїться «боронити свою Вітчизну» (Сергійко С., КГ). 80% опитуваних дітей ЕГ та 65% в КГ пов'язали поняття

патріотизму з обороною рубежів країни, з тією мужністю, яку визначають бійці ЗСУ сьогодні. Проте, у відповідях дітей також вказувалося на те, яким героїзмом наповнене минуле нашого краю, славетної Полтави у різні періоди їхньої історії. На думку 90% дітей ЕГ та 85% респондентів КГ справжнього патріота характеризують такі якості, як: відданість, рішучість, безстрашність, терплячість, сила, хоробрість.

Отже, з відповідей дітей ми визначаємо, наскільки значущими для них є кращі людські якості й наскільки тісно вони пов'язують їх із такою моральною рисою особистості, як патріотизм.

Отже, проведена нами повторна індивідуальна бесіда з дітьми засвідчила, що вони набули більших знань стосовно понять патріотизму, проте дошкільники ЕГ засвоїли їх з урахуванням регіональної складової. Їхні відповідь більш глибокі, виважені, засновані на прикладах історії та культури своєї місцевості.

Розглянемо результати проведеного нами спостереження за емоційними проявами вихованців під час проведення заходів патріотичного виховання у різних формах організації життєдіяльності. Ми з'ясували, що діти обох груп, включених до експерименту, із задоволенням включалися до них. Проте, найбільш зацікавлено та активно діти виявляли себе у зустрічах з майстрами народних ремесел Полтавщині.

Цього разу ми запросили до зустрічі з дітьми різьбяр по дереву з м. Ічня Володимира Костюченка. Діти з великою зацікавленістю спостерігали за процесом його роботи, живо спілкувалися, задавали йому численні питання. Ми також зафіксували у своїх бланках спостереження, що 80% дітей ЕГ взаємодіяли з предметами ужиткового мистецтва, роботами майстра більш виважено: не гралися нами, а детально розглядали, обговорювали їх, з'ясовували, як зробити ту чи іншу деталь, милувалися. По закінченню зустрічі діти цієї групи у бесіді з народним майстром глибоко подякували його, зазначили, що вони пишаються його майстерністю. Діти також відмітили, що

в їхньому рідному краї є багато талановитих майстрів є вони уславлюють Полтавщину.

Діти КГ зрозуміли сенс заходу цієї зустрічі з народним умільцем лише в ознайомленні їх з видами народних ремесел. Їхня подяка мала традиційний характер. Діти практично не зазначали те, наскільки важливою для розвитку культури є діяльність народних умільців. У їхніх питаннях не простежувалися основи патріотизму як гордості за свій народ, його кращих представників. Коротко схарактеризуємо результати проведеної нами колективної бесіди з дітьми стосовно визначення їхнього ставлення до Батьківщини та рідного краю.

У відповідях на питання №1 усі діти як ЕГ, так і КГ засвідчили проте, що вони дуже люблять свою крану, наводячи уривки з віршів про її «солов'їну мову», «широкі степи, глибокі яри». 86% дітей ЕГ проти 64% дітей КГ вказало на те, наскільки вагомими для величі України є здобутки нашого краю.

Діти ЕГ на більш ґрунтовному рівні вказували на славетне минуле та вагоме сьогодення їхнього рідного міста Полтава. Діти КГ доповнювали свої вислови більш шаблонними відповідями, без наведення фактів та прикладів. Вже 80% респондентів ЕГ навели приклади про народні звичаї та традиції, відомі у їхньому краї, 55% з яких були пов'язані з такими, які вони чули від своїх літніх родичів або брали в них безпосередню участь «і намагалися все запам'ятати, а потім розказати іншим дітям» (Віка Т., ЕГ). Переважна більшість дітей КГ визначила знання традицій лише на рівні засвоєних до упровадження нашої експериментальної програми.

У відповіді на наступне питання діти ЕГ, відтворюючи набуту інформацію про митців рідного краю, зазначили імена С. Шишка, Є. Гребінки, Л. Глібова, В. Забіли, з творами яких вони ознайомилися на «музичних хвилинках» нашої експериментальної системи роботи. Дітям КГ вдалося назвати імена М. Гоголя, С. Шишка. Проте, 100% респондентів обох груп експерименту вказали на те, що вони із задоволенням продовжували б знайомитися із культурною спадщиною свого краю. Такі результати

опитування ми отримали стосовно бажань дітей продовжувати знайомство з народними умільцями свого краю. Нами з'ясовано, що усі діти вказали на те, що люблять свою малу батьківщину, про те обґрунтувати свою думку поясненнями, прикладами змогло тільки 75% старших дошкільників ЕГ та 60% респондентів КГ. Нами з'ясовано, що проведена нами експериментальна робота сприяла збільшенню інтересу дітей до дитячого волонтерства. Цьому сприяло ознайомлення їх із сьогоденням Полтави, відвідуванням музейних установ тощо.

Свої подарунки, які діти здійснили на заняттях художньою працею, містили елементи культури їхнього рідного міста з тим, щоб бійці-захисники могли одразу пізнати, з якого краю їм прийшла вісточка від дітей. Також в багатьох малюнках дітей відобразилася тематика картин С. Шишка, оскільки творчість даного художника справила на дітей незабутнє враження.

Отже, проведена нами повторна колективні бесіда з дітьми дозволила з'ясувати, що вони з розумінням та інтересом підходять до опанування елементів культури рідного краю. Їх цікавлять різні види культурної регіональної спадщини. Проте, зміст роботи, який є традиційним, без елементів дослідницької або просвітницької роботи, практично не мотивує дітей до вивчення культури рідного краю.

Результати формувальної дослідницько-експериментальної роботи засвідчили загальне підвищення у старших дошкільників експериментальної групи рівнів сформованості знань та уявлень культури та історії рідного краю, що проявлялося позитивному емоційному визначенні ними власного патріотизму, поглибленні уявлень про сутність поняття «патріот», обізнаності з проблеми патріотизму як любові та поваги до Батьківщини, мотивації їх на пізнання елементів культури свого краю, у залученні до практичних заходів практичного спрямування.

Підсумкові результати подаємо в таблиці, яка відображає в процентних показниках кожний із компонентів вихованості патріотизму у дітей старшого

дошкільного віку засобами культури рідного краю, а також динаміку розвитку компонентів в експериментальній і контрольній групах.

Розподіл дітей старшого дошкільного віку за рівнями вихованості патріотизму у дітей старшого дошкільного віку

Рівні	Структурні компоненти опанування дітьми дошкільного віку культури рідного краю						Усього	
	Когнітивний		Мотиваційний		Практичний		ЕГ	КГ
етапи	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ		
		III	III	III	III	III	III	III
Вис.р.	25	25	20	15	35	30	25	15
Серед.р	45	40	45	35	40	45	45	40
Низ.р.	30	35	35	40	25	26	30	45

Отже, у результаті проведеної формувальної роботи відбулися якісні та кількісні зміни в рівнях виховання патріотичних почуттів у дітей за використання культури рідного краю: для експериментальної групи: високий рівень складає 25% (до експерименту – 10%), середній рівень – 45% (до експерименту – 32%), до низького рівня було віднесено 30% (до експерименту – 58%).

Як бачимо, аналіз зафіксував зростання кількості дітей із високим та середнім рівнем вихованості патріотичних почуттів за використання регіональної культури та зменшення кількості вихованців з низьким її рівнем в експериментальній групі. У той же час, у рівнях патріотичної вихованості у дітей контрольної групи відбулися незначні зміни: середній – 40% (до експерименту – 33%), низький – 45% (до експерименту – 52%).

На завершальному етапі експерименту була проведено тематичні співбесіди з педагогічними працівниками, які брали участь в експериментальній роботі. Під час методичних заходів, передбачених

експериментальною програмою, педагоги виявили стійку позицію щодо необхідності оновлення практики патріотичного виховання у ЗДО у цілому, у кожній віковій групі – зокрема.

Педагоги визнали гостру потребу в забезпеченні комплексності патріотично-регіональної роботи, надавали практичні пропозиції методичного та просвітницького спрямування. Вихователі виявили потребу щодо необхідності відродження, збереження та примноження матеріальної й духовної спадщини рідного краю, визнали гостру потребу в залученні молодого покоління до культурних скарбів рідного краю, надавали практичні пропозиції щодо оновлення експонатів міні-музею садочка, а також створення інтернет-сторінки ЗДО «Я і моє місто: зростаємо разом».

У розмові з експериментатором педагоги засвідчили, що за час експериментальної роботи вони набули низку якісно нових теоретичних знань й практичних вмінь і навичок.

З-поміж інших відзначено наступні: - удосконалення вмінь впроваджувати матеріальні та духовні цінності культури рідного краю у виховну роботу, адаптуючи їх до вікових та індивідуальних особливостей дошкільників; - переконання в ефективності впровадження педагогічного потенціалу в освітній процес сучасного дошкільного закладу; - усвідомлення потреби в удосконаленні своїх знань у царині регіонально-краєзнавчої проблематики.

Послугуючись експериментальною програмою використання культури рідного краю у практиці ЗДО, педагоги розробили низку навчальних занять з розвитку рідної мови, формування елементарних математичних уявлень, образотворчої діяльності, під час яких передбачалось різнопланове застосування методичного матеріалу з колоритом рідного краю. Серед позитивних досягнень реалізації нашої експериментальної системи роботи слід також назвати реорганізацію фойє дошкільного закладу під своєрідне змінне інформаційно-просвітницьке середовище: своєрідну експозицію репродукцій робіт митців на тематику Полтавщини, тематичну виставку

фотографій «Мужні сини – воїни, захисники». Як засвідчили батьки у своїх розмовах з вихователями, їх зацікавили форми запропонованої нами роботи, вона стала більш стрункою, насиченою різноманітними цікавими подіями. Діти вдома стали більше самостійно займатися різноманітним рукоділлям, яке потім дарували за призначенням – передавали сім'ям воїнів ЗСУ, ветеранам війни тощо; виявляли в запитання до батьків більший інтерес до життя родини і минулому. Таким чином, досягнення оптимістичних результатів вбачаємо в урізноманітненні форм роботи з вихованцями старшої групи ЗДО, створенні доброзичливої атмосфери спілкування, активізації пізнавальної й творчої діяльності, стимулюванні згуртованості педагогів, батьків і дітей у процесі засвоєння й відтворення культурного надбання спільноти рідного краю як основи патріотичного виховання дітей.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження показало, що розв'язувана нами проблема є актуальною і важливою для розвитку педагогічної науки і практики. Відповідно до поставлених завдань ми дійшли таких висновків:

За **першим завданням** нами визначено основні теоретичні підходи до патріотичного виховання, на основі чого було обґрунтовано ряд опорних понять, якими є: патріотизм, патріотичне виховання, національне виховання, громадянське виховання, національно-патріотичне виховання, національна свідомість. З'ясовано, що патріотичне виховання є особливою сферою духовного життя людей, яке базується на любові до своєї родини, краю та Батьківщини. В основі патріотичного виховання лежить національне виховання, яке ґрунтується на визнанні особистістю своєї нації, свого народу. До такої роботи діти залучаються з раннього віку, у тому числі – за проведення народознавчої роботи. Також нами було уточнено поняття «патріотичне виховання старших дошкільників засобами художнього краєзнавства». Воно визначається як процес формування у дітей інтересу до історії своєї сім'ї, історії міста (села), до народної культури, природи рідного краю; почуття

причетності до них; спільна емоційно-чуттєва діяльність дітей і дорослих; тісний контакт вихователів з батьками, працівниками музеїв, бібліотеками, створення національно-патріотичного середовища в дошкільному закладі та в родині, що визначається через задіювання відповідних форм художньо-краєзнавчої роботи тощо. З'ясовано, що період старшого дошкільного дитинства визначає свої особливості щодо організації роботи з патріотичного виховання дітей, у тому числі – за включення їх у різні види краєзнавчої роботи. Старший дошкільний вік є найсприятливішим для усвідомленого опанування дитиною різноманітних аспектів етнокультури рідного краю. У цьому віці виникають реальні можливості для опосередкованого засвоєння дітьми знань, які виходять за межі їхнього життєвого досвіду та безпосереднього сприймання, є віддаленими в просторі та часі. Високий рівень пізнавальної активності, емоційна чутливість, діяльнісна налаштованість є провідною передумовою активного прилучення дітей старшого дошкільного віку до елементів культури та історії рідного народу, які можуть засвоюватися дітьми, у тому числі, за використання доцільних форм художнього краєзнавства.

За другим завданням нами розглянуто сутність художнього краєзнавства як особливого механізму виховної роботи в навчальних закладах (загальної та додаткової освіти), який здатний забезпечувати не тільки предметний, але й духовний потенціал різних видів художньокраєзнавчої діяльності. Джерелами краєзнавства є: краєзнавча бібліографія; картографічні джерела (архіви музеїв, державні архіви); усні джерела; офіційні джерела; статистичні джерела; спостереження; друковані джерела; пам'ятки історії та культури. Існує кілька видів краєзнавства: туристичне, історичне, географічне, архітектурне, художнє, фольклорно-етнографічне тощо.

Основою художнього краєзнавства є вивчення рідного краю. Художнє краєзнавство має наступну структуру: мистецтво – професійне, народне, дитяче та сучасне, представлене відповідними творами; природа та історія рідного краю; особистості митців; пам'ятні місця рідного краю тощо.

За третім завданням у межах експериментальної частини дослідження нами з'ясовано стан патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку засобами художнього краєзнавства. Уточнено структуру розвиненості патріотичних почуттів у старших дошкільників у зазначеному процесі: когнітивний, мотиваційний та практичний компоненти та їх критерії: інформаційно-змістовий, емоційно-ціннісний та діяльнісно-творчий з відповідними показниками.

З метою вивчення дійсного стану патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку засобами краєзнавства було проведено констатувальне дослідження, в ході якого було використано ряд діагностичних методик у напрямі роботи зі старшими дошкільниками, педагогічними працівниками закладу. Аналіз стану практики дитячого садка виявив, що робота з патріотичного виховання дітей технологіями художнього краєзнавства, в цілому, знаходиться на недостатньому рівні. Чинниками, які вплинули на даний процес, слід назвати: слабку організаційно-методичну базу щодо повномірної та ефективної його організації; невмотивованість педагогів на використання технології дитячого художнього краєзнавства; обмеженість форм краєзнавства (як прямого, так і опосередкованого). Більшою мірою використовується такий напрям роботи, як відвідування музеїв та інших об'єктів культури та історії за заздалегідь складеною програмою.

Робота з краєзнавства, яка проводиться у даному ЗДО, має безсистемний й дещо застарілий підходи, який не визначається як технологічний. Заклад дошкільної освіти має гарне територіальне розташування в центрі міста, проте не повною мірою використовує ці переваги в організації краєзнавчої роботи. Переважно це відбувається через перезаповнення організації життєдіяльності дітей різноманітними формами роботи, які можна було б проводити в більш холодну пору року. На основі визначених компонентів вихованості основ патріотизму засобами художнього краєзнавства були схарактеризовані три його рівні відносно старших дошкільників: високий, середній та низький.

За четвертим завданням теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність педагогічних умов виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку). Педагогічними умовами було визначено: облаштування музейного середовища, в якому сконцентровано різноманітні елементи української народної культури; збагачення змісту освітньої та виховної роботи з дітьми старшого дошкільного віку елементами української народної культури; доцільне поєднання індивідуальних та групових форм роботи ЗДО з сім'єю у процесі виховання патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку.

Експериментальна робота на формувальному етапі базувалася на запровадженні проекту (типу П-3), який передбачав три взаємопов'язані етапи, які реалізувалися у різних формах роботи безпосереднього та опосередкованого краєзнавства. До участі в нашій експериментальній програмі, з урахуванням туристично-краєзнавчої специфіки роботи (вона заснована на елементах піших переходів, екскурсій, міні-мандрівок рідним містом), були запрошені батьки старших дошкільників, інструктор з фізичної культури та вихователі садочка. Перший, ознайомчий етап, розв'язував завдання стосовно поглиблення та розширення знань дітей про рідне місто, його історію та культуру. На цьому етапі ми знайомили дітей із засадами краєзнавства – як вивчати свій край, де зберігаються дані про його минуле та сьогодення. Також ми ознайомлювали дітей із правилами перебування у різних закладах та місцях, пов'язаних із краєзнавчою роботою (музей, художній відділ міського музею, парк, Картинна Галерея тощо). На другому, мотиваційному етапі, було поставлено за мету підвищити інтерес дітей до вивчення рідного міста з тим, щоб мотивувати їх на краєзнавчу роботу; посилювати ефективність виховання патріотичних почуттів. На третьому, практичному етапі, було визначено за мету реалізацію засвоєних дітьми практичних основ художньо-краєзнавчої роботи; розвиток творчого потенціалу дитини та потребу до самовираження власного національного образу та виявлення патріотичних почуттів у процесі художньо-продуктивної

діяльності. У результаті проведеної формувальної роботи відбулися якісні та кількісні зміни в рівнях сформованості патріотизму у дітей: для експериментальної групи: високий рівень складає 25% (до експерименту – 10%), середній рівень – 45% (до експерименту – 32%), до низького рівня було віднесено 30% (до експерименту – 58%). Аналіз отриманих результатів зафіксував зростання кількості дітей із високим та середнім рівнем вихованості патріотизму за 88 використання художнього краєзнавства та зменшення кількості вихованців з низьким її рівнем в експериментальній групі. У той же час, у рівнях патріотичної вихованості у дітей контрольної групи відбулися незначні зміни: середній – 50% (до експерименту – 40%), низький – 25% (до експерименту – 35%). Проведене нами три етапне дослідження не визначається як завершене, зважаючи на глибину обраної проблеми. Наші подальші дослідження будуть пов'язані із розробкою методичного забезпечення технології виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку в процесі художнього краєзнавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анікіна Т. О. Патріотичне виховання майбутніх учителів музики засобами художнього краєзнавства : автореф дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки»; Ін-т педагогіки АПН України. Київ, 1993. 29 с.
2. Аксьонова О. П., Аніщук А. М., Артемова Л. В., Кононко О. Л. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років. Київ, 2019. 488 с.
3. Бех І. Д., Чорна К. І. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Гірська школа українських Карпат: наук.- метод. журнал. 2015. № 12-13. С. 26–37.
4. Бех І. Д. Виховуємо патріотизм як почуття і цінність. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2016. № 6. С. 4–8.
5. Бех І. Патріотизм має бути дієвим: сучасний підхід до патріотичного виховання. Дошкільне виховання. 2016. № 8. С. 2–4.
6. Беленька Г. Місце музейної педагогіки в освітньому процесі сучасного дошкільного навчального закладу. Збірник наукових прац. Вип. 18 (№1). 2015. С. 396-400.
7. Богомолова Л., Шевцова І. Мандруємо рідним краєм. Досвід організації краєзнавчої роботи у дитсадку. Дошкільне виховання. 2015. №6. С. 26- 29.
8. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі. К.: Вища школа, 2004. 407 с.
9. Богуш А., Гавриш Н. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі : підручник для ВНЗ. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2008. 408 с.
10. Богуш А. Національно-патріотичне виховання в українському дитячому садку : концепція Софії Русової та сьогодення. Дошкільне виховання. 2016. № 2. С. 2-6.

- 11.Бондаренко Н. Б. Формування духовних цінностей у старших дошкільників засобами регіональної історико-культурної спадщини : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Луганськ, 2007. 239 с.
- 12.Боришевський М. Й. Національна самосвідомість у громадському становленні особистості.Київ: СКО —Беркут, 2002. 64 с.
- 13.Братанова Л., Ніжнік О. Екологічний проект «Станьмо миром за природу». Вихователь-методист дошкільного закладу. 2013. №10. С. 23-27.
14. Богуш А. М. Народознавча обізнаність дітей дошкільного віку. Наук. записки Рівнен. держ. пед. ін-ту : зб. наук. пр. Рівне. Оновлення змісту і методів дошкільної освіти в Україні. 1999. Вип. 5: С. 8–11.
- 15.Василевська Л. С. Методичні рекомендації щодо організації туристично-краєзнавчої роботи з дошкільниками. Ніжин, 2015. 8 с.
- 16.Вишневський О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: посібн. для студентів вищих навчальних закладів / О. І. Вишневський. – Дрогобич: Коло, 2003. – 528 с.
17. Газіна І .О. Формування першооснов національної самосвідомості у дітей старшого дошкільного віку засобами української народної музики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» ; Інститут проблем виховання АПН України. Київ, 2008. 20 с.
18. Ганник Н. Виховуємо патріотів. Палітра педагога. 2009. № 4. С. 6-7.
19. Гришко Я. Музейна екскурсія як засіб ознайомлення дошкільників із культурою рідного краю. Сучасна дошкільна освіта у наукових пошуках студентської молоді: збірник наукових статей студентів спеціальності «Дошкільна освіта» / за заг. ред. професор О. Л. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2022. С. 39-44.
20. Главацька Ю. В. Малюк у світі музею. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2009. № 4. С. 33-34.
- 21.Гнатенко П. И. Национальная психология.Днепропетровск: ДГУ, 2000. – 213 с.

22. Гончаренко С. Український педагогічний словник / відповід. ред. С. Гончаренко. К.: Либідь, 1997. 376 с.
23. Грабарєва О. А., Кугуєнко Н. Ф. Народна пісенна творчість у вихованні національної свідомості дошкільників. Парціальна програма. Харків: Вид-во «Ранок», 2014. 192 с.
24. Гримич М. І. Два виміри національного характеру. Наука і суспільство. 91 1991. № 8. С. 27-31.
25. Гришко Я. Рідний край як засіб формування соціально-громадянської компетентності у старших дошкільників. Сучасна дошкільна освіта: актуальні проблеми, інноваційні пошуки: збірник статей ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2022. С. 39-43.
26. Гурковська Т. Середовище і розвиток дитини. Дитячий садок. 2004. №1 (січень). С. 6–7.
27. Діти і соціум: монографія / за заг. ред. А.М. Богуш. Луганськ: Альма-матер, 2006. 503
28. Денисюк О. М. Формування уявлень у дітей старшого дошкільного віку про історію України. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». К., 2000. 20 с.
29. Державний Базовий компонент дошкільної освіти в Україні: Електронний ресурс. Режим доступу: <http://osvita.kr-admin.gov.ua> – Назва з екрану.
30. Дитина. Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В. О. Огневюк ; авткол. : Г. В. Беленька та ін. ; наук. ред. Г. В. Беленька, М. А. Машовець; Мін. осв. і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.
31. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посібн. Київ, 2004. — 351 с.
32. Дронова О. О. Педагогічна технологія формування національного типу особистості в старшому дошкільному віці засобами народного мистецтва.

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : Зб. наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 1 (44), 2011. С. 21-25.

33.Енциклопедія етнокультурознавства: Понятійно-термінологічний інструментарій, концептуальні підходи / Ю. І. Римаренко, В. Г. Чернець та ін. / За ред. Ю. І. Римаренка. Київ: ДАКККіМ, 2001. Ч. 1: Особа, нація, культура. Кн. 2. —Е – НІ. 522 с.

34.Зязюн І. Гуманістична стратегія теорії і практики навчального процесу. Рідна школа. 2000. №8. С.10.

35. Інструктивно-методичні рекомендації МОН України «Про 92 організацію національно-патріотичного виховання у ДНЗ» (від 25.07.2016 р.) Електронний ресурс : Режим доступу : osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154 – назва з екрану.

36. Історико-краєзнавча робота з дітьми дошкільного віку : матеріали міського семінару-практикуму. Дитячий садок. 2009. №15. 18 с.

37.Калуська Л. В. Ознайомлення дошкільників із народними звичаями та обрядами : метод. посібник для пед. працівників дошк. закладів. ІваноФранківськ, 1993. 64 с.

38.Канюк І. Міні-музеї у дитячому садку. Палітра педагога. 2009. № 5. С. 6.

39. Каплуновська О. Орієнтири патріотичного виховання: особливості організації роботи з дошкільнятами. Дошкільне виховання. 2015. № 8. С. 8-11.

40.Каплуновська О. Розкриття інноваційного потенціалу педагогів засобами педагогічного проектування. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2014. №7. С. 10-19.

41. Каплуновська О. Україна – моя Батьківщина. Парціальна програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку / О. М. Каплуновська та ін.; за наук. ред.. О. Д. Райпольської. – Тернопіль : Мандрівець, 2016. 72 с.

42. Качур М. М. Патріотичне виховання молодших школярів засобами художнього краєзнавства: автореф. дис ... канд. пед. наук : спец.: 13.00.07 «Теорія і методика виховання»; Інститут проблем виховання АПН України. Київ, 2010. 20 с.

43. Кисіль Н. В. Школа маленьких патріотів. Проект освітньої роботи з дітьми старшого дошкільного віку. Харків: Видавництво «Основа», 2016. 221 с. (Серія «ДНЗ. Вихователю»).

44. Кіндрат В. К. Проблема патріотичного виховання підлітків у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського: автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. : 13.00.01 «Теорія і історія педагогіки»; Інститут 93 педагогіки АПН України. Київ, 1998. 19 с.

45. Козаченко Л., Клименко Ж. Формування національної свідомості дошкільників засобами музейної педагогіки. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2009. №4. С. 11-16.

46. Кононко О. Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника: навч.-метод. посібник до Базової програми розв. дитини дошк. віку «Я у Світі». Київ: Світич, 2009. 208 с

47. Кондратенко Р. В. Виховання креативної особистості дошкільника засобами музейної педагогіки. Горизонты образования. 2012. №3 (36). С. 33-36.

48. Кононенко О. В. Музейне освітнє середовище як джерело духовного розвитку дошкільників. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2009. № 4. С. 27-32.

49. Концепція національного виховання. Рідна школа. 1995. № 6. С. 18-25.

50. Лаппо В. В. Формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до рідного краю засобами етнокультури (на прикладі гуцульського етнорегіону) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. : 13.00.08. «Дошкільна педагогіка»; Інститут проблем виховання АПН 94 України. Київ, 2008. 20 с.

51. Лисенко Н. Повернімось до джерел духовності. Дошкільне виховання. 2004. №4. С. 5–6.
52. Кравченко О.В. Національний культурний простір як ідентифікаційна модель. Вісник ХДАК. Вип. 31. 2010. С. 4-11.
53. Любарова В. Музейна педагогіка. Дошкільне виховання. 2009. № 5. С. 2-6.
54. Матвієнко С. І. Використання регіонального музично-виховного досвіду в структурі підготовки майбутнього фахівця дошкільної освіти. Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки. 2007. №4. С. 6.
55. Патріотичне виховання в ДНЗ / уклад. І. І. Логвиненко, О. С. Тарасова та ін. Харків: Видавнича група «Основа», 2017. 463 с
56. Педагогічний словник / За ред. дійсного члена АПН України М. Д. Ярмаченка. Київ: Педагогічна думка, 2001. 514 с.
57. Русова С. Соціальний інстинкт/ С. Русова // Вибр. пед. тв. у 2 кн. / За ред. Є. І. Коваленко. 1997. Київ: Либідь. 272с. Кн.1. / За ред. Є. І. Коваленко. Київ: Либідь. С. 205-206.
58. Стаєнна О. О. Виховання громадянських якостей у дітей старшого дошкільного віку на традиціях рідного краю: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка». Луганськ, 2013. 19 с.
59. Сухомлинська О. В. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. Дошкільне виховання. 2003. №2. С. 3-8.
60. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : У 5-ти т. – Київ: Радянська школа, 1980. Т. 3. Київ: Радянська школа, 1980. С. 327-337.
61. Тесленко С. Виховання національно-патріотичних почуттів старших дошкільників у процесі ознайомлення з рідним краєм. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 20, том 3. 2018. С. 131-137

62. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні (уривки) 96 / Мельничук О. С. Історія педагогіки України навч. посібн. – Кіровоград, КДПУ ім. В. К. Винниченка, 1998. 169 с.

63. Чорна К. Суть патріотизму і його виховання в сучасних умовах. Виховання в сучасному освітньому просторі. Київ-Умань, 1997. С. 74- 78.

64. Шаповал Л. Формування національної свідомості дошкільників засобами музейної педагогіки. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2009. № 4. С. 11.

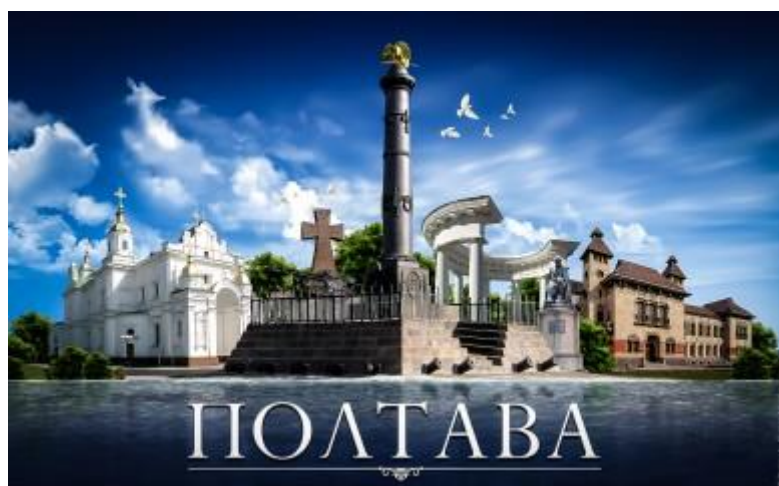
65. Якименко С. І. Формування світогляду у старших дошкільників та молодших школярів в освітньо-інтегрованому середовищі: теорія та практика. Монографія. Київ. Видавничий дім «Слово», 2017. 640 с

ДОДАТКИ

Додаток А

Пізнавальна бесіда

«Моя рідна Полтава»

Мета: розкрити поняття «рідне місто», «патріот рідного міста», ознайомити з історією видатних архітектурних споруд м. Полтави, розширити знання про полтавців, які внесли вагомий вклад в розвиток української культури.

Обладнання: магнітофон, аудіо записи, фотоматеріали із зображенням історичних архітектурних споруд м.Полтави, портрети видатних полтавських митців, маркери, магнітна дошка, магніти.

Перебіг заняття заняття:

Вступна частина:

організаційний момент, привітання, оголошення теми заняття та правил взаємодії.

Доброго дня всім присутнім. Сьогодні ми разом з вами дізнаємося багато нового про історію нашого рідного міста, завдяки своїй уяві помандруємо його затишними парками, згадаємо найвизначніших митців, що творили в місті Полтаві давно, а також тих, які є нашими з вами сучасникам. Адже тема нашого заняття «Моя рідна Полтава».

А для того щоб налаштуватися на ліричний лад ми розпочнемо наше заняття віршованими рядками, написаними нашою сучасницею, поетесою М. Бойко.

Моя рідно, Полтаво
 Не забути розкішні сади,
 Давніх вулиць розмову неспішну.
 Хто хоч раз завітає сюди,
 Той Полтаві віддасть свою ніжність.
 Я не зможу забути повік
 Ворскли тихої лагідний наспів.
 О, Полтаво, ти мій оберіг,
 Що ніколи у серці не згасне.
 Не забути, як ти навесні
 Вся у квітах, немов наречена.
 І натхнення дарують мені
 Монастирські хрести золочені...
 Хоч і вабить мене далина,
 Та не зраджу Полтаву ніколи,
 Ти для мене у світі одна –
 Моє щастя, мій дім, моя доля!

Для кожного з присутніх Полтава займає особливе місце в серці.

А що для вас означає словосполучення «рідне місто»? (*запитання до дітей*)

Мабуть кожен з вас, даючи відповідь на це запитання, пригадав людей, які живуть поряд з вами, рідних, яких пов'язала доля з нашим містом.

Рідне місто - це місто в якому людина народилася та живе більшу частину життя. Для більшості присутніх - це місто Полтава.

Чим же визначне наше місто серед багатьох інших населених пунктів України? Давайте разом спробуємо дати відповідь на це запитання.

Основна частина.

Місто Полтава, як відомо, посідає особливе місце в історії української нації та держави. Біля його стін не раз відбувалися події, котрі визначити долю України, впливали на європейські справи.

Засноване слов'янами-сіверянами у IX ст. укріплене першопоселення на Івановій горі поклато початок розвитку давньоруського граду X-XIII ст., поселення XIV, XV віків. Розкопки, проведені в історичному центрі Полтави (Червона площа, вул. Спаська, Першотравневий проспект), виявили ділянки міської забудови, вулиці, житла, господарські і виробничі приміщення давніх

полтавців. Ці наукові свідчення стали фундаментом офіційного визнання 1100-літнього віку Полтави.

Полтава відбудовувалася на протязі багатьох віків. Сучасне місто має своє особливе неповторне обличчя. Але найяскравіші та значущі його будівлі дісталися полтавцям у спадок від своїх пращурів.

Зараз давайте пригадаємо, які саме видані пам'ятники архітектури, що збереглися, ми можемо віднести до переліку «Семи чудес Полтави» (до речі цей рейтинг був створений самими полтавцями на передодні ювілею нашого міста)

”Сім чудес міста Полтави”

- 1: Кругла площа,
- 2 Біла альтанка;
- 3 Полтавський Хрестовоздвиженський монастир;
- 4 Будівля колишнього Губернського земства;
- 5 Спаська церква;
- 6 Будинок Дворянського і Селянського банків;
- 7 Історичний меморіал «Поле Полтавської битви»

Архітектурний Ансамбль Круглої площі

Ансамбль Круглої площі з пам'ятником Слави — невелика копія Дворцової площі Санкт-Петербурга з Александрійською колоною Монферрана. Його збудували як ”малий Петербург” на честь 100-річного ювілею Полтавської битви. Неподалік від місця, де стоїть монумент, 1709 року відбулася зустріч царя Петра I із захисниками Полтави. У будівлях Круглої площі розміщені дитяча Мала академія мистецтв, кінотеатр ім. Котляревського, міська рада, один із підрозділів міліції. Частина кадетського

	корпусу техуніверситет.	займає
--	----------------------------	--------

Біла Альтанка

Білу альтанку збудували на честь святкування 200-річчя Полтавської битви 1909-го на місці, де під час баталії був розташований Подільський сторожовий бастион фортеці. За легендою, вона має форму підкови, бо на цьому місці кінь Петра I загубив підкову наступного дня після битви. А місцевий коваль швидко викував нову. Цар його похвалив і нагородив.

Під час окупації альтанку зруйнували німці й на її місці влаштували артилерійський пункт. 1954-го до 300-річчя возз'єднання України з Росією на її місці спорудили схожу за формами Ротонду дружби народів. На фронтоні були слова: "Слава Союзу Радянському, слава, Слава Вітчизні народів-братів". До 1100-річчя Полтави напис замінили словами письменника Івана Котляревського: "Де згода в сімействі, де мир і тишина, щасливі там люди, блаженна сторона". Вона й досі офіційно іменується Ротондою дружби народів, хоча полтавці називають її Білою альтанкою

Комплекс будівель Полтавського Хрестовоздвиженського монастиря

На території Хрестовоздвиженського жіночого монастиря є храм — єдиний семибанний на Лівобережжі, що зберігся до сьогодні. До кінця XVII ст. усі споруди монастиря були дерев'яними. 1695-го його зруйнували татари. Новий кам'яний собор відбудовували коштом полтавського полковника Василя Кочубея. Після його страти монастир добудовував син. У 1920–1930 роки в ньому був клуб залізничників, історичний архів, дитяча трудова колонія Народного комісаріату внутрішніх справ, гуртожиток та їдальня педінституту. Під час фашистської окупації община монахинь заснувала в колишньому чоловічому монастирі жіночий. Але 1960 року його знову закрили. Офіційно монастир став пам'яткою культури та старовини, хоча це не врятувало в радянські часи дзвіницю від підпалу підлітками, а одну з церков — від влаштування в ній автомайстерні.

Полтавський краєзнавчий музей (будинок губернського земства)

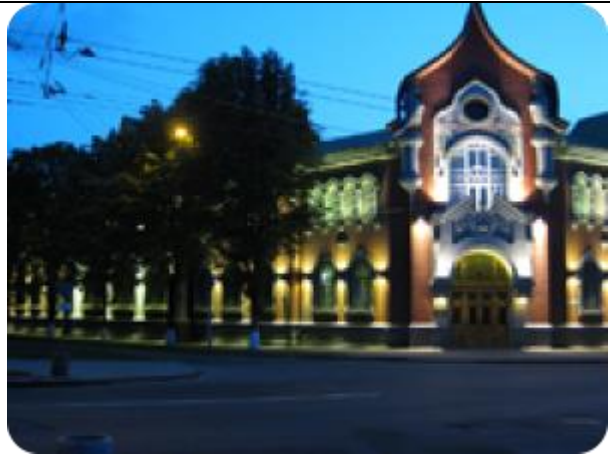
Будівля краєзнавчого музею торік у жовтні відсвяткувала 100-ліття з дня освячення. До 1920-х це був будинок губернського земства. Звели його в стилі українського модерну за проектом архітектора Василя Кричевського. Фасад прикрашають майолікові (глазуровані) герби повітів Полтавської губернії. Усередині приміщення оздоблене мальованим і

	різьбленим українським орнаментом.
--	------------------------------------

	<p>Спаська церква За переказами, після Полтавської битви в Спаській церкві відбувся молебень, на якому був присутній Петро I. На площі біля церкви 1709-го поховали загиблих захисників Полтавської фортеці. Парафіяни кажуть, храм має сильну енергетику.</p>
---	--

Поле Полтавської битви

1909 року з ініціативи викладача історії Полтавського кадетського корпусу було відкрито музей на полі Полтавської битви. 1981 року музей історії Полтавської битви і комплекс пам'яток, пов'язаних з Полтавською битвою, — оголошено державним історико-культурним заповідником «Поле Полтавської битви» з охоронною зоною історичного поля загальною площею 771,5 га. На сьогоднішній день державний історико-культурний заповідник "Поле Полтавської битви став значним культурним науково-методичним центром по вивченню історії України періоду XVII-XVIII століть в контексті європейської історії; 1994 року в музеї створено постійно діючу виставку «Козацька держава». Інтерес до діяльності заповідника проявляють засоби масової інформації України, Росії, Швеції та інших держав, науковці, громадськість. Заповідник «Поле Полтавської битви» єдиний в Україні входить до ІАММ — Міжнародної організації військово-історичних музеїв під егідою ЮНЕСКО, включений до всесвітнього туристичного маршруту.

	<p>Будинок Дворянського селянського банку Сьогодні тут знаходиться управління СБУ в Полтавській області. Будівлю звели її на початку минулого століття в руському стилі для Дворянського і селянського банку. Фасад оздоблений мозаїчними панно, різнокольоровими керамічними вставками,</p>
---	--

	<p>скульптурами. 1943 року будівлю спалили. Відбудували 1948-го. Товариство політв'язнів і репресованих стверджує, що це було одне із місць, де комуністи розстрілювали українських патріотів</p>
--	---

Завдання 1.

Діти діляться на дві команди.

Командам роздається 2 конверти.

1 конверт: фото історичних будівель м. Полтави.

2 конверт: роздруківки з сучасними назвами відповідних споруд.

Потрібно розмістити відповідні назви на фото.

А зараз давайте пригадаємо, які видатні люди творили у м. Полтаві.

Видатні мистецькі постаті Полтави

Мистецтво – це особлива сфера діяльності людини. Справжнє мистецтво не має обмежень у часі та просторі. Воно натхненно оспівує щирі та справжні почуття. А створюють його люди. Вони, як і ми, живуть або жили поруч з нами, прогулювалися вулицями рідного міста, вдивлялися в безмежну блакить рідного неба та в глибину неквапливої Ворскли. І так само як і ми з вами дихали цим особливим, творчим повітрям, знаходячи в ньому натхнення для своїх мистецьких шедеврів.

Сьогодні ми з вами згадаємо найвизначніші мистецькі постаті, життя яких тісно пов'язане з рідним містом.

Іван Петрович Котляревський

Іван Петрович Котляревський — класик нової української літератури — автор перших, справді національних творів — «Енеїди» і «Наталки Полтавки», поява яких знаменувала собою початок нової доби в історії нашої культури. Котляревський був талановитим поетом і драматургом, що в своїх книгах, написаних живою народною мовою, виступив яскравим самобутнім співцем рідної землі.

Звернувшись до народного життя і народної мови, ввівши їх у свої твори, Котляревський спрямував українську літературу на нові шляхи — становлення і розвитку національної літератури.

І. П. Котляревський народився 9 вересня (29 серпня ст. ст.) 1769 року в родині дрібного дворянина, що служив канцеляристом в Полтавському магістраті. Тут, у Полтаві, серед мальовничої природи над Ворсклою й пройшли дитячі та шкільні роки письменника.

В 1780–1789 роках він перебуває у Полтавській духовній семінарії.

Дванадцять років (1796—1808) перебував на військовій службі. За виявлену хоробрість у боях та за уміле виконання дипломатичних доручень його було декілька разів нагороджено, надано офіцерський чин капітана.

Вийшовши у відставку, через деякий час оселяється у Полтаві і займає в 1810 р. посаду наглядача в «Будинку для виховання бідних дворян».

З 1812 року Іван Котляревський з запалом віддається театральній діяльності. У 1816 р. його було призначено директором Полтавського театру.

І. П. Котляревський був глибоко обізнаний з культурно-мистецьким життям країни, тримав тісні зв'язки з цілим рядом письменників, журналістів, науковців.

В ці роки Котляревський майже безвиїзно живе в Полтаві. У 1827 р. займає ще й посаду попечителя «богоугодных заведений» (так називалися тоді лікувальні заклади і богадільні). І на цій службі він виявив себе простою, щирою, гуманною людиною. Письменник виявляв виключне знання народного гумору й сатири, глибоку обізнаність з українською етнографією і фольклором.

Помер Котляревський 29 жовтня 1838 року. На похорон зійшлося населення всього міста, виявляючи свою глибоку шану великому письменникові і простій, щирій, гуманній людині.

30 серпня 1903 року в Полтаві було урочисто відкрито пам'ятник першому класикові нової української літератури.

Відвідайте [Літературно-меморіальний музей І. П. Котляревського](#), [Музей-садибу І. П. Котляревського](#), [Пам'ятник І. П. Котляревському](#)

А зараз до вашої уваги фрагмент арії Наталки, з опери М.В. Лисенка «Наталка-Полтавка». До речі, слова цієї арії написав І.Котляревський. Прислухайтеся до тексту самої пісні.

Арія Наталки

Микола Васильович Гоголь

Гоголь Микола Васильович (1809-1852), письменник, драматург.

Народився Микола Васильович Гоголь 20 березня 1809 року в селі Великі Сорочинці (тепер Миргородського району) на Полтавщині. Батько його був праправнуком полковника козацького війська часів Богдана Хмельницького Остапа Гоголя. Пізніше знаменитий нащадок звеличить його до легендарної постаті й оспіває в образі Тараса Бульби.

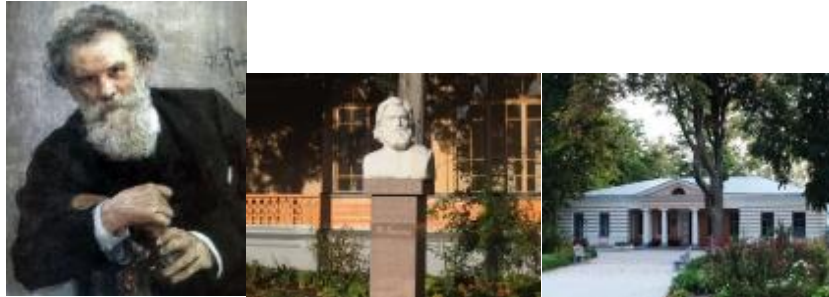
Дитинство майбутнього письменника минуло в с. Василівці (тепер Гоголеве) в маєтку батьків. З 1818 по 1819 р. навчався в Полтавському повітовому училищі, а з 1821 по 1828 р. — у Ніжинській гімназії вищих наук. Мовно-музична культура рідної землі знаходила свій вияв у виховній практиці бабусі Тетяни Семенівни, маминої мами. Любов до мови, відчуття слова закладалися у юного Миколи Гоголя уже з дитячих літ. Згодом він захопитися збиранням українських народних пісень, прислів'їв та приказок, готуватиме матеріали до українсько-російського словника.

Пізніше він так писав про українську пісню: «Якби наш край не мав такої скарбниці пісень, я б ніколи не зрозумів історії його, тому що не збагнув би минулого

Прагнення зробити людину людиною у вищому, горньому розумінні цього слова стало для нього питанням питань. З цим пов'язані його роздуми і про поняття значно ширші, які з часом, здається, лише набувають своєї вагомості. «Суспільство утворюється само собою, суспільство складається з одиниць. Потрібно, щоб кожна одиниця виконала повинність свою... Потрібно згадати людині, що вона зовсім не матеріальна худобина, а високий громадянин високого небесного громадянства. Поки він хоч скільки-небудь не стане жити життям небесного громадянина, до того часу не прийде до порядку і земне громадянство». У цих словах, здається, сконцентровано абсолютно все, що треба знати сучасній людині про саму себе. Геніальний митець допомагав, допомагає і, безсумнівно, допомагатиме нам у справдженні цієї істини.

** Я з усіх сил намагаюся як новину сказати те, що сказав Гоголь.
/**Л.Толстой.**/

Короленко Володимир Галактіонович
(1853-1921)

«Среди русских культурных людей я не встречал человека с такой неутомимой жадой «правды-справедливости», человека, который бы так проникновенно чувствовал бы необходимость воплощения этой правды в жизнь». Горький А. М.

Видатний український і російський письменник-демократ, прогресивний громадський діяч, В. Г. Короленко увійшов в історію літератури як автор численних повістей і оповідань, художніх нарисів, чотиритомної „Історії мого сучасника”, як критик і публіцист. Деякі твори В. Г. Короленка можна поставити поряд з найвизначнішими досягненнями світової літератури. У Полтаві Володимир Короленко проживав з 1900 по 1921 рік. З 1903 року письменник періодично жив і працював у с. Хатки Шишацького повіту.

У Полтаві написані оповідання «У казаков», «Мороз», «Слепой музыкант», «Дети подземелья», «Румынские очерки», літературно-критичні статті «Воспоминания о писателях».

Із 1905 року й майже до останніх своїх днів письменник працював над найбільшим своїм твором «История моего современника». Брав активну участь у громадському житті Полтавщини. В. Г. Короленко не сприйняв Жовтневу революцію, глибоко засуджував антинародну політику більшовиків. Живучи в Полтаві в роки громадянської війни, виступав проти терору й насильства влад, які постійно змінювалися, послідовно відстоював гуманістичні ідеали.

У будинку, де жив письменник по вулиці Мало-Садовій (тепер вул. Короленка), у 1928 році відкрито літературно-меморіальний музей В. Г. Короленка, яким до середини 50-х років керувала донька письменника Софія Короленко. Є також [віртуальний музей В. Г. Короленка](#), мандруючи сторінками якого можна дізнатися багато чого цікавого. Похований неподалік від свого будинку в мальовничому куточку міського парку «Перемога». У 1962 році на могилі встановлено пам'ятник письменнику, виконаний скульптором Н. Крандієвською. У 2006 році на подвір'ї садиби-музею встановлено погруддя письменника.

Маруся Чурай

Про життєвий шлях Марії Гордіївни Чурай ми не маємо достовірних даних. Про неї не збереглося жодних письмових джерел, немає ні документальних свідоцтв, ні записів народних переказів. Ім'я та вчинки цієї дуже гарної і надзвичайно талановитої полтавчанки овіяни численними легендами.

Існує легенда про те, як Бог наділяв кожен народ своїми щедротами. Коли було майже все роздано, побачив красиву дівчину, що скромно стояла у кутку.

- А ти хто така? — запитав Бог.
- Українка, — відповіла дівчина і зашарілась.
- Що ж тобі подарувати? — промовив Бог.
- Мабуть, тобі я подарую пісню.

Тією україркою була, мабуть, легендарна народна співачка, поетеса та композитор епохи гетьмана Богдана Хмельницького. Її ім'я поряд з іменами лицарів тих буремних років по праву займає почесне місце на скрижалях нашої історії.

Декілька епізодів з життя Марусі Чурай...

Після смерті батька, запорізького козака, Маруся залишилася жити разом з матір'ю в Полтаві. На гарну дівчину з часом почали заглядатися парубки. Але більше всіх їй подобався хорунжий полтавського полку Гриць Бобренко.

В 1648 році Гриць поїхав на війну, давши слово Марусі повернутися до неї. Дівчина чекала на нього цілих чотири роки. Але, повернувшись з перемогою, коханий проїхав на коні, не звернувши на неї уваги. Нещасна дівчина на знаходила собі місця, сильно переживаючи зраду коханого. В той же час вона складає пісню «Ой, не ходи, Грицю...». Не витримавши обману, Маруся вирішила помститися зраднику і отрує його звареним зіллям. Після скоєнного злочину Марусю Чурай засудили влітку 1652 року до страти. Під час суду вона не промовила ні слова і всю вину взяла на себе. Лише священнику на сповіді зізналася у всьому.

Настав день страти. На центральній площі Полтави на помості стояло закута Маруся. Але в той час, коли писар вже закінчував читати вирок, на горячому коні увірвався в натовп Іван Іскра — молодий козак, бойовий побратим Гриця. Іван привіз буллу (наказ) Богдана Хмельницького: «Звільнити

Чураївну з-під охорони в пам'ять її батька та заради її прекрасних пісень, що вона залишила».

Але радості для Марусі не було, бо душа її померла разом з Грицем. Сходивши на прощення до Києва, та повернувшись у 1653 році, вона померла у віці 28 років.

З того часу та до сьогодні вся Україна співає «Засвіт встали козаченьки», «На городі верба рясна», «Прилетіла зозуленька», «Зелененький барвіночку», «Летить галка через балку», «Ой, по горі, по долині», «В кінці греблі шумлять верби», «Сидить голуб на березі», «Ой, не ходи, Грицю», «Віють вітри, віють буйні», «Котилися вози з гори»...

У 1987 році в Полтаві спорудили «Співоче поле Марусі Чурай», а в 2006 році їй було встановлено [монумент](#) навпроти музично-драматичного театру ім. М. В. Гоголя.

Але найкращим пам'ятником Марусі є її пісні

Панас Мирний (Рудченко Панас Якович) (1849-1920)

На мальовничій околиці Полтави Кобищанах знаходиться садиба видатного українського письменника Панаса Мирного (Панаса Яковича Рудченка). З вулиці ледве видно в глибині подвір'я будиночок під зеленим дахом. Весь він оточений деревами, кущами бузку. На тлі білої стіни височить бронзовий бюст письменника, встановлений 1951 року.

Панас Якович народився у Миргороді в родині бухгалтера повітового казначейства. Навчався спершу в місцевому парафіяльному училищі, а з переїздом батьків до Гадяча — в тамтешньому повітовому училищі, яке закінчив 1862 року. Й одразу — на службу: Гадяч, Прилуки, Миргород. До 1865 року відносяться його перші літературні спроби: спершу щоденник, вірші й поеми, потім драми та проза.

1871 року Панас Якович переїздить до Полтави, працює в губернському казначействі, згодом — у Казенній палаті. 1872 року в галицькому журналі "Правда" з'являються перші друковані твори: вірш "Україні" та оповідання "Лихий попутав". 70-і роки стають періодом активної творчої діяльності молодого письменника.

Крім службової та літературної праці, Мирний активно займався громадсько-культурною діяльністю. Він брав участь у спорудженні та відкритті пам'ятника І. Котляревському, в щорічних Шевченківських святах, у випуску часопису "Рідний край"

Після революції П. Мирний очолював у Полтаві невелике дитяче видавництво "Зірка", одночасно продовжував службу в губфінвідділі. В серпні

1919 року, в умовах денікінського терору, письменник востаннє виступив з промовою на могилі Івана Котляревського. 20 січня 1920 року він тяжко захворів і за тиждень помер.. З 1940 року в будинку письменника функціонує [літературно-меморіальний музей](#), який до 1961 року очолював син письменника Михайло Панасович Рудченко. Ім'я Панаса Мирного надано у Полтаві вулиці, що веде до музею, школі № 8, обласній бібліотеці для дітей.

У 1951 році до сторіччя від дня народження в Полтаві на могилі Садиба Панаса Мирного — національна святиня. Тут глибше розумієш його творчість і велич духу цієї людини, що услід за Шевченком сказала: "Вся моя слава — Україна"... Сказавши ще в юності ці слова, Панас Мирний до останнього подиху служив Україні словом і ділом.

Саша Путря

Саша (Олександра) Путря - юна талановита художниця, яка померла в 11 років від лейкемії. За своє коротке життя створила 2280 малюнків та композицій. Нагороджена посмертно Золотою медаллю Христа Спасителя «За життя гідне людини» (1998 р.), Орденом Святого Миколи Чудотворця «За примноження добра на Землі» (2000 р.), старовинною іконою в срібному окладі «Христос Вседержитель» (2001 р.), національною премією Всеіндійського дитячого об'єднання «Неру Бал Саміті» - «Каласарі Авангард» (2001 р.). В Полтавському художньому музеї (Галереї мистецтв) ім'ям Саші Путрі названа зала дитячої творчості.

Раїса Опанасівна Кириченко

(діво́че прізви́ще — Корж, *[14 жовтня 1943](#), с. [Корещина](#), [Полтавська область](#) — †[9 лютого 2005](#), м. [Київ](#)) — знаменита [українська](#) співачка. Член Комітету Національних премій України ім. Т. Шевченка (вересень [1999](#) — жовтень [2001](#)).

Народилася [14 жовтня 1943](#) року в селі [Землянки](#). Діво́че прізви́ще — Корж.

«Чураївна», «[Я козачка твоя](#)», «Жіноча доля», «Мамина вишня» — всі ці пісні відомі не тільки в Україні. Її співом захоплювалися слухачі Канади, Австралії, Німеччини, Польщі, Філіппін, Алжиру, Тунісу та інших країн світу, а також у штаб-квартирі ООН.

[9 лютого 2005](#) року Раїса Опанасівна померла через хворобу серця у віці 61 року. Похована в с. [Корещина Глобинського району Полтавської області](#) (поруч з могилою її матері, як вона заповіла).

Віхи творчості:

- [1962–1968](#) — солістка Полтавської, Житомирської, Херсонської філармонії.

- [1968–1983](#) — солістка [Черкаського народного хору](#).

- [1983–1985](#) — солістка [Черкаської філармонії](#).

- з [1987](#) року — солістка [Полтавської філармонії](#).

- з [1987](#) року — працювала з власним колективом «Чураївна».

Пам'ять.

Ім'ям Раїси Кириченко названа Землянківська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів, на подвір'ї якої їй встановлено пам'ятник восени [2008](#) року на відзначення 65-річчя з дня народження співачки. Щороку [14 жовтня](#) Землянківська школа гостинно запрошує шанувальників творчості Раїси Кириченко на пісенне свято «Голос рідної землі». У жовтні [2006](#) у стінах школи відкрито світлицю Раїси Кириченко.

Стараннями друзів Раїси Опанасівни, [Володимира Пащенко](#), [Микола Ляпаненко](#), [Олексія Чухрая](#), відкрито музей Раїси Кириченко у [Полтавському державному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка](#).

У селі [Корещина](#) на її честь споруджено церкву. У Полтаві частину вулиці Розі Люксембург перейменували на вулицю Раїси Кириченко. У Києві на фасаді будинку, де у [1997–2005](#) роках жила Раїса Кириченко ([вулиця Січових Стрільців](#) № 40), їй встановлено меморіальну дошку.

Бойко Марія Володимирівна

Бойко Марія Володимирівна народилася 26 грудня 1976 року в м.Полтаві в сім'ї зі славного роду козака Мусія Чайки.

Закінчила Харківський фінансово-економічний інститут (1996) і Полтавський державний педагогічний університет ім.В.Г.Короленка (2002).

Марія Бойко – відома молода поетеса, журналіст, громадський діяч. Працює на телекомпанії “Студія “Місто” редактором наукових та суспільно-політичних програм. Створює культурологічний цикл “Видатні Полтавці” та ліричну рубрику “Мереживо поезій”.

Марією Бойко за період з 1991 по 2005 роки створено більше 4000 поезій. Вийшли друком поетичні збірки “Мелодії сопілки (1995), “Струни душі” (1999), “Промінь сонця” (2002), “Мінливі настрої весни” (2005), “Квітка папороті” (2005), “Сонячне коло” (2006) – це вірші і поеми про рідний край, багату землю України, щирих і добрих людей, особиста лірика. Творчість Марії Бойко рекомендована для вивчення в школі за темою “Література рідного краю”.

Побачили світ аудіо- та CD- видання пісень на слова Марії Бойко у виконанні народних артистів Раїси Кириченко, Богдана Сташківа, Миколи Свидюка, Степана Гіги, Ольги Добрянської, дуету “Горлиця”, заслужених артистів Валерія Соколика, Олега Марцинківського, дуету “Доля”, гурту “Краяни”, Геннадія Рагуліна і багатьох молодих митців в Україні і за кордоном.

Марія Бойко – багаторазовий лауреат Всеукраїнського фестивалю сучасної пісні "Пісенний Вернісаж" (1995-2000); лауреат I премії конкурсу Національної радіокомпанії України "Пісня року" (1996-1998); переможець Всеукраїнського конкурсу на приз журналу "Жінка", лауреат Фонду захисту і підтримки талановитих дітей.

Марія Бойко бере активну участь в численних культурно-мистецьких заходах держави, області, міста. Вірші поетеси звучать зі сцени на державних концертах, гідно оспівують Полтавщину, звеличуючи їх красу і мудрість. Творчість Марії Бойко була представлена на днях культури України в Росії, Білорусі, Таджикистані, на прохання консульств презентувалася для представників українських діаспор в Узбекистані й Канаді.

Ім'я Марії Бойко занесено до “Енциклопедії сучасної України”, започаткованої Національним комітетом державної премії ім.Т.Г.Шевченка, а також до Музичного реєстру.

Поетеса вільно пише російською і українською мовами. Крім лірики і пісенних текстів, створює сценарії й літературне оформлення великих театралізованих вистав і тематичних свят. Постійно працює членом журі на звітах, конкурсах, фестивалях. Дієво допомагає творчому становленню юних вокалістів і поетів

А зараз до вашої уваги пісня, яка була написана М.Бойко, у виконанні Р.Кириченко.

Пісня «Моя Україна»

Запитання до дітей:

Про що ця пісня?

Про які символи України співається у пісні?

Що для вас є Україна?

Заключна частина.

Сьогодні на занятті ми з вами дізналися більше своє рідне місто, згадали видатних митців, які надихалися його красою, познайомилися з музичними та ліричними творами присвяченим Полтаві.

Для кожного з нас Полтава своя – єдина, неповторна та мила.

Пишайтеся рідним містом та будьте справжніми патріотами рідної землі!

Домашнє завдання: намалювати ваше улюблене місце у Полтаві.

Додаток Б

НАЗВА ЗАНЯТТЯ: «Полтава – найкраще місто на землі»

МЕТА:

- *навчальна* (освітня): навчити вихованців виготовляти аплікації; ознайомити із символами та історією міста Полтава;

- *виховна* (ціннісно-орієнтовна): виховувати любов до рідного міста;

- *розвивальна* (стимулюючо-дійова): розвивати творчі здібності, просторову уяву.

ВИД ДІЯЛЬНОСТІ: пізнавальний, виховний, розвиваючий

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ: гурткове заняття з вікториною

ОРІЄНТОВНИЙ ВІК ДІТЕЙ: від 6 років

ЧАС ПРОВЕДЕННЯ: 2 години

МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: Завдання для вікторини, технологічна картка виготовлення об'ємної аплікації, матеріали та

інструменти (кольоровий папір та картон, ножиці, олівець, клей, фломастери, фігурні ножиці)

ДІЙОВІ ОСОБИ: керівник гуртка та вихованці гуртка.

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ:

Для ефективного проведення виховного заходу необхідно наперед дізнатися чи буде вибрана тема цікавити учнів.

Ретельно продумати весь хід проведення виховного заходу, всі аспекти, розробити план проведення заняття. Підготувати завдання для вікторини, виготовити зразок аплікації по заданій тематиці.

ПЛАН ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТТЯ

1. Обрати завдання для вікторини «Полтава – найкраще місто на землі»

2. Підготувати технологічні картки по виготовленню аплікації «Моя Полтава».

3. Підготовка робочих місць: забезпечити вихованців необхідними матеріалами та інструментами, технологічними картками, шаблонами, зразками готових робіт.

4. Повторення правил техніки безпеки та гігієни праці:

Правила техніки безпеки та гігієни праці:

- роботу розпочинати з дозволу вчителя;
- під час роботи не відволікатися і не заважати іншим вихованцям;
- різати папір ножицями тільки від себе;
- передавати ножиці ручками вперед, а зімкнуті леза тримати в долоні;
- із клеєм працювати обережно, стежити, щоб він не потрапив до очей та роту;

- про несправності інструментів чи виникненні проблем при виготовленні витинанки повідомляти керівника гуртка;

- тримати робоче місце в належному стані, а після завершення роботи прибрати своє робоче місце.

5. Робота з технологічною карткою.

6. Практична робота: виготовлення аплікації «Моя Полтава».

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Підготовка робочих місць перевірка присутніх

II. Організаційний момент

Керівник гуртка. Сьогодні відзначається день нашого міста Полтава, якому виповнилося вже 1121 рік.

III. Повідомлення теми і завдань заняття

Сьогоднішнє наше заняття буде присвячене саме символам та визначним місцям нашого міста Полтава

Полтава є духовною столицею України і має величну історію.

Хотілося б дізнатися, що ви знаєте про рідне місто. Для цього я підготувала для вас вікторину на тему: «Полтава – найкраще місто на землі».

Завдання №1. Дати відповіді на запитання.

1. Як називалася річка від якої пішла назва міста Полтава? (річка Лтава);

2. Який дитячий малюнок нагадує центр міста, якщо піднятися на повітряній кулі? (сонечко з промінням)

3. Які річки знаходяться на території міста Полтава? (Ворскла, Коломак, Тарапунька);

4. Яка страва є символом Полтави? (Полтавські галушки);

5. Яка архітектурна пам'ятка знаходиться неподалік садиби І. П. Котляревського? (Біла Альтанка);

6. Як називається пам'ятник на верхівці якого знаходиться орел? (Монумент слави);

7. Як називається головна вулиця міста? (Європейська)

8. Які музеї є в нашому місті? (діти називають музеї). Які з них ви відвідували?

9. Які цікаві місця ви відвідали в Полтаві? (діти називають місця).

10. Як називається найбільший стадіон Полтави? (Ворскла)

Завдання №2. Символи Полтави. Я покажуватиму вам графічні зображення символів Полтави, а ви повинні їх вгадати. (1. Краєзнавчий музей, 2.Вишивка, 3. Галушки, 4. Біла Альтанка, 5. Монумент слави)

Символи Полтави

1. _____

2. _____

3. _____

4. _____

5. _____

Керівник гуртка. Молодці! Ви швидко та вірно відповідали на запитання і доказали, що є гарними знавцями рідного краю.

На цьому вікторина закінчується і ми переходимо до практичної частини нашого заняття присвяченої Полтаві.

IV. Повторення правил техніки безпеки та гігієни праці

Правила техніки безпеки та гігієни праці:

- роботу розпочинати з дозволу вчителя;
- під час роботи не відволікатися і не заважати іншим вихованцям;
- різати папір ножицями тільки від себе;
- передавати ножиці ручками вперед, а зімкнуті леза тримати в долоні;
- із клеєм працювати обережно, стежити, щоб він не потрапив до очей та роту;
- про несправності інструментів чи виникненні проблем при виготовленні витинанки повідомляти керівника гуртка;
- тримати робоче місце в належному стані, а після завершення роботи прибрати своє робоче місце.

V. Розповідь з демонстрацією виготовлення аплікації «Моя Полтава» (Діти стежать за послідовністю виконання аплікації).

Аплікація передбачає наявність умінь вирізати і наклеювати різні предмети у взаємодії відповідно до теми. При виготовленні будь-якої композиції потрібно заздалегідь виділити основні предмети. Підібрати і доцільно використовувати колір та його поєднання для передачі пори року, стану погоди, ставлення до зображуваного об'єкта і явищам (золота осінь, взимку в лісі, збирання врожаю). Завдання і зміст вивчення аплікації обирається з урахуванням досвіду і розвитку дитини.

Технологія виготовлення аплікації «Моя Полтава» в технологічній картці (Додаток А).

Фізкультхвилинка (прогулянка на свіжому повітрі)

VII. Практична робота учнів

Учитель стежить за виконанням завдання, допомагає за потреби тим учням, у кого з'являються труднощі, слідкує за правильною організацією робочих місць, вносить свої корективи, дає поради кожній дитині. Нагадує про охайність під час виконання роботи.

В кінці заняття керівник гуртка оцінює готові роботи, повідомляє тему наступного заняття. Учні прибирають робочі місця.

Керівник гуртка. Молодці! Всі зробили чудові листівки до дня міста. Ви чудово проявили свої вміння і фантазію. До побачення!

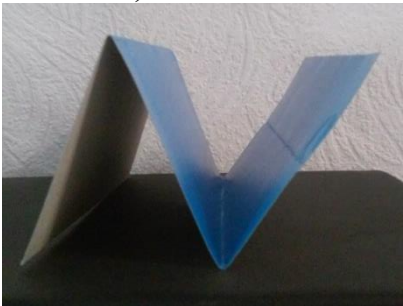
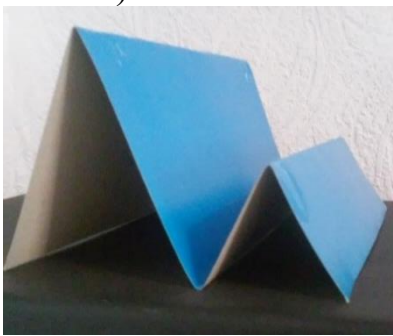

Додаток А

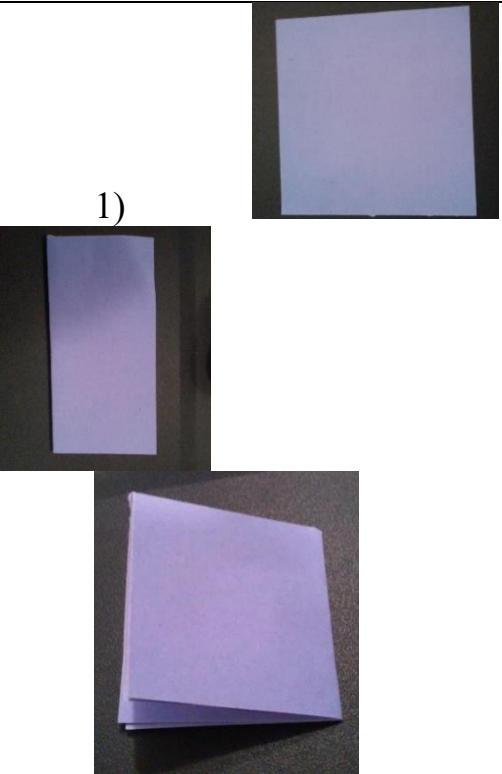

Технологічна карта

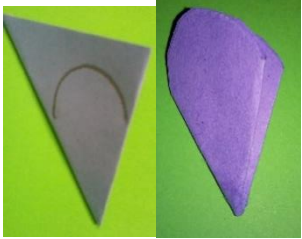

Виготовлення аплікації «Моя Полтава»

Інструменти та матеріали: кольоровий папір і картон, зображення «Біла Альтанка» ножиці, дирокол, клей, фломастери

	Назва операції	Послідовність виконання	Зображення
.	Виготовлення центральної композиції	1) Роздрукувати зображення «Біла Альтанка»; 2) Вирізати основу фігурними ножицями;	 <p>1)</p>
.	Підготовка основи	1) Розділити картон формату А4 на 3 частини і зігнути; 2) Зігнути крайню праву частину картону пополам вниз; 3) Центральну композицію «Біла Альтанка» приклеїти в середину основи з картону.	 <p>1)</p> <p>2)</p> <p>3)</p>

	<p>Виготовлення листочків</p>	<p>1) Зігнути смужку паперу пополам, намалювати на згині половинку листочка і вирізати листочки декількох кольорів (зелений, жовтий, помаранчевий);</p> <p>2) Взяти листочки трьох різних кольорів і склеїти нижніми кінчиками між собою.</p>	 <p>1)</p> <p>2)</p>
--	-------------------------------	---	---

	<p>Виготовлення квітів</p>	<p>1) Взяти квадратний лист паперу (7x7см) зігнути пополам, щоб вийшов прямокутник, зігнути отриманий прямокутник, щоб вийшов маленький квадрат, а квадрат зігнути пополам по діагоналі;</p> <p>2) На заготовці намалювати пелюстку квітки, вирізати, розгорнути заготовку. Вирізати 6 таких квіток (3 фіолетові, 3 блакитні). Серединки фіолетових квітів прикрасити прикрасити сердечками.</p> <p>3) Фіолетову квітку приклеїти в блакитну, щоб між фіолетовими пелюстками були блакитні. Композиції з листочків приклеїти до квітів.</p>	
--	----------------------------	---	--

			<p>2) </p> <p>3) </p>
.	Виготовлення повітряних кульок	<p>1) Виготовити із картону шаблон повітряної кульки і обвести на кольоровий папір;</p> <p>2) Вирізати повітряні кульки з кольорового паперу.</p>	
.	Виготовлення метеликів	Скласти кольоровий папір пополам і за допомогою дираколу зробити метеликів	

	Оздоблення листівки	Приклеїти квіти, кульки і метелики до картонної основи з центральною композицією «Біла Альтанка»	
--	---------------------	--	---

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДЦІЇ ЩОДО ОФОРМЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ КУТОЧКІВ У ГРУПАХ ЗДО

Національний куточок у групі має бути розташований у світлому, зручному для огляду місці, бути візуально відокремленим від ігрових центрів. Експозиція національного куточка в групі не повинна бути перенавантаженою та застиглою, вона має змінюватися, поповнюватися. Важливим критерієм національного куточка є його естетичне оформлення. Крім предметів, виробів національного мистецтва, що подані в пам'ятках нижче, в експозицію можна включати вироби, які виготовляли та використовували в народі відповідно до обрядових циклів (осіннього, зимового, весняного, літнього). Наприклад: - осінній цикл: свято врожаю – кошик із фруктами, овочами; - зимовий цикл: Різдвяні свята – «зірка» з дерев'яної обичайки (обід сита, решета, бубна тощо) і тоненьких дощечок – семи шалівок, декорована кольоровим папером, стрічками; на стіл кладуть сіно, зерно, сніп-дідух (пропоновані рекомендації визначені у матеріалах А. Богуш). - весняний цикл «Свято першого жайворонка» – фігурки випечених із солоного тіста жайворонків та голубів; «Вербна неділя» – вербові гілочки, прикрашені квітами, стрічками тощо. У національному куточку можна ставити букет з квітами (мак, чорнобривці, ромашки, барвінок, півонія, жоржина, ковила тощо). Зміни в експозиції національного куточка можуть бути пов'язані із пізнавальною темою тижня з народознавства. Наприклад: Тема «Українська хата» – макет української хати; «Птахи-символи» – лелека-іграшка; «Криниця – оберіг українського народу» – макет криниці. 86 «Український віночок», «Український одяг» – зразки віночків зі стрічками. Важливо зазначити, що віночки дівчата зберігали у скрині, не носили їх щодня, а вдягали на свята, тому бажано, щоб і в куточку його викладали або вивішували лише у святкові дні, а також протягом тематичного тижня ознайомлення дітей з національним одягом. Також предмети експозиції можуть змінюватися залежно від тематики занять з

образотворчого мистецтва. У старшій групі доцільно виділяти регіональні особливості народного одягу, мистецтва, знайомити з народними умільцями свого регіону. Педагогам треба чітко розуміти, які посібники, матеріали зберігаються у шафах вихователя, який дидактичний матеріал необхідний для проведення занять, бесід тощо, а які вироби та посібники є експонатами національного куточка. Важливо зазначити, що коли відбуваються зміни в експозиції національного куточка, то на це обов'язково треба звертати увагу дітей. Вихователеві необхідно обговорити ці зміни з дітьми, пояснити, з чим вони пов'язані, детальніше розглянути нові предмети тощо. Такі спостереження та бесіди щодо змін в експозиції обов'язково плануються вихователем заздалегідь і фіксуються у перспективному та прописуються в календарному планах.

Національні міні-куточки в дошкільному закладі

Орієнтовні тематика та оснащення Однією з форм громадянсько-патріотичного виховання в дитсадку є облаштування національних куточків, де зібрано різноманітний етнографічний, суспільно-політичний та художній матеріал для проведення відповідної освітньо-виховної роботи з дошкільнятами. Педагогічні колективи творчо підходять до створення цих куточків і добору оснащення.

Блок I. Сім'я. Родина. Родовід

Модуль 1. Сімейні стосунки.

Модуль 2. Родина, родовід. Модуль

3. Сімейні традиції, обряди, свята. Ритуал першої купелі; хрестини; поминальні обряди (під час Великодніх, Зелених свят та на Спаса); відвідування родичів, друзів у час традиційних «іменин» населеного пункту (храмові дні на честь певного святого); святкування дня народження дитини в сім'ї.

РЕКОМЕНДОВАНЕ ОСНАЩЕННЯ: Макет квітки, на пелюстках і всередині якої розміщені конвертики з фотознімками дорослих і дитини. Родинне фото вихователя групи. Зразок родинного «дерева конкретної дитини. Виставка родинних реліквій, бойових та трудових нагород, предметів декоративно-вжиткового мистецтва, побутових речей, виготовлених батьками. Розвивальні ігри.

Блок II. Модуль 1. Вулиці рідного міста. Вулиця, на якій мешкає дитина; її назва; історія цієї назви; громадські споруди; вулиці, на яких мешкають близькі та рідні дитини; вулиця, на якій розташований дитячий садок; головна вулиця міста; проспекти і майдани міста; бульвари міста.

Модуль 2. Музеї міста, пам'ятники, історичні споруди, обеліски, їхня історія.

Модуль 3. Підприємства, установи, навчальні заклади міста, культурні споруди.

Модуль 4. Міський транспорт.

Модуль 5. Відпочинок мешканців міста.

Модуль 6. Природний ландшафт міста, природні багатства.

Модуль 7. історія рідного міста. Назва, історичні корені населення, історична назва. Відомі земляки.

Модуль 8. (...) область, історичні віхи, природний колорит. Чим славиться область, чим багата. Найвідоміші споруди, підприємства, пам'ятники. Національні герої-земляки.

РЕКОМЕНДАЦІЙНЕ ОСНАЩЕННЯ: Набори листівок, фотоальбоми з краєвидами та пам'ятними місцями рідного міста, обласного центру. Портрети відомих земляків. Герб міста. Прапор міста. Портрет мера міста. Карта міста (його частини). Макет міста (його частини). Розвивальні ігри для закріплення знань дітей про рідний край, виховання любові до малої Батьківщини. Репродукції картин українських митцю, творів місцевих художників. Вироби місцевих умільців. Карта області (адміністративна, природних зон). Фотознімки, слайди природних ландшафтів рідного краю. Зразки мінералів. Гербарії рослин, типових для даної місцевості.

Блок III. Україна – наша Батьківщина.

Модуль 1. Київ — столиця України. Моя Батьківщина—Україна.

Модуль 2. Подорож по Україні. Природні заказники України: Асканія-Нова, Софіївський парк, Хортиця, карпатські, кримські ліси. Гори: Кримські, Карпатські. Моря: Чорне, Азовське. Порти: Одеса, Маріуполь, Бердянськ. Річки України.

Модуль 3. Історичні корені України. Карта України.

Модуль 4. Заснування Києва.

Модуль 5. Пам'ятники національної історії, храми, собори. У Києві: КиєвоПечерська лавра, Аскольдова могила, Золоті ворота, Софіївський та Володимирський собори, Андріївський узвіз.

Модуль 6. Національні герої України. Устим Кармелюк, Северин Наливайко, Олекса Довбуш; гетьмани Богдан Хмельницький, Петро Сагайдачний, Петро Дорошенко, Іван Мазепа.

Модуль 7. Тарас Шевченко. Леся Українка. Краєвиди Києва, різних регіонів України. Діафільми, слайди. Карта України (адміністративна, природних зон). Фотознімки, ілюстрації, картини із зображенням пам'ятників української історії, культури та архітектури. Натуральні зразки корисних копалин та ілюстрації, вироби з різних матеріалів. Портрети. Т. Шевченка,; Л. Українки. Ілюстрації до їхніх творів про дітей. Репродукції Шевченкових картин «Катерина», «Портрет Маєвської», «На пасіці», «Автопортрет». Наочно-ілюстративний матеріал про українських козаків: одяг, зброя, побутові речі. Пазли. Настільно-друковані ігри.

Розвивальні ігри.

Модуль 1. Державні символи України: Герб, Прапор, Гімн.

Модуль 2. Національні символи-обереги: вінок та рушник.

Модуль 3. Хліб — символ українського народу.

Модуль 4. Рослинні символи України: калина, верба, тополя, дуб, хміль, явір, барвінок, мак, гарбуз.

Модуль 5. Пташині символи: лелека у гнізді, зозуля, соловей, пара голубів. Державні Герб, Прапор України. Аудіозапис Гімну України. Портрет Президента України, ілюстрації: хлібні поля, моря України. «Український вінок (для дітей і для ляльки). Рушники свого регіону (вишивані й ткани). Рушнички для дівчаток дошкільнят (росяночки). Рушнички для хлопчиків (грайлики). Заготовки прапорців для розфарбовування їх дітьми. Паляниця, сіль. Репродукція картини Т. Яблонської «Хліб». Аудіозаписи українських народних пісень.

Модуль 1. Українська національна іграшка. Майстри дитячої народної іграшки свого регіону. Косівська, яворівська іграшки. Опішнянська, петриківська іграшки. Іграшки Черкащини, Вінниччини, Київщини.

Модуль 2. Національним одяг. Традиційне жіноче та чоловіче національне вбрання. Специфіка національного одягу свого регіону.

Модуль 3. Національний посуд.

Модуль 4. Національні, обрядові страви* Весільна обрядовість. Різдвяний стіл. Великопісна їжа. Великодні страви. їжа на Маковея, Спаса. їжа в осінні та весняні народні свята.

Модуль 5. Предмети вжитку.

Модуль 6. Хатній інтер'єр, господарські споруди на подвір'ї.

РЕКОМЕНДОВАНЕ ОСНАЩЕННЯ. - Українські національні іграшки. Матеріал для розфарбовування заготовок, для виготовлення іграшок дітьми. - Ляльки в національному вбранні (для розглядання, використання у грі). Елементи національного одягу в центрі театральної діяльності. Матеріал для настільно-друкованої гри «Вдягнемо ляльку». Національні костюми свого регіону. Книжки-розмальовки. Українські народні прикраси.

- Виставка національного посуду: миска, полумисок, таріль, макітра, горщик, глечик, куманець, горнятко, казан, кухоль, діжа, макогон, качалка, іграшковий посуд.

Дидактичний матеріал для закріплення знань про національні та обрядові страви. Предмети вжитку: лава, ослін, рогац, віник, рубель, кужіль.

Ілюстративний матеріал: хатній інтер'єр, господарські споруди. Макети інтер'єру та споруд для використання в ігровій діяльності.

Блок VI. Національні традиції та свята

Модуль 1. Народні свята та весняні обряди. Сорок святих, Благовіщення, Великодні свята, веснянки (свято першого жайворонка, свято тополі), свято Матері.

Модуль 2. Народні свята та обряди літнього циклу. Зелені свята, косовиця, Івана Купала, обжинки, Спаса.

Модуль 3. Народні свята та обряди осіннього циклу. Покрова.

Модуль 4. Народні свята зимового циклу. Калити, Миколая, Різдво, Стрітєння.

РЕКОМЕНДОВАНЕ ОСНАЦЕННЯ Елементи костюмів, атрибутика свят та обрядів. Наочно-ілюстративний матеріал.

Блок VII. Українське національне мистецтво

Модуль 1. Картини українських художників-класиків.

Модуль 2. Картини сучасних митців.

Модуль 3. Творчість художників свого регіону.

Блок VIII. Декоративно-вжиткове мистецтво та народні промисли

Модуль 1. Українська вишивка.

Модуль 2. Витинанка.

Модуль 3. Різьбярство.

Модуль 4. Кушнірство (художнє оздоблення шкіряних виробів).

Модуль 5. Художня обробка металу (мідь, бронза, латунь).

Модуль 6. Гончарство.

Модуль 7. Плетіння.

Модуль 8. Писанкарство.

Рекомендоване оснащення. Виставки книжкових ілюстрацій, листівок, репродукцій, альбомів; зразки вишивки, святкових костюмів свого регіону та різних регіонів України. Виставка витинанок різних форм, кольорів, візерунків.

Виставки різьблених речей: дерев'яні вироби побутового вжитку та декоративного призначення (тарелі, шкатулки, намиста), наочно-ілюстративний матеріал (листівки, фотографії, замальовки). Виставка шкіряних робіт: торбинки, табівки, паски, палітурки, футляри, кожушки, кептарі; регіональні шкіряні вироби та вироби зі шкіри, виготовлені дітьми (гаманець). Виставка металевих, гончарних, плетених виробів. Кошик із писанками, крашанками; символічні знаки на писанках.